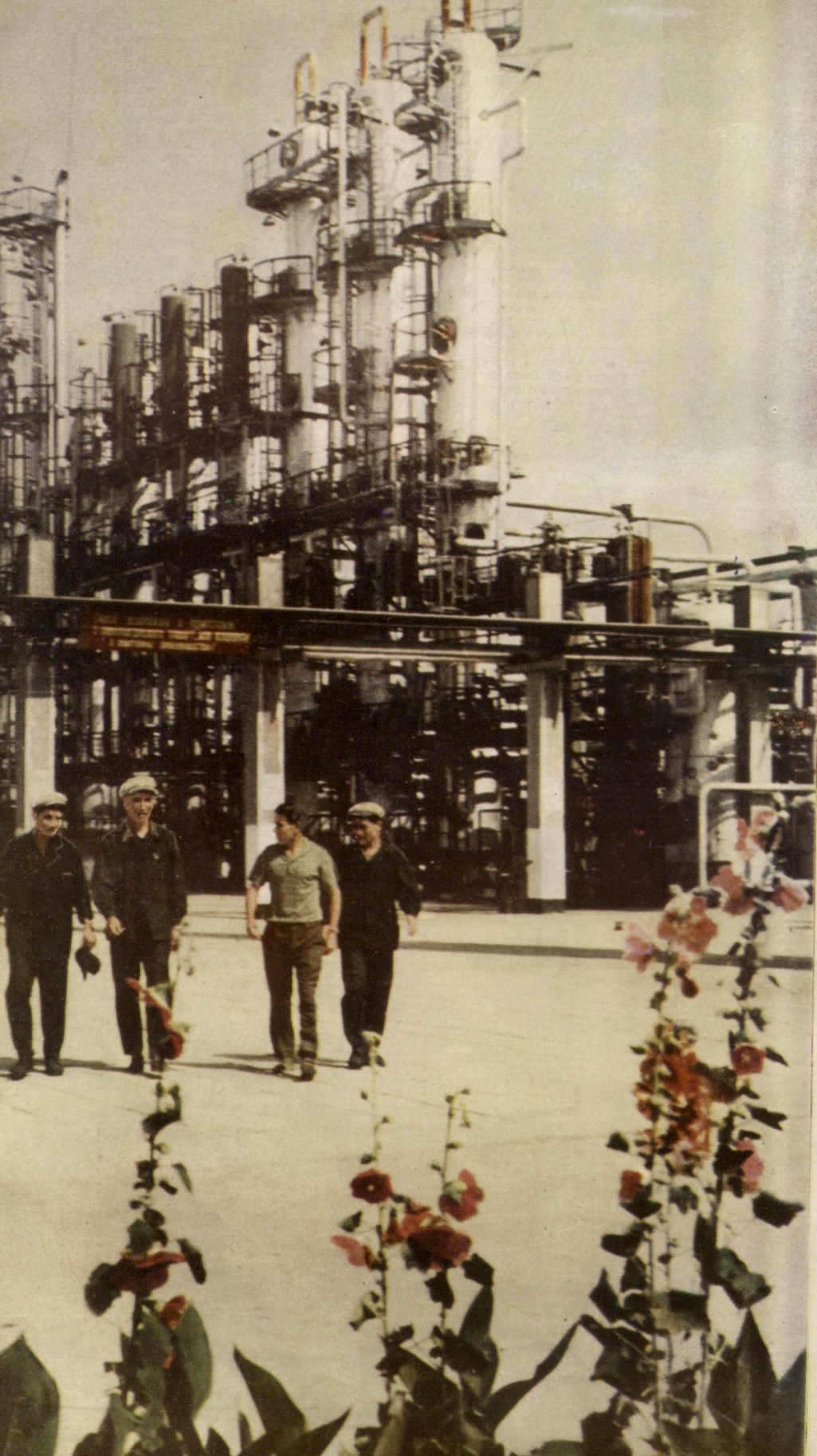

R⁴⁹⁶
1968/10

Экз
№

Одамларнинг
хизматидаман,
Шунинг учун
ҳаётим гузал.

Одамларнинг
иззатидаман,
Яшамокдан
маъно шул азал.

Эгу йўлда
ҳамдард паноҳим,
Елкадош-қан
собит қадамлар.

Камим йўқдир
суянган тоғим —
Бирга экан
шундай одамлар!

Мўминжон РЎЗИЕВ.

Фарғона нефтни
кайта тозалаш заво-
дининг мой тозалаш
цехи.

Г. ГРАФКИН фотоси.

Ўзбекистон
Компартияси
Марказий
Комитети
журнали

R 496

№ 10 (22)

октябрь

1968

УШБУ СОН МАЗМУНИ

50 яшар навқирон

Саёҳатнома —

Термиздан Мўйноққача

Шеърят шайдоларига

Адибнинг бахти

Тўйлар ҳақида ўйлар

„Хукуматнинг авлиёси“

Дехқон ўрлининг кашфиёти

От изини той босар

Мўйчинак

МУАЛЛИФЛАРИМИЗ:

Тўлқин, И. Эшонхўжаев, Н. Исмоилов, Э. Раҳимов, М. Абдураззоқов, Р. Абдуллаева, Тошпўлат Ҳамид, Мурод Хидиров, Усмон Тоштемир, Абдухалил Қорабоев, Мирзакалон Исмоилов, Умарали Норматов, Рустам Раҳмон, Анвар Муқимов, Саъдулла Сидев, Ҳабиб Пулат, Бекмирза Маҳмудов, Тўра Нафасов, Х. Исмаилов, С. Безносов ва бошқалар.

Ойлик ижтимоий-сиёсий ва адабий-бадний безакли журнал.

ЗАРВАРАҚЛАРДА:

Муқованинг биринчи саҳифасида—Ўзбекистон давлат филармониясининг раққосаси Гулчеҳра Исмоилова.

Иккинчи саҳифасида—Фарғона нефтни қайта тозалаш заводи­нинг мой тозалаш цехи.

Учинчи саҳифасида—Фарғона шаҳ­рининг бугунги жамоли.

Г. Графкин фотолари.

Тўртинчи саҳифасида—Куз.

И. Швец фотоси

ИЧКИ ЗАРВАРАҚЛАРДА: 1. Ишчи яратган машиналар пахтакор хизматида. В. Дмитриев фотолари. 2. Ота-бола Жўраполвон Ғойибов ва Холмамат Жўраев (журналдаги мақолага қаранг).

КЕЛАСИ СОН МАЗМУНИ

**Давримиз нафосати
Бир истеъдод қиссаси
Шеърият шайдоларига
Туриалар учади
Қафасдаги
„пенсционерлар“
Фотоочерк
Мўйчиннак**

Ўзбекистон Компартияси Марказий
Комитетининг Бирлашган
нашриёти.

Улкан адиб Садриддин Айнийнинг ҳаёт йўли ҳақида ўйлаганимда, халқимизнинг бир мақоли ёдга тушади: «Ойнинг ун беши қоронғу бўлса, ун беши ёруғ бўлади». Айний домла 1878 йили Ғиқдувонда тугилиб, 1954 йили Душанбеда вафот этди. Домланинг ҳаёт йўлидан яримиси Октябр инқилобидан азвалги тарихнинг қора кунларида кечди, қолган ярмисида у Совет даврининг бахтли дамларидан баҳраманд бўлди.

С. Айнийнинг «Эски мактаб», «Эсдаликлар», «Бухоро жаллодлари», «Одина», «Судхўрнинг ўлими», «Дохунда», «Қуллар» каби насрий асарлари жам бўлиб, бизга ўтмиш манзараларини ёрқин чизиб беради.

Шу ўринда икки нуқтани қайд этиш керак:

Биринчидан, Айний Урта Осиё адабиёти тарихида биринчилардан бири бўлиб, ўтмиш тарихини синфий кураш жараёнида инкишоф этди, тарихни марксистик нунта назаридан таҳлил қилди, бош қаҳрамонлар сифатида меҳнаткаш халқ вакиллари танилади ва уларни юксак маҳорат билан тасвирлади.

Иккинчидан, Айний бугунги ҳаётимиз ўтмишдаги қонли курашларнинг оқибат-яқуни энанлигини таъкидлаш мақсадида «Дохунда», «Қуллар» каби йирик асарлари мазмунини узоқ мезгилдан бошласа ҳам, уни Совет даври воқеаларининг баёни билан тугаллади. Бу билан адиб ўтмиш билан бугуннинг алоқасини кўрсатишда икбий намуна яратди.

Садриддин Айнийнинг инқилобий шеърляти Ҳамза Ҳанимзода ва Сакен Сайфуллинлар шеърляти билан ўшилиб, Урта Осиё халқларининг Улуғ Октябр социалистик инқилобига бўлган юрак садоларини ифода этди.

Айний Совет адабиётини янги мавзу ва қаҳрамонлар билан бойитган, бизда социалистик реализмнинг илк намуналарини илқий этган, айниқса роман жанрининг тараққиётига катта ҳисса қўшган, ўзининг ижоди билан Совет адабиётининг шухратини оширган йирик адибдир; тожин-совет адабиётининг асосчиси сифатида тарих саҳифасидан ўзига муносиб ўрин олган санъаткордир.

* *

Улкан адиб Садриддин Айнийнинг ҳаёт йўли ҳақида ўйлаганимда, унинг кўп сафарлари Урта Осиёнинг кўпгина шаҳар ва қишлоқлари устидан ўтгани ёдимга тушади.

Зотан, у ҳар инкала халқ ҳаёти ва тақдирини бирден муҳаббат билан тасвир этди; ҳар инкала халқнинг ўтмиш ва ҳозирги тарихини муқояса қилиб, бугунги порлоқ ҳаётга муҳаббат туйғуларини уйғотди, икки халқни дўстликка қақриб, ўзи интернационал дўстлигининг ҳақиқий намунасини кўрсатди.

Айний икки тил адиби эди. Унинг кўп асарлари тожин тилида, баъзиси ўзбек тилида ёзилган; баъзилари аввал тожинчада, сўнг ўзбекчада босилган бўлса, баъзиси аввал ўзбекчада, сўнг тожинчада чоп этилди. Мавзу, ғоя, тил, конфликт, мазмун каби икбий воситаларнинг адабиётимизда шанл-

АЙНИЙНИ ўйлаганимда...

Лазиз ҚАЮМОВ, профессор.

ланишида у инкала адабиётга ҳам устозлик қилди.

Улкан адиб Садриддин Айнийнинг илмий хизматлари ҳам алоҳида таҳсинга сазовордир. Ўтмиш тарихи ва маданиятни чуқур билган бу олим адабиёт фанлари доктори, дорилфунунларимизнинг профессори, қанчадан-қанча тожин ва ўзбек олимларининг илмий устози, ҳар инкала республика академиясининг аъзоси эди. Домла Айнийнинг Бухоро инқилобига оид тарихий асарлари бўлсин, адабиётимиз тарихига оид илмий ишлари бўлсин, ҳар инкала халқ алломалари учун ҳам беҳад қадрлидир.

Улкан адиб Садриддин Айнийнинг ҳаёт йўли ҳақида ўйлаганимда, меҳнаткаш халқ бахти деб бирини бағишлаган азим сиймо кўз ўнгимда гавдаланади.

У ўтмишнинг энг оғир жафоларини бошидан кечирди. Меҳнаткаш халқ унинг аҳволига, у халқнинг аҳволига ачиниб йиғлади. Ҳаёт уни неча бор ерга урган бўлса ҳам, у адолат туйғусидан куч олиб оёққа турди: ўзининг, халқнинг инқилоби учун курашди: гоҳ одамларни маърифатли қилишга интиляди, гоҳ рус тилини ўрганишга чакирди, гоҳ ҳаётдаги қора кучларга ҳажв ўткини сочди, гоҳ дин ақидаларини фош этиб, даҳрийлар қатори жазо тортиди... Бу фаолият табиики, уни амир зиндонига олиб келди, етмиш беш таёқ зарбасига дучор қилди.

Аmmo Айнийнинг улуглиги шунданки, у адолат ва ҳақиқат учун курашган чоқда, бу кураш кишидан фидойиликни талаб этишини яхши билар эди. Унинг бу мардоналигини халқимиз, инқилобимиз, партиямиз беҳад қадрлади. Шунинг учун ҳам у инқилоб ғалабасининг биринчи кунлариданоқ бор қиёлотини янги замона хизматига бахш этди.

Унинг таланти, қалб бойлиги тўла очилди, биз бугун ҳузур билан ўқитган асарлар майдонга чиқди. Булар ҳаммаси жам бўлиб, Айний номини юртимиздан олис ўлкаларда ҳам машҳур этди.

Садриддин Айний асарлари жаҳоннинг кўп-кўп тилларига таржима қилинган. Чунончи, 1957 йили домланинг «Эсдаликлар» асари Луи Арагон таҳрири остида Парижда Галлимар нашриётида чоп этилди: 1958 йили эса, уша Парижда «Эски мактаб», «Судхўрнинг ўлими», «Бухоро жаллодлари» ва «Одина» бир тўплам қилиб чиқарилди. Машҳур француз адиби Андре Вюрмсер ушбу асарлар ҳақида сўзлаб бундай деган эди:

«Социалистик реализм адабиётининг ажойиб образлари билан танишмоқчи бўлган киши, ҳеч бўлмаса «Судхўрнинг ўлими»даги сўнгги бобни ўқисин».

Бошқа бир адабиётшунос Жан Руссело «Нувелль литературе» ҳафталигида бундай деб ёзган эди:

«...Айнийнинг афсоналардагига ўхшаш ёзилган услубда бу тожин ёзувчисини Горький билан биродар қилувчи реализм руҳи бора».

Улкан адиб Садриддин Айнийнинг ҳаёт йўли ҳақида ўйлаганимда, бутун борлигини она халқ хизматига бахш этган, авлодлар хотирасида ҳамisha барҳаёт, илмда ҳам, ижода ҳам тожиннинг ўзбекнинг устози бўлган буюк сиймо гавдаланади.

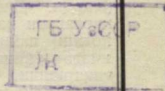

Ойлик ижтимоий-сиёсий ва адабий-бадний
безакли журналга
О Б У Н А

ҳамма жойда қизгин борапти.

„Гулистон“ муҳлислари! Севикли журналингизга ёзилиб улгурмаган бўлсангиз шошилинг, тезроқ обуна бўлинг.

Обуна баҳоси—бир йилга 3 сўм 60 тийин.

**Иброҳим
ЭШОНХУЖАЕВ** —
Ўзбекистон ЛКСМ
Марказий Комитети-
нинг ўттинчи йиллар-
даги биринчи коти-
би.

Матонат мактаби

Назир ИСМОЙЛОВ —
Ўзбекистон ЛКСМ
Марказий Комитети-
нинг ўттинчи йиллар-
даги биринчи котиби.

Ўттинчи йиллар мамлакатимизда социализм пойдеворини тиклаш ва мустақамлашда энг жўшқин, энг баракали давр эди. Десам муболага бўлмас. Ленинчи комсомол олдида қатор вазибалар турарди. Аввало биз халқни ёппасига саводхон қилишда партия ва ҳукуматимизга ёрдам беришимиз керак эди. Ликбезлар ташкил этилди. Лекин саводсизликни тугатиш мактабларида машғулот оғир қийинчиликлар, ҳатто қўрбонлар эвасига ўтарди. Дин-шариат вакиллари янгилик куртагини қандай йўл билан бўлса-да йўқотиш пайда эдилар. Айниқса, хотин-қизлар ўқишга қарши эди улар. Савод чиқаришни, инқилоб шарофатларидан баҳра олишни ўйлаган аёлларимиз бошига фалокат соя солган эди. Ажойиб артистка, фаол жамоатчи Нурхон ўлдирилди. Бу фожиа юракларга ларза солди. Бу санъатини учун оғир жудодик эди.

Ўзбекистон ёшлари ялли саводхонлик ва маданий тараққиёт учунгина курашиб қолмади. Олдимизда янги вазибалар турарди. Халқ ҳўжалигини, аввало саноатни тиклашимиз лозим эди. Янги корхоналар, шаҳарлар бунед этишимиз лозим

Дастлабки ячейкалар

1920 йиллар... Инқилоб бўрони Туркистоннинг барча шаҳар ва қишлоқларини ларзага келтирган, камбағал йўсулларни оёққа тургизган, эски тузум иллатлари тугатилиб, янги тузум — социалистик жамият курилла бошлаган йиллар эди. Туркистон комсомоли ана шу бўронли йилларда туғилди, волега етди, товланди.

Туркистон комсомоли ташкил топган 1920 йилда унинг сафларига 8100 йигит-қиз уюшган эди. Комсомол бу даврда босмачиларни, инқилоб душманларини йўқ қилишда партияимизнинг содиқ ёрдамчиси сифатида майдонга чиқди. Шунинг учун ҳам босмачиларга қарши курашда коммунистлар билан бир сафда туриб аjoyиб қаҳрамонлик кўрсатган юзлаб, минглаб комсомолларнинг азиз номларини халқимиз ҳамisha хурмат билан эъзозлайди.

...1925 йил 5 апрель. Бу даврга келиб комсомол бутун Иттифоқимизда социалистик курилишнинг фаол курувчисига айланган эди. Ўзбекистон комсомолининг шаҳар ва қишлоқларда 527 ячейкаси бор эди. Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг 30 мингдан ортиқ комсомолидан вакил бўлиб нелган 300 киши Самарқанддаги Совет Армияси уйига тўпландилар. Бу ерда, Ўзбекистон комсомолининг I съездида Ленин комсомолининг яна бир жанговар отряди — Ўзбекистон Ленинчи Коммунистик Ёшлар Союзи тузилганлиги эълон қилинди.

Анжуман комсомолнинг Марказий Комитетини сайлади. Ўзбек комсомолиясининг ташкилотчилари ва

етанчилари бўлган Акмал Икромов, Иноят Исамухамедов, Екуб Девоннов, Умар Ражабов, Эргаш Бойхонбоев, Камол Шарипов, Ғаффор Каримов, Муаззама Мунаввархўжаева ва бошқалар Марказий Комитет составига сайландилар. Улар район ва областларда, бутун республикада ёшлар ҳаракатига бошчилик қилган, комсомол ячейкаларидан бошлаб, унинг марказий органларини тузишда фаол иштирок этган моҳир ташкилотчи, ўт юракли ёшлар эдилар. Марказий Комитетнинг масъул котиблигига Владимир Васильевич Глазов инқилимни лозим товландилар.

Бизнинг зиммамизга ёшлар ўртасида сиёсий-тарбиявий ишларни кучайтириш вазифаси топширилган эди. Маълумки, бу даврда ёшларимизнинг аксарий қисми саводсиз ёки чаласавод эди. Ўзбекистон комсомолининг 1926 йил 26 февралда бўлиб ўтган II съезди ёшларнинг гоъвий тарбияси масаласига катта эътибор берди. Комсомол Марказий Комитети ва бошланғич ташкилотлар съезд қўйган вазифани изчил бажардилар. Ҳамма жойда 1—2 босқичли комсомол мактаблари ташкил этила бошланди. Уша йили декабрь ойига келиб, республикада ана шундай мактаблар сони 546 тага етказилган эди.

Хотин-қизларни паранжи зулматидан ёруғликка чиқаришда ҳам ёш ленинчиларнинг жуда катта хизмати бор. Комсомол қизлар шаҳар ва қишлоқларда ўзлари бош бўлиб паранжи-чимматни унсиртирдилар. Уларга минглаб хотин-қизлар эргашилди. Бироқ, феодализм қўйқасига ботиб қолган руҳонийлар, жаҳолатпарастлар анчагина ёшларнинг гул умрига завола бўлдилар. Масалан, Самарқандда комсомол съездининг делегати Мукаррама Шомансуровани пичоқлашди. Фарғонанинг Назармаҳрам қишлоғида комсомол фаоллари бўлган келин-кўев Ғойиббоева билан Ғойиббоевни ваҳшийларча ўлдиришди.

Бироқ бу тўқилган қонлар зое кетмади. Ҳар бир томчи тўқилган қон, порлоқ нелажан сари ташланган ҳар бир одим, социализм қадамларини мустақамлашга хизмат қилганлигини ҳозир яққол нўриб турибмиз.

50 ЯШЛАР

Табриклайман

Авалло мен партиянинг содиқ қўмакчилари, оташнафас ёш ленинчиларни уларнинг ярим асрлик тўйлари билан муборакбод етаман.

Мен биринчи котиб бўлиб ишлаган эллингич йилларда республикамиз комсомол-ёшлари олдида ишлаб чиқаришни жадал тараққий эттириш, аввало пахтачиликни ривожлантириш муаммолари турарди. Маълумки, Улуг Ватан урушидан кейин республикамизда пахта ҳосили жуда пасайиб кетган эди. Комсомол биринчи бўлиб мана шу соҳани оёққа қўйиш учун фидокорлик кўрсатди: янги-янги комсомол-ёшлар бригадалари тузилди, колхоз ва совхозлар ташкил этилди.

Пахтачиликни яллисига механизациялаш масаласи ҳам, асосан шу йиллари олға сурилди. Энди комсомолнинг олдида янги вазифа турар эди: у замонавий техникани, қишлоқ ҳўжалик машиналарини мукамал ўзлаштириш ва бошқаларни ҳам шунга ўргатиш керак эди. Наманганнинг машҳур механизатори Мелиқўзи Умурақов, Тошкентда Валентин Топоко ва бошқалар бошлаган ташаббус кенг қанот эйди. Мана йиллар ўтди. Ҳозир Ўзбекистонда етиштирилган пахтанинг салкам ярим машиналар билан териб олинаётгани. Бу қўтлуг ишга бир вақтлар шижоат билан киришган эллингич йиллар комсомолнинг ҳам ҳиссаси борлигидан қувонасан киши.

Комсомол-ёшлар анча-мунча иншоотлар ҳам куриди. Бунга Чорикўй — Қўнғирот темир йўлини мисол қилиб кўрсатиш мум-

Қаҳрамонлик саҳифаси

Ўзбекистон меҳнаткашлари ва комсомолнинг Улуғ Ватан уруши йилларидаги сабот-матонати, бардош-жасоратига она юрт таҳсинлар ўқийди.

Республика комсомол ташкилоти ўша кезларда ҳарбийча ҳолатда эди. Бундан бошқача бўлиши мумкин ҳам эмасди. Фронтни, фронт орқасини зарур озиқ-овқат, кийим-кечак, қўрол-аслаҳа билан таъминлаш СССРнинг шарқий районлари зиммасига тушганди. Шарқий районлар ичида Совет Ўзбекистони алоҳида ўрин тутарди.

Ўзбек халқи ва унинг шонли ёшлари ўз зиммаларига тушган масъулиятни тўғри англадилар ва уни шараф билан бажаришга отландилар. Ғарбий районлардан кўчирилган санат корхоналарини шонли равишда жойлаштиридилар, юз минглаб қон-қариндошларга бошпана бериб ғам-ҳўрлик қилдилар.

Ўзбекистон комсомоли ота-онасиз қолган болаларга ғамхўрлик қилишни ўз оталигига олди. Уларга бошпана бериш, иссиқ кийим, озиқ-овқат таъминлашни уюштирди. Қамалда қолган Ленинград болалари учун 250 тонна озиқ-овқат, 10 минг жуфт пийпа, иссиқ уст-бош ва икки миллион сўмдан кўпроқ пул жўнатди.

Комсомол ташкилотларининг «Ёшлар, қонларга!», «Ёшлар, темир йўлларга!», «Қизлар, санат корхоналарига!» каби чақириқлари, ҳар соҳада иқтисод ва тежамкорлик учун кураш, темир-терасак йиғиш, ихтирочилик таклифларини ўртага қўйиш юз минглаб ёшларимизнинг қалб ширларига айланди. Ҳатто ўспиринлар ҳам оёқ-қа турдилар.

Фарҳод ГЭС қурилиши уруш йилларидаги энг улкан иншоот эди. Бу иншоотни бар-

по қилишда ўн минг комсомол ва ёш қатнашди.

Ўша вақтларда ҳар бир киши — каттадан кичигича «Мен бугун фронт учун нима қилдим?» деган талаб билан яшарди. 1941 йилдаёқ бошланган «Фронт бригадалари» қатори тез орада 3300 тага етди. Фронт фондларига яқшанбалликлар ўтказиб маблағ таъминлаш, фронтга фақат аъло сифатли маҳсулот бериш ва бошқа ҳаракатлар, минглаб ёшларни ўз қучоғига тортиди.

Хуллас, Ўзбекистон комсомолнинг Улуғ Ватан уруши йилларида қилган ишларини санаб тутатиш қийин. Чунки ўша кезларда комсомол ташкилотлари энг «майда» ишлардан улкан ишларгача бевоСИТА қатнашган. Аслида, майда ишлар йўқ эди. «Темурчилар командалари»ни уюштиришдан, ташландиқ қишлоқ хўжалик асбобларини тўплаб ремонт қилишдан тортиб, озод қилинган районлар аҳолисига совғасалом таъминлашгача, фронт учун қўшимча дон, пахта экишдан тортиб, назорат постлари тузиш, оммани жамоат ишларига жалб этишгача хилма-хил ишлар комсомолнинг жонажон иши ҳисобланарди.

Ўзбекистон комсомоли тарбиялаб етиштирган қанчадан-қанча йигит-қизлар, Улуғ Ватан уруши жанрларида мислсиз қаҳрамонлик кўрсатганлар. Буни шу рақам ҳам тасдиқлайдики, республикада ўсиб катом топган турли миллат вакилларида 280 киши Совет Иттифоқи Қаҳрамони унвонига сазовор бўлди. Уларнинг кўпчилиги комсомол аъзоси ёки комсомолда тарбияланган ёшлар эди.

Хуллас, қирқинчи йиллар комсомоли ВЛКСМ тарихига ўчмас саҳифалар ёзди.

Зейн РАХИМОВ —

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитетининг Улуғ Ватан уруши йилларидаги биринчи котиби.

нинг мисли қўрилмаган даражада юнсаилиш йиллари бўлди. Эндиликда Мирзаюл ўз қиёфасини ўзгартириб юборди. Мирзаюл ёшлик гуллистониغا айланди. Қарши даштини ўзлаштириш, Шеробод қўлларини кенг пахтазорларга айлантириш ёш пахтанорларимизнинг диққат марказида турбди.

60-йиллар саҳифаларини варақлар эканмиз, ёш пахтанорларнинг пахтачилигини механизациялаш учун катта юриш бошлаганликларига кўзга яққол ташланади. Республикамиз комсомоллари «Пахтанорларимиз учун 100 минг механизатор тайёрлаб берамиз!» деган жанговар шир билан майдонга чиқдилар. Дастлаб республикада хизмат кўрсатган механизатор Маҳбуба Насриддинова «1 + 5», яъни ҳар бир механизатор беш кишини механизатор қилиб тайёрлаш ташаббусини бошлаб берди. Бу ташаббуснинг парвози баланд бўлди. Неча юзлаб ватанпарвар механизаторлар ҳар йили ўзларига муносиб шогирдлар тайёрлайдилар бўлиб қолдилар. Биз терим агрегатини биринчи бўлиб жойлашган, комсомол тарбиялаб етиштирган Ленин мунофоти лауреатлари Турсунбой Охунова, Жаҳов Кўчинева билан ҳақли равишда фахрланамиз.

Ёшларни революцион традициялар руҳида тарбиялаш биринчи планга қўйилди.

Утган йилнинг ўрталарида Андижон комсомол ва ёшларининг революцион, жанговар ва меҳнат шон-шухрати йўллари бўйлаб Бутуниттифоқ юриши қатнашчиларининг олабаст савти бўлиб ўтди. Ёшлар слёт олдидан 2250 юриш уюштирилди. Уларга 97000 йигит-қиз иштирок этди. Юриш қатнашчиларининг ташаббуси билан 1870 музей, шон-шухрат клублари ва бурчаклари ташкил топди, 60 жойга ёдгорликлар ўрнатилди.

Ўзбекистон комсомоли дастлаб ташкил топганда унинг 23 минг аъзоси бўлган эди. Ҳозир эса унинг сафларида 860 минг комсомол бор.

Бу йил республикамиз пахтанорлари она Ватанимизга 4 миллион 100 минг тонна «оқ олтин» етказиб беришга аҳд қилганлар. Бу мураккаб, лекин шарафли вазифани бажаришда пахтанор ёшларимиз ҳам устозлари қатори фидокорлик кўрсатмоқдалар.

Комсомолнинг бузи билан иши бир. Комсомол партия олдига берган вазъасининг устидан чиқиб келган, бундан нейин ҳам худди шундай қилади.

Равно АБДУЛЛАЕВА — Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитетининг биринчи котиби.

НАВЖИРОН

Малик АБДУРАЗЗОҚОВ —

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитетининг 50-йиллардаги биринчи котиби.

кин. Ўлкамизнинг узоқ шаҳар ва қишлоқларини бир-бири билан боғлайдиган пўлат излар қўрилишига Комсомол Марказий Комитети беш мингга яқин йигит-қизини сафарбар қилди. Бош туркман каналини қазийда ҳам юзлаб ўзбекистонлик ёшлар иштирок этди.

Комсомол спорт ишларини оталигига олди. Ўша йиллари республикада биринчи футбол командалари ташкил этилди, стадионлар қурилди. Буларнинг ҳаммасида қайноққалб йигит-қизларнинг қўли бор.

Оташқалб авлод

Йигирманчи, ўттинчи, қирқинчи, элгиринчи йиллар комсомоллари... Уларнинг ўз тарихи, ўз анъанаси бор. 60-йиллар комсомоллари ана шу анъаналарни давом эттириб, уларни бойитиб, ажойиб ғалабаларни қўлга киритмоқдалар.

Партия халқ хўжалигининг ҳамма тармоқларини ривожлантиришга, қўриқ ва буз ерларни ўзлаштиришга, муҳим кимё корхоналари барпо этишга, сув иншооти, энергетика тармоқларини вужудга келтиришга, газ-нефть қурилиши ишларини жадал суръатда ривожлантиришга чақирди. Ўзбекистон комсомоллари буларнинг барчасига «лаббай» деб жавоб бердилар. Бир неча ўнлаб иншоотларни республика ва Бутуниттифоқ зарбдор қурилишлари деб эълон қилдилар.

Оловқалб ёшларнинг меҳнат жасоратлари билан Оҳангаронда йғма темирбетон заводи ишга туширилди, Навоий ГРЭСи нур бера бошлади. Урта Осиёнинг энг кучли электрстанцияси — Тошкент ГРЭСи Ўзбекистон электр тармоғига уланди, Бухоро газ Москвагача бориб етди, бир қанча сув омборлари қурилиб, сунъий денгизлар пайдо бўлди.

Қўқон тикувчилик фабрикасининг ватанпарвар аёли Татьяна Кардашнинг етти соатлик ишини олти соатда бажариш тўғрисида, «Тошкентабель» заводи У. Мирсоатов бошлиқ бригада комсомолларининг уч сменадаги бригада ўрнига яхлит бригадалар ташкил қилиш тўғрисидаги ташаббуслари Ўзбекистон комсомоли тарихига олтин ҳарфлар билан ёзилди.

Кейинги йиллар республикамиз пахтачилиги.

Тошпўлат ҲАМИД.

Умр чўққиси

Қуёшга қарадим пешин чоғида,
Бош узра тик эди, қамашди кўзим.
Умрим ҳам тик ярим йил саногиди,
Баъзида ишонмай қоламан ўзим.
Шу ярим умримда омон, жинчиноқ,
Ракета, роботлар бўдилар гувоҳ.

Овундим эшитиб қуруқ шақилдоқ,
Хорижда отилди минглаб бегувоҳ.
Ер узра тинмади уруш бешафқат,
Ҳавони булғатди газ, тутун, губор.
Бир ёнда шаҳарлар кўтардилар қад,
Суръатлар яшиндай бўлди шиддаткор.
Фазони забт этиш жангида эвоҳ,
Ҳаётин бахш этди бир ватандошим.
Сурагга олинди ойда ҳар гнёҳ,
Улуғбек қошида бош эгаман жим...
Кимёгар донишманд зарра губорни
Юз миллион бўлакка бўлганни рост.
Эшитдим ёққанин мен қизил қорни,

Мурод ХИДИРОВ,
«Гулистон» мухбири.

С. БЕЗНОСОВ фотолари.

1968 йил 25 июль,
пайшанба

Саёхатни ташвишсиз тасаввур қилолмайман. Самолётдан ўлимининг иссиқ минтақаси Термизга хуфтонда келиб тушди, сафар мазмунини ўйлай бошладим. «Журналхонга албатта бирор янгилик етказиш керак». Сафардошим — ҳушчақчақ суратнаш, Семён Безносков. Сира тиниб-тинчимас одам. Унинг гарданида ҳам натта масъулият бор.

Бизни «Ленин байроғи» газетасининг муҳаррир ўринбосари Теша Сайдалиев «Шарқ» меҳмонхонасига бошлади.

— Энг муҳими бошлана,— деди Теша ана ҳазиломуз.— Энди кўнгилларнинг тўқ бўлаверсин.

Сафаримиз гилдираги обонининг кўмаги билан силжийдиган бўлди. Сурхондарё область партия комитетининг нотиби Ҳайитбой Азиев бизни шодмон қабул қилди. У муд-

даомизни тинглар экан, гурурини бекитолмади.

— Амуга тегишли ҳамма масалалар, дегў Дуруст уйлабсизлар... Амуга бизнинг ҳам дахлимиз бор. Кўҳна Термиз азалу-азал соҳилда бунёдга келган. Экин-гикинимизнинг ҳаёт-мамоти Амуга қўшилувчи Сурхон дарёсига боғлиқ. Бойлигимиз — ингичка толали пахта. Иқлимимиз субтропик. Эҳтимол, минтақа-мизга Амурдарёнинг таъсири каттадир. Фахрлансан арзийди: энг кўп қўшқонимиз Аму соҳилларида яшаган. Ахир, неондэрталь одам бизнинг вилоятдан топилди-ку! — деди ва гурунг сўнггида қўшиб қўйди:

— Неки ёрдам бўлса, биз тайёرمىз. Вақтдан қизганмасачлар, уч-тўрт кун кезамиз. Биз «ҳозирча» хайрлашдик. Йўлда нотиб-нинг сўзларини мулоҳаза қилдим. Тўғри гап, дейман ўз-ўзимга. Ночор одамлардагина ифтихор бўлмайди. Сурхондарё вилоятининг ҳам «ўз» тарихи бор.

Эртаси кунч пешинга яқин бизни Термиз портининг бошлиғи Виктор Аргёмович Ченчин қарши олди. Бошлиқ анча ёш, ишлаб-ганига ҳам кўп бўлмабди. У порт ҳаётига тааллуқли гапларни айтди:

— Портимиз орқали Афғонистонга бир ярим минг хил савдо моли ўтади. Яна шунча мол қабул қилиб оламиз. Ҳар икки порт Шарқ ва Европа мамлакатларига мол чиқаради. Қисқаси, Термиз порти — халқаро порт. Ҳозирча технинадан шинкоптимиз йўл. Кранларимиз олти тоннадан йигирма тоннагача юн кўтариди.

Минг эшитгандан бир кўрган яхши. Порти томоша қилишга ч-қ-қин. Бамисоли шаҳарчага ўхшайди у. Юн тортувчи элли-олтмиш газли биржалар бир-бировига тирна-либ турибди. Қизиқ, шундай салобати билан сув тўлиқинида лапанглайди улар. Баланс кранлар эса бир оёда турган лайланки эс-латади. Теплоходларнинг ансарияти ёзувчи-ларнинг номида: «Белинский», «Толстой», «Гайдар»...

Омборхоналарга кўз ташладим. Баъзилари бўм-бўш.

— Чет эл молларини кўрсак бўлармикан? — сўрадим йўл бошловчидан.

— Четдан олган молларни пайдар-пай поездга юклаб юнатарамиз. Кўраман десангиз, анави омборхонада афгон гиламлари бор...

Омборхона кенг, баланд. Той-той гиламлар шипгача бош уриб турибди.

— Бу гиламларни Голландияга юбояр-миз,— деди йўл бошловчи.

Яна порт бўйлаб одимлаймиз. Биз учун ҳаммаси қизиқ, ҳаммаси янги. Мўъжазгина бир теплоход ҳаттоки уч баржани, яъни етти юз элли, санкиз юз гонналик юкни шатанига олганига ҳайрон қоламиз. Ахир, бу бутун бир эшелон юкдан кўп-ку. Ҳа, ёниги малол келмаса, сувда юн ташин сувден текинга тушаркан (сал муболаға бўлса ҳам шундай дегим келмади).

Сариқ теплоход томида гоз турган одам диққатимизни тортди. Таништиришди. У Виктор Ченчин мақтаган пешнадам, оқсоқол дарга-лардан бири — Социалистик Меҳнат Қаҳра-мони Қора Хотамов экан. Яқиндагина дарга-нинг кумуш тўйини ўтказиб, пенсияга куза-тиб қўйишбди. Бўлмабди. У сувсиз қолган балиқдай, типирчилаб қолибди. Тагин эски ишига ўрнашиб, кўнгли кўнин топибди. Қора ака турирман лаҳжасида гапирарди.

Гурунг давомида сўрадим:

— Асли қаерлисиниз?

— Чоржўйдэн. Юмушни йигирма учинчи жылдан бурун вўлиб бошладим. Бурун дим оғир эди. Ҳовва...

Қизиқ... Қора акалар ҳам бурлақчининг захматини тортган эканда. Дарҳол Некрасов-нинг «Бурлақлар» эсинга тушди.

Бу киши билан узоқ суҳбат қилгим келди. Олтимиш йиллиги умрини дарёда сузиб ўтказибди, яна ажралгиси йўқ ундан.

Қора аканинг ҳиқоқ қилишича, дарёнинг инкиқилиғи ҳам бор, гашти, саховати ҳам. Дарё шовқини қўлогига эшитилмаса, унинг ҳидини сезиб турмаса сира тинчимас экан.

Бу дарё ошгининг саргузаштга тўла ҳи-қолларини шавқ билан тингладим. У тўлиқ-ларнинг олтимиш хиллини ажрата олар, сув-нинг рангига қараб келгани бемалол бошқа-ларкан. Амунинг балиқларно, соҳилда исти-қомат қилаётган жамини жонозд билан га-чи. Нобэ балиқ — снаферингус ҳақида ҳам Қора акадан эшитдик. Биринчи бўлиб паро-

Бунга ҳам топилди бир фанний асос.
Афсуски, ўлимга топилмай чора,
Муътабар яктолар бўдилар қурбон.
Умримиз узлар бора ва бора,
Бир кун ўлимни елгажак инсон!
Дарёлар тизгини тортган қаҳрамон
Кечаги саҳрони қилиб чамазор,
Кексайиб, тўшакда бугун берди жон,
Бешафқат ўлим бу, қанча илож бор?!
«Тез ёрдам» кўчада ўтса бир ёндан
Бехосдан юрагин уради дук-дук.
Нима ҳам бор, дўстим, азиз инсондан,
Дунёда инсондан ким бўлур буюк?!

Бурнидан нарини кўра олмаган
Эси паст гўрларни кўрдим бу ёшда.
Шу ҳаёт лаззатин сура олмаган
Ношукур кўрларни кўрдим бу ёшда.
Яхшилик сийлади бошимни обдан,
Яхши сўз бир сабаб завққа, илҳомга.
Яхши одамлардан қарздорман кўндан,
Уларчун ҳаётим тайёр иптомга.
Қуёшга қарадим пешин чоғида,
Бош узра тик эди...
Қамашди кўзим.
Умрим ҳам тик ярим йил саногиди,
Баъзда ишонамай қоламан ўзим.

Афгонларнинг ёнма-ён жойлашган икки қишлоғини ёқалаб ўталамиз. Гавран тутган уч-тўрт хотин-халам бизга ажабланиб қарайди. Қирғоқдан кўзасига сув тўлатиб олгак чол жулдир кўйлан кийган бола (ўғлими, наби-расими) билан биз томонга бирпас қизинсиниб қараб турди-да, сўнгра жилиб кетди. Сал нарида, тупроқ-тўзонли кўчада икки ўр-начли туя лўкиллаб борарди. Сийран пахса уйларнинг томига шох-шабба босилган. Кўм-кўн маканхўхори поялари, полиз энилари ҳамда толлар тўдасига бу қишлоқларга хусн бағишлаб турарди.

Катеримиз тўшини тўлқинларга уриб, тўғ-рига сузиб кетди. Қаршимизда, ҳув олисда кулранг гўбор ичидан кўзга улкан яшиллик чалинди. Ҳадемай гўбор тиничлашди, қуюқ чаналанзор кўзга ташланди.

— Биз Пайғамбар оролига бораёلمиз,— деди дарга.

Мен Пайғамбар ороли ҳақида бир қитобдан ўқиганимни эсладим. «Пайғамбар оролида археологин топилмалар учрайди. Оролда жузъ қадим замонларда одам яшаган. Бироқ тешириш ниҳоясига етказилмаган», дейилганди унда. Ниҳоят оролга яқинлашдик. Катер қир-гоққа бориб қапишди. Биринчи галда жий-дазор кўзга ташланди. Қамишзор ҳам, жий-дазор ҳам шунча қалинини, орасидан шабада-гина сизиб ўтгудек. Ёлғизоёқ сўнмоқлар уч-райди. Ўша сўнмоқлардан бутазорларнинг ши-вир-шивирига қулоқ тутиб, сайр қилдик. Табиат-гагина хос чуқур сукунат бор. Ён атрофдан тустовуқнинг қу-чулагани эшитилади. Оро-лининг «хўжалари» — уч юздан зийд Африка оҳуси, шоқол, бўри, тулки, тўнғиз, тозушқон, қамиш мушуги. Яна ўқ илон, от илон (гюр-за), чипор илон, яшил аз қора чаён, бузоқ-боши, ҳар хил қўноқ қушлар мўъжиза оро-лин меросхўрлари ҳисобланади. Албатта, орол «меросхўрлари»нинг ҳаммасини кўриш насиб қилмади. Айниқса, йиртиқчлар нўздан ҳаммаша нари юришади. Бордию, кўринганда ҳам улардан «асховога» кутиб бўлмайди. Оролда ялдоқ жой жуда кам. Юлгин, дўлана, тут, беҳисоб жийдалар, санкиз-ўн газлик қамишлар ерининг ширасини сўриб, барқ уриб ўсиб ётибди. Оролда энг кўп «овоз оладиган» Африка оҳуси экан. Улар пода-пода бўлиб юрмас, аҳил бир оила бўлиб яшаркан. Ун газ қолганда шохлари буюқ отиб кетган оҳуга дуч келдик. Она оҳунинг икки тарафи-да болалари ётарди. Шовуримизни сезиб сес-канишиди-да, санраб оёққа қалқиди. Бўйин-

(Давоми 10-бетда).

хоннинг ёғоч паррагини темирга алмаштир-ган ҳам Қора ана экан. Уша йили давлат бир миллион олтимиш минг сўм иқтисод қи-либди.

Сухбат ниҳоясига етиб қолганда бир нарс-адан аналанаётганимни айтдим.

— Порига кмуш жуда кўп. Лекин ишчи кам кўринади.

Қора ана мийғида жилмайди. Қисикроқ кўзларини атрофга югуртирди-да, енгил хўр-синди.

— Сабаби бор. Бошлиқ янги. Бунинг усти-га тақрибаси кам. Ишчиға яхши гап, илиқ сўз керак. Бирига ука, бирига ана, деб муо-мала қилинса экан... Ўзи-ку, уй-жой ҳам тан-сикроқ... Рост — анча ишчи етишмай туриб-ди,— деди Қора ана.

Дарга бу сўзларни жуда бегараз, гўё ўзини айбли деб ҳис қилаётганидан айтди. Негадир, Биктор Ченчин қийинчиликлар борасида гап кетганда, ишчилар муаммосини эсидан чиқар-иб қўйганди.

Қайтишга ҳозирланаётганимизда порт чи-роқлари ёниб, сутден оппоқ нурлар қўлтиқ-даги зилол суеда «эриб» турарди.

27 июль, шанба

Бугун «қўш қирғоқ ёқалаб» саёҳатимиз-нинг дебочаси бошланди. Маҳаллий журна-лист Озод Авлиёқулов бизни енгил машинада портгача узатиб кўйди. Қўлтиқда чоргоқина тезсуз катерни денгизчилар аллақачон шайлаб қўйишибди. Жойлашиб олганимиз захоти катер аввалига у ён-бу ён «шоҳ таш-лаб» олди-да, жуяқ-жуяқ тўлқинларни тилиб, сузиб кетди.

Чоран соатда нўхна Жайхунга чидик. Бу нудратли дарёнинг довуғини ним эшит-маган дейсиз. У «феъл-атвори»га кўра Жай-хун, деб аталган. Ужар Аму ҳам исми-жисми-га мос — телбалигича қолапти. Азим наҳр-нинг қисқача иншосини кўз ўнгингизга кел-тиринг. Олти, хаттоки ўн қақирим кенглида очади қаҳваранг дарё. Ҳар саржинда битта-дан гирдоб гир-гир айланади. Беқарор дарё гоҳ у қирғоққа бош уради, гоҳ бу қирғоққа. Қирғоқлар жазаваси тутган тўлқинларнинг «тарсаниси»га бардош беролмай, ўпирилиб тушади-да, гумдон бўлади. Баъзи жойлари эса шовқинсиз оқади, ютаси эса сип-силлиқ. Гоҳо арра тишиден чаққон тўлқинлар саф тортади.

Уйлайман: ўжарсан, лекин суруринг бор. Ахир, ким ҳавас қилмаган тошқин дарёда сузсам, деб. Ахир, ким ҳавас қилмаган азим дарё соҳилида ҳаёл сурсам, деб. Дарё — чор-ловчи!

Эндигина кўлга қалам тутган маҳаллий қал-ламқаш Шафоз Раҳматуллаев ҳам сенинг сурурингдан шеър излапти. Мана, унинг сатрлари:

Қаршимда намоён Аму жамоли.
Қирғоқдан тош олиб сувга отаман.
Сочларимни ўйнар саррин шамоли,
Сувга термугунача ўйга ботаман.

Минг йиллар бурун ким тош отган унга,
Минг йилдан сўнг боқар унга қай одам?

Минг катра айланар бу сувлар, унда —
Минг йилларни ўйлар боққан киши ҳам.

Уйлайман: ўжарсан, лекин ризи-рўз, эҳсон бахш этасан. Юзлаб қишлоқ, ўнлаб шаҳарча-лао сенинг соҳилингни бекиш маскан этиш-маган-ку! Сен — нонсан, пахтасан, сен — гўштсан, сутсан хулласиналом.

Катеримиз тўлқинлар хуружига дуч кел-ганда зўриқар. Гирбончидан хилпа бўғилган жониворден бўғиқ хириллади.

Штурманига йўл кўрсатишга ўрганиб қол-ган дарга ўнг қўлини оҳиста кўтариб ишора қилди:

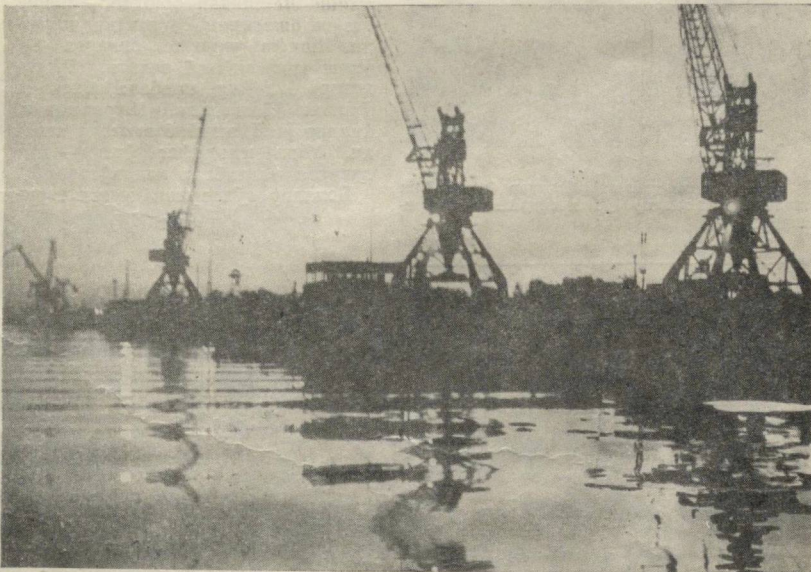
— Манъви сув йўли Афғонистоннинг ична-рисига олиб боради. Шу бир юз сансон ча-қиримли йўлдан нема катерларимиз юн ташийди.

Катер афгонлар порти сари бурилди. У сўникроқ тўлқинларни тилиб, икки тарафига ҳайдаб юборарди. Мағлуб тўлқинлар изатер-нинг зарбидан куч олиб, бир-бировини қуя-лашиб, то қолдан тўйгунча пойга қилишарди.

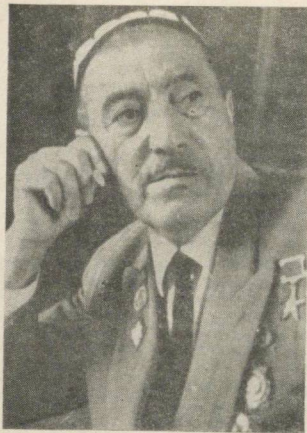
— Бу порт анча кичик-ку! — дедим нап-танга. Дарга жавоб қилди:

— Ортада қолган сув йўлидан афгонлар-нинг катта портига борилади... Манави кран-ларни ҳам биздан сотиб олишган.

Биз сал имиллаб ишлаётган афгон ишчи-ларининг яқинида кўп тўхтамадик. Ҳалиги ишчиларнинг беҳафсалалиги тушунарли эди: ҳарорат тафти соҳил салқинини босиб юб-ораётган эди. Гўё кўёш бисотидаги бор нури-ни шу минтақагагина тўлаётганга ўхшарди.

Термиз дарё порти тунда.

Оқилхон ШАРОФИДДИНОВ —
Социалистик Меҳнат Ҳаҳрамони.

УСТОЗЛАР

1918 йил ёз ойлари эди. Рус-тузем мактабини тамомлаган ўн саккиз ёшли Оқилхон Тошкент уезди Маориф бўлимига кирди. Узоқ қишлоқлардан бирига ўқитувчи қилиб юборишни сўради. Унинг илтимоси қондирилиб, Тўйтепага юборишди. У вақтларда ёш ўқитувчи учун қишлоқда мактаб очиш жуда-жуда қийин эди. Руҳонийлар янги очилган совет мактаби ҳақида тескари ташвиқот юрита бошладилар. Шунинг учун ҳам Оқилхон уч кун Тўйтепа кўчаларини кезиб, зўрға еттигагина болани рўйхатга олди.

Нима қилиш керак? Наҳотки шундай катта қишлоқда мактаб оча олмаса? Еки қайтиб кетсинми? — Оқилхон шуларни ўйлаб, тунларини уйқусиз ўтказарди.

Унга қишлоқ фаоллари ёрдамга келишди. Холтурсун ака деган киши ўз уйини мактаб учун бўшатиб берди. Аммо ёзиш учун на тахта, ўтириш учун на парта бор эди. Очигини айтганда кеча очилган бу мактабда жиҳозлар қайдан бўлсин! Парта ўрнида тош қалаб устига тахта қўйдилар. Қора эски патнисдан тахта ясадилар. Оқ кесакни эса, бўр қилиб ёзишди. Биринчи дарс шундай бошланди.

— Укаларим, — деди Оқилхон ўз сўзини Лениндан бошлаб, — Ленин сиз ва бизларни ёруғликка чиқарди. Ишлаш учун деҳқонларга ер, ўқиш учун мактаб очаяпти. Тўғри, ҳозир биз шу қулбада биринчи ўқишни бошладик. Ишонаманки, йиллар ўтиб, ажойиб вақтлар келди. Унда маърифат ўчоғи — кўп қаватли мактаблар қад кўтарди..

Болалар қўлларини нягига тира-

Оқилхон ака ҳаминша болалар билан. Уни жакжи ўғил-қизлар ўз отасидай яхши кўришади.

Бахтиёр болаларимиз чеҳрасидаги

Оқил ака ёзган

китоблар

ганича келажак ҳақида орзу қилиб, муаллимнинг сўзларини диққат билан тингладилар. Кунлар ўтиши билан мактабда ўқувчилар сони кўпая бошлади. Чунки янги мактаб тўғрисидаги махбурлик диний мактаб бўлиб, унда болалар кўп эди. Мактаб домласи талабаларга алҳамду ўргатиб, ош сўраса, таббати ўтгач, сарпо талаб қилар эди. Ҳаммадан бўйра пули, идлик пули, наврўз пули йиғиб оларди-да, ҳафталаб тўй-маъракалардан келмас эди. Мактаб халфаси эса болаларни хонага қамаб, эрта-ю кеч қимор ўйнади. Шунинг учун ҳам уларнинг 99 фойизи саводсиз бўлиб қолаверарди. Буни тушунган ота-оналар аста-секин болаларини янги мактабга бера бошладилар. Текин ош-нондан айрилган дин аҳллари оёғи куйган товукдай янги мактаб олдида изғир, болаларни ушлаб, «кофир бўласан, лаънати», деб ҳақорат қилишарди. Ҳатто руҳонийлар кечаси мактабга ўт қўйдилар. Бироқ бу бефойда эди. 1919 йил 1 Май куни Тўйтепада совет мактаби ўқувчиларининг халқ олди-

да имтиҳони бўлди. Шунда шеър ўқиб, ҳисоб чиқардилар. Ўқувчилар ўрганган билимларини намоиш қилдилар. Шундан сўнг эски мактаб ўз-ўзидан ёпилиб, Тўйтепа қишлоқларида янги-янги мактаблар очила бошлади. Мана, орадан эллик йил ўтди. Мамлакатимизда мисли кўрилмаган ўзгаришлар рўй берди. Кўп нарсалар рўёбга чиқди. Ҳозир Ўрта Чирчиқ районининг ўзидаёқ бир юз еттита мактаб ишлайди. Унда икки минг етмиш икки ўқитувчи ўттиз тўрт минг тўққиз юз йигирма беш талабага таълим бермоқда.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи, халқ маорифи аълочиси кекса муаллим Оқилхон Шарофидинов камтар, саҳий қалб эгаси. Отахон мураббий Ленин, Қизил Байроқ ордени ва бир неча бор Ўзбекистон Олий Советининг Фахрий ёрлиғи билан мукофотланган. У кўп ўқиш китоблари, жумладан ўзбек «Алифбесининг муаллифи. 1930 йили унинг биринчи китоби «Меҳнат болалари» эллик минг нусхада босилган бўлса, ҳозир «Алифбе» китоби эса юз минглаб нусхада босилмоқда. Оқилхон Шарофидинов бу йил етмиш ёшга тўлди. У ҳозир ҳам Тошкентдаги Аброр Ҳидоятлов номи 14-сон мактабнинг бошланғич синфида ўз севган касбини давом эттирмоқда.

Устоз муаллим ўзининг эллик йиллик фаолияти давомида қанчадан-қанча ўқувчиларни тарбиялади. Атоқли муаллим Оқилхон Шарофидиновга давлатимиз Социалистик Меҳнат Қаҳрамони деган юксак унвон берди.

У социалистик тузумда камол топган ва куч-қувватини коммунистик жамият қурувчи ёш авлодларни тарбиялашга бағишлаган соф виждонли, камтарин совет зиёлисидир.

Тўлабой РЎЗИМАТОВ,
Тўйтепа қишлоғи.

УСТОЗИ

Туроб ТЎЛА, адиб.

Собир ОХУНЖОНОВ,
ҳарбий хизматчи.

Маъруф ҚОРИЕВ,
қўшиқчи шоир.

Ҳ. ШАРИПОВ,
ҳарбий врач.

Биз Оқилхон акада таълим олганмиз

ларини ярим буриб, бизга ташвишли боқиб туришардир. Кийик кўзлари ҳамиша беозор, саросимали бўлади.

Кўш уфқа алвон чорсу тортганда қайдик оролдан. Муъжиза масканга ҳавасим ортар, ўйлардим: «Шунақа ороллар яна бор-ку, нега ҳаммасида ноёб ҳайвонларни кўпайтириб, дахлсиз қилиш мумкин эмас».

29 июль, душанба

Бугун Аму бўйлаб Орол денгизигача сузиб боришнинг тараддуғига тушиб қолдим. Масофа узоқ — 1774 чакирим. Агар Термиз портдан баржага ўтирсан, Чоржўйгача бир ҳафта йўл юрармиз. Одам олиб юрадиган яккаю якка «Агитатор» теплоходи Туркманистоннинг Чоржўй пристанида, дейишди. Яхшиямки, Урта Осиё Давлат кемачилик бошқармасининг бошлиғи ўртоқ Архангельскийнинг ўзи Термизга келмаганди экан.

Бошлиқ билан учрашгунча Термиз ҳайвонот боғини томоша қилганимиз келди. Зора Амуга алоқадор гап чиқиб қолса! Кутганимиз бўлди. Ҳайвонот боғининг директори Байрам ана Худойбердиев ҳайвонларни кўздан кечириб юрган экан, бўрсикдан йиринроқ нутри, ондатра деган ҳайвонларни кўришга танилф этди.

— Булар қимматбаҳо мўйна беради. Йилгика инки марта болалайди. Тез кўпаяди. Тўқайзорларда бунинг авлоди жуда камайиб кетганди. 1953 йили соҳилга қўйиб юбордик. Кўп ўтмай, етмиш мингга етди. Сув бўлса, жони киради. Афсуски, Амунинг куйи соҳилларида кўлмак сувлар камайиб кетди. Бўлмаса, бу жониворларни йигирма миллионга етказиш мумкин эди.

Байрам ананинг гапида жон бор. Дарҳақиқат, сувнинг камайиб бораётгани Амунинг ҳайвонот дунёсига ёмон таъсир қилапти.

Ўртоқ Архангельский етиб келибди, портга жўнади. У мудоомизни тинглаб, ўша эшитганимиз «Агитатор» теплоходига топириқ берди. Инки кун ичида сафарга шай бўлар экан. Ишининг бу ёғи осон кўчди-ку, энди Чоржўйгача қандай етиб борамиз? Ҳамма бало шунданки, Термиздан Чоржўйга ҳаво йўли йўқ. Яна Ҳайитбой Азимов кўманка келди. Инки ўрилик «ЯК-12» самолётида Чоржўйгача етиб олишимизга ёрдамлашди.

Эртаси кун пешинда ҳавога кўтарилдик. Йўлда Киркига қўйиб ўтдик. Бензинимиз тугаб бораётган экан. Кирки қадимда дарёнинг ҳар нисаласоҳида жойлашган ягона шаҳар бўлган экан.

Ҳадемай Чоржўйга келиб қўндик. Эртага Урта Осиё Давлат кемачилик бошқармаси тарихий музейида бўламиз ва шаҳар пристанини кўздан кечиришимиз. Бугунча шаҳарни айланмишга қарор қилдик. Рост, шаҳар ёнди. Кўчаларда шовқин кам. Дўноларда моллар қалашиб ётибди. Дарахт кўп. Шаҳарда бир юз олтиши минг одам яшаркан.

31 июль, чоршанба

Кемачилик маҳкамаси темир йўл ёқасида жойлашган. Бошлиқ ўринбосари Жўмард Очилов билан бўлган суҳбатимиз тез-тез бўлиниб турди. Кетма-кет қўнғироқ қилишарди. Лекин биз ўзининг қизиқтирган рақамларини билиб олган эдик. Амуда ҳарбий ва транспорт флоты 1923 йил 8 августда ташкил бўлган экан. Инчилобгача олти юздан зиёд нафис сузган. Лекин бу қайиқлар асосан шамолга умид боғлаган. Бураклар юк тўла қайиқларни не-не унутбда манзилга етказишарканлар. 1939 йилга келиб, пароход ва теплоход сони олтимишга етибди. Ҳозир Урта Осиё кемачилигининг Иттифоқ миқёсида ҳам ўз ўрни, эътибори бор. Бошқармада санкиз ярим минг ишчи кучи бўлиб, буларнинг асосий қисмини ўзбек, туркман, тоjik, қорақалпоқ вакиллари ташкил қилган. Одессага бўлгуси инки юз мутахассис муталаа учун юборилибди. Бошқарманинг Чоржўй, Хўжайли ва Оролда ремонт заводлари бор. Шатанга оладиган юз теплоход, инки юз қирқ баржа ва кўплаб тез сузар қайиқлар

ўн вилоят ва тўрт республика учун дастёрлик қилапти.

Жўмард Очиловнинг суҳбатидан кемачилик ҳақида озми-кўпми тасаввурга эга бўлдик. Ўз соҳасини икки-чикиригача биладиган, сертаналлуф бу киши билан суҳбатлашиш мароғли эди. Биз гапни яна Амудаги қатнов масаласига таънадик.

— Илгарилари устаси фаранг капитанларгина Амунинг ўмар, телбалигига бас кела биларди. Энди-чи? Аму тўлиб-тошиб оқмапти. Айниқса, Нукусдан кейин инки ой ичида Оролга бир томчи сув ўтмайди. Ҳамма сув пахтага ҳайдалади. Ана шундай пайтларда карвон йўлга қиймай туради. Начора, пахтаям керак. Рақобат қилолмаймиз,— деди-да, Жўмард Очилов дарҳол бир қогозни олдига суриб, чиқишга тутинди.

— Мана, қараган. Бу ерда бир масала бор. Хоразм области Тулумўйин тўғони орқали Амунинг ўн фойиз сувини олади. Хоразмликлар сувини қишин-ёзин оқизиб қўяди. Тўғри, бошқа чоралари ҳам йўқ. Улар ерининг шўрини обдан ювиб турашади. Қорақалпоқлар ҳам худди шу маҳалда шўр ювишга тушади. Айтмочки бўлганим шунки, хоразмликлар билан қорақалпоқликлар бу юмушни навбатчи билан бажаришса, дуруст бўларди.

Жўмард ананинг бу мулоҳазасини Хоразмда бўлганимизда миробларга айтиб кўраман, деб кўнглимизда ўтказдим. Яна унча-бунча гаплашиб ўтирдик. Ҳамсуҳбатларимиздан бири — «Шолохов» теплоходининг даргаси Бобоқул Жўраев гапга аралашди. Бобоқул акага дарғалик ота мерос экан. Отаси Жўра бобо дарғалик насбиди қарибди. У ота изидан бораётганини инки бир гурур билан гапирди. «Қизим Ойжамол ҳам теплоходда тугилди», деди.

1—4 август, пайшанба — якшанба

Бизни сафар қилдирадиган «Агитатор» теплоходини кўргани пристанга бордик. «Агитатор» деганича бор экан. Ўч қаватли, иўл-кўл наютали. Кино зали ва емакхонаси бор. Теплоход дарёнинг лойқа сувини бир маҳалнинг ўзида ҳам тинитар, ҳам иситаркан.

— Оролга боргунча теплоход сизинки,— кудди Жўмард Очилов.

«Агитатор» аввал бирпас гуриллаб турдида, сўнгра қўнғиқ овоз берди. Палубага чиққанамизда нема бир қалдию, оҳиста сузиб кетди.

Сув... Сув... Кун уфқига оғиб кетгунча юрдик. Ҳамон Амунинг феъли ўша-ўша. Ҳар саржинида катта-кичик гирдоблар, ўркак-ўркак тўлиқлар. Соҳилдаги тўқайзорлар чанаканзорлар билан тез-тез алмашиниб туради. Палубага чиқиб олиб, қирғоқларга кўз толиқгунча тикиламан. Сув неча ёки бугун ямлаб-юлиқиб кетган соҳилларга кўзимиз тушади. Аму йилгига неча минг гектар ерни шундай емириб ташлайди. Аввалгига соҳилининг бўш ётган жойларига дарахт ўтқазилса, теран томирлар тўлиқнига бардош берармикан, деб ҳаёл қилдим, лекин тағ-томири билан ювилиб кетган чанаканзорларни кўриб: дарди бедаво экан, дедим ўзимча.

Дарга немани мохирлик билан бошқараёттиди. Термизда Қора ана Ҳотамовнинг ҳикояси эсимга тушади. Шодмон анани кўп жиҳатдан Қора анага ўхшатаман. Ўттиз санкиз йилдирик, дарёнинг ҳидисиз яшаёлмайди. Собиқ бурлак ҳозир капитан. Дарғанинг нигоҳи рўпарга қадалган. Юзаси силлиқ сувдан кемани четлатиб ўтади. Бундай жой албатта саёз бўлади. Дарга то манзилга етгунча сувда йўл қидиранкан. Ҳар замон-ҳар замонда дарёда қалқиб ётган огоҳлантурувчи таёқлар учрайди.

— Бу таёқлар кўпичина иш бермайди,— дейди дарга.

— Дарё беқарор-да, турди тез-тез ўзгариб тургани-турган.

Дарё устига оқшом нўланкиси ёйилди. Гира-ширада неманиз ўнг қирғоққа қўйруғини тираб, тўхтади. Арнон боғланган чангани ерга олган қоқибди.

— Кечаси йўл танлаш анча оғир. Сезган-дирсиз, сув бети қанчалик нотинч бўлса,

дарё туби ҳам шунчалик нотекис,— дэйдди дарга.

Кема кинемеханиги Жўра «Ўртоқ Арсений» фильмини қўйиб берди. Ундан сўнг алоқачи қиз Нила магнитофондан кўйлар эшиттирди. Лекин чивин тинканизини кўрибди. Кун боти дегунча хўнарни кўрсатарди. Хайриятки, пашадорди бор. Юзиниизга чаплаб олганимиз. Визиллаб юзиниизга яқинлашади-да, жўнаб қолади.

Азонда Дулдунли мулкалга олиб йўлга тушдик. Соҳиллар яна жозибадор кўринди. Палубага чиқиб, дарга билан гаплашиб кетдик.

— Шодмон ака,— деди қамроҳим,— мана шундай кемада сиз қайишнинг гашти зўр-а?

— Ҳовва!

— Ҳўш, нега саяҳати кини теплоходларинг йўқ?

— Ҳовва. Тузук. Уялаб кўрмак керак.

Суратнашимиз дуруст мулоҳаза айтганди. Енимизда ўтирган дарганинг ўғли Муродбой кўли билан ўз соҳилини кўрсатди.

— Ҳеч нима кўринмапти-ку!— дедим. Муродбой қиқирлаб кудди.

— Ҳа, кўрдик, жайрон у.— дедим қизиқсаниб. Узондан қараганда жайрони тиз кўз илгамайди. Уни кўмдан фарқ қилиш қийин.

— Эҳ, жониворларни геологлар қийратиб отишади,— кўрсинди Муродбой.— Яна-чи, сув ичгани келганда...

Муродбой ўн беш ёшда. Санкизинчи синфда ўқияптию, ҳалитдан моторист деган гувоҳнома олибди. Ўч йилдан бери сафарга чиқаркан.

У кўпгина дарё саргузаштларини билади. Скафрингус турганини мароқ билан сўзлайди.

— Ҳозир скафрингус жуда камайиб кетган. Ўзи аломат балиқ-да. Бир ярим қадон келади. Жуда серёғ. Тумшуғи тайпоқ бўлади. Думи узун. Кўзи тариқданкина. Орқа қиррасида ўсимталари бор. Ишонсизми, суяги ҳам йўқ, иси ҳам. Гўшти биром ширинки...

Отаси ўғлининг гапини бўлди:

— Ҳовва, скафрингус инки дарёда манзарида. Амуда, ҳам Америкадаги Миссиси, пайда учрармиш.

Емакхонадан пазанда Зифа опанинг қич-қирғили эшитилди...

— Томоққа келинги!

Зифа опанинг хизматидан ҳеч ним нолмагиди. Ҳолт лазазати таом пишираркан. Опа қартайганига қарамай, олиб-югуриб юмуш қилади. Куюнчақлигини айтмайсизми! Овқатга ўз маҳалида тушмасангиз, ҳол-жонингизга қўймайди. Бунгача Зифа опа болалар ялсида ишлаган. Аввал болаларга қандай ширинсуханлик қилган бўлса, ҳозир ҳам ўшандай.

Тушликдан сўнг ўспирин ўз каяотасидаги кутубхонасини кўрсатди. Ўйлаб китоблар... Боки Сейтақовнинг «Дўгонлар» трилогийсининг сўнгги китобини кеча ўқиб тугатибди. Асар бўйича мулоҳазаларини дадил айтди.

Палубага кўтарилидик. Чағалалар галаси тўлиқлардан насбиди изларди. Қирғоқда эса лайлак ва соққа кўшлар қимирламай қотиб турибди.

— Ана, Дулдунга ҳам келди!— ўспирин кун чиқар тарафдаги кичкина посёлка томон кўл қўзди.

Дулдун. Қорақалпоғистонга қарашли ишчилар посёлкаси. Бухоро—Урал газ қувурларини ҳам худди шу ердан— дарё устидаги осма кўприкдан ўтган экан.

Дулдунда тунайидган бўлдик. Гуррос-гуррос болалар кеманиз сари қочқилаб келишди. Сал ўтмай эркак-айёллар ҳам бирин-кетини кемага яқинлашди. Афтидан улар фильм кўришдан умидвор. «Агитатор» келса, бас, шаҳарча шодлик улашинларкан. «Қисқа учрашувлар» фильминини қўйишди. Фильм тугамай, хотин-халалар бир-бир қичиб кетди. Сабабини кейинроқ билдик. «Безбетларча ўлиш-ўлиши кўп экан» дейишди. «Кенжа ўғлининг кўчаси» фильми бошланганда ҳалғи айёллар қайтиб киришди. Фильм нисхонсига етгунча томоша қилишди.

Дулдундан саҳарда жўнадик. Урганчгача кун бўйи суздик. Ўйлаб қақирганига қўнғил қамийшзорлар, ўрмонлар яна анойиб манзара нафис этганди. «Қамиш табииатининг эҳсони, дейман ичимда, шунчалар уй-жой қурила-

дию, ҳеч ким унга эҳтиёж сезмайди. Отам айтар эдилар: «қамишга иссиқ ҳам, қорамғир ҳам писанд эмас. Бир маҳаллари одамни зотилжам бўлишдан асрайдиган бўйра йўқолдию, қамишнинг унутдик-қўйдики». Озми-кўпми бу гапда жон бор эди. Уйлаб кўрилса ҳали қамишнинг енгил саноатимизга асқотиб қоладиган жиҳатлари борга ўхшайди.

Наюта ойнасидан сув томчиларининг сачрагани кўриниб турибди. Тўлқинлар бир метёвда шалоплайди, кишини уйқу элитади. Урганча келиб қолганимизни билмабман. Кўм-кўн водий ястаниб ётибди.

9 август, жума

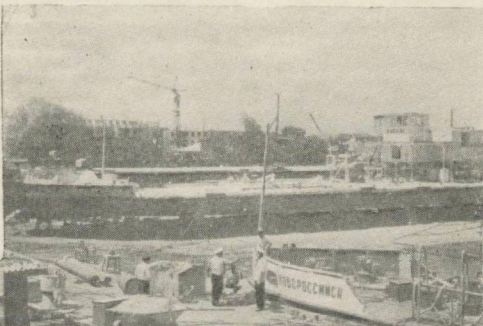
Йўлдамиз. Борган сайин Амунинг салтанати ойдинроқ сезилади. Ҳамон ўша беором, ёйик дарё — ҳеч адоғи тугамайдигандек. Ҳа, кўҳна Жайхун кўп тарихларнинг гувоҳи, шоҳиди. Хоразмлик дўстлар Тошсоқа иншооти яқинида кўрсатишган тепалар ёдимга тушди. Ҳар иккисининг номи — Чингизтепа. Айтишларича, Чингиз Хоразмга суқи кириб, лашнар тортибди. Жанг олдида навкарларининг сон-саногини билмоқчи бўлиб, қўшинга биттадан кесак, тош ташлаб ўтишни буюрибди. Бу маросим сўнггида юксак тепалик пайдо бўлибди. Чингиз юртига қайтаётганда ўша маросимни яна такрорлабди. Бу сафарги тепаликнинг қадди катта қабрдек кўтарилибди, холос. Ҳа, кўҳна Жайхундан Доро ва Искандар Зулқарнайнлар сув ичган. Ҳиндлар Европага мол ташиган. Улуғ Темур лак-лак суворийларини шу ўжар Амудан эсон-омон олиб ўтган.

Мана шу ўй-хаёллар кишининг бошида чувалади. Ҳар замон-ҳар замон неманинг тўши кўм тўсинларига урилиб қолади-да, ўйларинг-ни тўзитиб юборади. Сўнгги кунларда бундай қалтис қоқиғишларга ўрганиб қолдик. Дарга-миз Шодмон акадан кўнглимиз тўқ. У бундай маҳалда кемани ярим दौरа буриб, осонликча кутулиб кетади.

Нукуснинг Қизилткан пристанига етдик. Кема қирғоққа ёнбоши билан келиб тўхтаганда, механик Самарин: «моторнинг биттаси ишламаяпти, тузатишга икки кун кетади», деди.

Биз тўғри Нукусга, Ўзбекистон Фанлар

Амударёда ҳам бурлаклар (кема судровчилар) бўлган.

Бугун Чоржўй дарё порти мана шундай кўринади.

анадемиясининг Қорақалпоғистон бўлимига йўл олдик. Бўлим раҳбарларидан бири, биология фанлари номзоди Расберган Райимов Аму ва Оролнинг тақдири тўғрисида бош қотираётганлардан экан.

— Филиалимиз сув камайишига қарамай балиқларни кўпайтириш чораларини ўйламоқда. Усачни дарёнинг бош қисмида урчи-тиш керак. Чунки баҳорда икки ой Нукус яқинида сув тўсиб қўйилади. Ана шу фурсатда дарё денгизга қатра сув қўймайди. Баъзи бир балиқларга савёлик ёмон таъсир қилди, уларнинг авлоди кичрайиб борапти. Масалан, бир маҳаллари лаққа беш пудгача тош босарди. Бир жиҳати яна шунки, Оролнинг озуқа массаси ўн баравар камайган. Хитой балиғи Бичок («Йўгон тумшуқ» ҳам дейишади) Оролда пайдо бўлгандан буён балиқларнинг булдуруғи (иқра)га қирон келди. Нукул булдуруқ дейди. Ўзи жуда кичик, тўрға илинмайди. Шу нукда унинг йиртқичлик хусусиятларини ўрганялмиз. Балиқчилик корхонамиз суст қуриляпти. У жадалроқ битганда эди, ҳар йили миллиондан зиёд балиқ чавогини етиштириб беради. Энг зарури — анадемиямизда Орол жумбоқлари

лабораториясини очишимиз керак. Оролнинг бугунги қисмати шунки тақозо қилапти. Лаборатория Орол жумбоқларини илмий ўрганиб, тегишли жойларга ахборот бериб туради.

— Иртишдан сув келишига ишонасизми? — сўрадим олимдан. У дарров жавоб қайтаролмади. Деворга осиглиқ харитага яқин бориб, бирпас ўйлашиб қолди.

— Менимча, Иртишдан сув келиши фаразга ўхшайди. Бу истиқболни иқтисодий жиҳатдан тўла-тўниси ҳисоб-китоб қилиш лозим. Манами рақамларга эътибор беринг. Қорақалпоғистон Ўзбекистонда овланадиган балиқнинг тўқсон саккиз фойизини, шолининг саксон фойизини беради. Аму соҳилларида қушларнинг икки юз йигирма олти тури, сут эмизувчи ҳайвонларнинг олти тури истиқомат қилади. Аввал соҳилларимизда бир миллиондан зиёд ондатра яшаб турган эди. Ҳозирданок минглаб кичик кўллар тақир ер бўлиб қолди. Етти йил ичида ўн бир миллион бир юз қирқ олти минг гектар қамишзор қуриб кетди. Ҳали бу ҳолава, Орол бутунлай қуриб қолса-чи!... Яхшики, Иртиш масаласи ҳал қилинмагунча, Аму Оролни тарқатмаслиги керак.

ДОРИ- ВОР ЎТЛАР

ЯЛПИЗ. Халқ азалдан ялпизни яхши кўрган. Эрта баҳорда ялпиз сомасини ким ёмон кўради дейсиз! Ялпиз суюқ овқатни ҳам хушхўр қилади. Ворбонлар уни ўрик қуритганларида қурт тушмасин деб ишлатишади. Хотинлар оёқ ёзда кийимга куя тушмасин деб фойдаланишади. Ялпиз яна доривор ўт сифатида машҳур. Одамлар уни ич оғриққа даво сифатида фойдаланганлар.

Ялпизда хушбўй эфир мойи — ментол бор. У томирларни кенгайтириш, ич оғриқни, яллиғланишни қолдириш хусусиятларига эга. Ментол бошқа моддаларга қўшилганда юрак уриши, қон юриши бузилганда фойда берадиган дори — валидол ҳосил бўлади. Умуман, ялпиздан олинадиган ментол киши соғайиш учун зарур кўпгина дори-ларга қўшилади. Агар ўзингиз аз пайтда ялпиз териб қуритиб олмакчи бўлсангиз, шу нарсани эсда тутинг: эфир мойи баргидан кўп бўлади, танасида озроқ, гулида жуда кам бўлади.

ЯЛПИЗ СУВИ. Қуритилган ялпизнинг бир қосиғини бир стакан қайноқ сувга солиб, ярим соат давомида дамланиди. Кейин докада сузилади. Ҳосил бўлган ялпиз суви юзга суртилса, яллиғланиш, доғ-дугларни кетказди. Чарчашдан оғриқ кирган

ва шишган оёқнинг заҳрини олиш учун ҳам ялпиз суви ишлатса бўлади. Бунинг учун 100 грамм қуритилган ялпиз қайнаган сувга солинади-да, 30 минутча дамлаб қўйилади. Ялпиз суви сал совутган тосга қўйилади, кейин оёқни тиқиб ўтирилади.

Ялпиз суви ичиш учун ҳам тайёрланади. Бунинг учун бир стакан қайноқ сувга 5 грамм қуритилган ялпиз солинади. Ярим соат давомида дамлаб қўйилади-да, докада сузилади. Тайёр бўлган ялпиз суви ич оғриқ ва меъда касалликларига қарши кунинга икки-уч марта ёки ҳар икки-уч соатда бир чой қосиқдан ичилади. Ялпиз суви кўнгил айбини ҳам босади.

ОТҚУЛОҚ. У кўрмисизгина гуллади. Барги чўзинчоқ от қулогига ўхшагани учун номи ҳам отқулоқ. Кўп вақт йўловчилар оёқ остида ўсгани учун эътибор этмай босиб ўтишади. Ҳамиша уни чанг босиб ётади. Уни одамлар фақат баданига чипқон чиқса, қўлими оёғи чиқса, ёки газак олса ёки ичи оғриси шундагина еслашиб кидириб қолишади.

Олимлар отқулоқ баргидан кўпгина доривор моддалар борлигини аниқладилар.

Отқулоқ баргларидан сиқиб олинган сув ошқозон-ичак касалликлари (ошқозон яраси, гастрит, хроник калит)га қарши даво экани азалдан

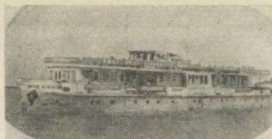
халққа маълум. Уни қуритиб олиб ишлатиш ҳам мумкин.

Отқулоқ суви одатда шундай олинади: йиғилган барглар тоза ювилади. (Охириги марта қайналган сувни совутиб олиш керак). Кейин қийма қилинади-да, докага солиб сиқиб суви олинади. (Ховончада тугиб ҳам суви олинади.) Ич оғриққа қарши отқулоқ сувини соф ҳолатда ишлатса ҳам бўлади. Агар ундан кўпга чидайдиган дори тайёрлашни истасангиз 80 грамм отқулоқ сувига 96 процентлик спиртдан 20 грамм қўшингиз, салиқни, қоронғироқ жойда асранг. Баданингизнинг бирор ерига яра чиқиб йирингласа, пичоқ несиб газак олса, шиша отқулоқ суртиб силанг, компресс қилинг. Ич оғриққа — гастрит, ичи қотса, ичаги араланса кунинга бир қосиқдан уч марта истеъмол қилинади. Бир даволаниш муддати 30 кун.

Яра-чақага қарши отқулоқ сувини вазелин ёки ланолинга қўшиб мой тайёрлаш ҳам мумкин.

Отқулоқнинг қуритилган баргларидан ҳам доривор суюқлик тайёрлаш мумкин. Бунинг учун бир стакан қайноқ сувга икки қосиқ барг солинади. Ярим соатча дам егач, докада сузилади.

Ҳосил бўлган суюқлик юқорида айтилган миқдорда ичилади ёки суртилади.

«Агитатор» теплоходи сафарда.

Олимнинг фикрлари дадил, ишонарли. Чунки бу гапларнинг исботи бор. Ҳеч қачон ақлаковат стихияга йўл қўймаслиги лозим. Олим уйлагандек, Иртиш масаласи албатта иқтисодий ҳисоб-китоб қилинади.

Олим шундай деди-да, йўлдан бир ёш йигитни бошлаб кирди.

— Танишлар — Нургали Сагитов. Скафрингуснинг биологияси устида фан номзодлик диссертациясини ёзипти,— деди у ва аспирантга тоширди:— меҳмонларга арзанданги келтириб кўрсат.

Нургали фармалинда сақланаётган иккита катта-кичи скафрингусни стол устига келтириб қўйди. Сураткашимиз уни қайта-қайта суратга олди.

Сумрайнинг кўзи кичик, тумшуги тайпоқ, бурни кўзининг олдида, орқа қиррасида тўғай михлари бор. Тўртта ён қаноти, иккита дум қаноти бўлиб, думи каламушникидек узун эди.

— Урдабой дельтасига борганларингда балиқчилар тутиб беришар,— деди Нургали Сагитов.

Биз олимлар билан хайр-хўшлашиб, Қизкетган пристанига келганимизда ой ботаётган кўёшга ўхшаб, тоғ ортидан қизариб чiqиб келарди.

12—16 август, душанба— жума

Кема емакхонасига дарёнинг салқин шамоли уфуриб турибди. Кичкина катерлар қулоқни батанг қилиб, шўнғиб ўтиб қолади. Механик Самарин нўхатдек маъдан шарни кафтида ўйнаб ўтирарди.

— Мана шу шар мотор ичига тушиб кетиб, икки кун овоза қилди-я.

Тонгда кемамиз шитоб билан қўйига йўл олди. Ҳўжайли пристанига яқинлашганимиз, да яна бир фалокат рўй берди. Шодмон ана саросима билан каятамизга кирди:

— Поршен ҳалқаси синиб қолди. Моторни очиб кўриш учун беш кун керак. Эҳ, аттанг, сизларни овоза қилиб қўйдин-ку!

Ҳўжайли пристанининг бошлиғи Лев Матвеевич Цойга дуч келиб, аҳволи тушунтирдик. У Мўйнокча бошқа теплоходга ўтқазиб юбараётганини айтди.

— Сафаримизнинг сўнги-гача «Агитатор» теплоходида бўлмоқчимиз,— деган истагимизни билдирдик. У бироз сукут сақлаб:

— Бўпти, ремонт бригадамиз ёрдам беради,— деди.

Ремонт бригадаси икки кун ўтмай, мотор-

Хоразм воҳаси дарё ўрталигидан шундай манзара кашф этади.

нинг суробини ўзига келтирди. Дарғамиз Шодмон ана ўзида йўқ хурсанд эди. Кемамиз йўлга чинди. Энди дарё борган сайин торайиб борарди. Соҳиллар чунонам гўзал эдими, каятага кириб хордиқ олиш эсимизга келмасди. Йўлда сураткашимизнинг Шодмон анага айтган мулоҳазаси эсимга тушди. Агар саёхатчи теплоход ташкил бўлса, Хивадан бошлаб қўйига сузгани маъқул экан. Биринчидан, саёхатчилар Хивани зиёрат қилса, иккинчидан, дарёнинг гўзал манзараси уларни севинтиради.

Шодмон анага ўрганиб қолганмиз. Сал зеринадиган бўлсак, палубага нўтарилармиз. Кемамиз аёл пешинда Қорақалпоғистоннинг бекиёс кенг майдонлари яқинидан ўтиб борарди. У немани штурманига ишониб, бизга яқин келди. У ўнгу сўлни кўрсатиб:

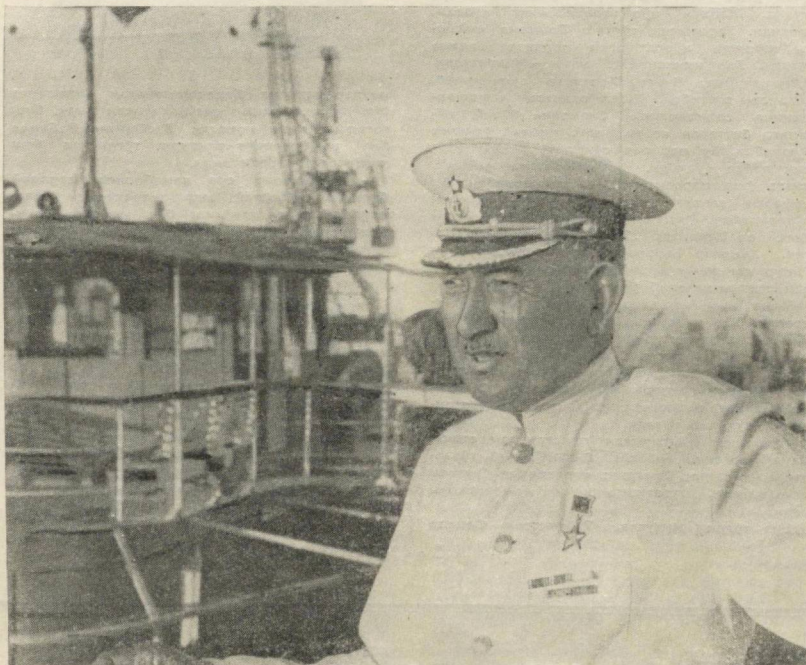
— Бу — Осмонтай дала,— деди.— Маъноси — осмоннинг таги, ости. Осмоннинг ҳам чеки йўқ, бу даланинг ҳам чек-чегараси кў-

сиан. У ортда қолди. Ям-яшил эди. Бу бог-роғини худди Хоразмдан кўчириб келтиришганга ўхшарди. Ушанда шу финирни дилимиздан ўгназгандис «Анабо, хоразмликлар миришорлигини бу ерда ҳам кўрсатибди-да. Меҳнат қилса, бий дала боғи эрам, бўларкан-ку».

Бир эмас, бир неча уфилар бўйлай оладиган бу дала чекингунча узоқ йўл босдик. Дарға сўнги нигоҳини бий даладан узиб олаётганда:

— Чорва — ота мерос-да, дўстларимизга. Лекин қачондир бу бийдаланинг боғи эрам бўлувига кўзим етади. Инсон қўли гул, дейдиларку, боболаримиз,— деб қўйди.

Кемамиз шитоб билан сузиб борарди. Дарё энди роса торайиб, чуқурлашган. Дарға Аму-нини Урдабой отлиқ дельтасидан бораётганимизни айтди. Ҳадемай, дельта бошига келиб тўхтади. Элас-элас эсган шамоил дарё сатҳини қаттиқ чайқалтиради. Унг соҳилда балиқчи-

Социалистик Меҳнат Қаҳрамони, «Сочи» кемасининг капитани Қора ҲОТАМОВ.

ринмайди. Иси ми жисмига мос ном — Осмон-тай.

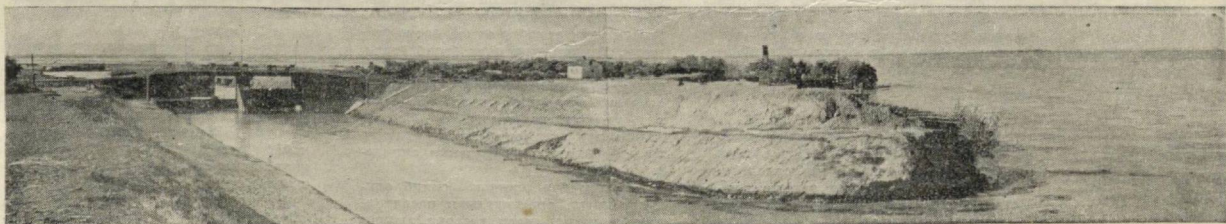
... Уттиз йилдан ошди, дарёдан шу дала-ларга кўз ташлаб ўтамэн. Бу жойларни «ташландиқ» дейишга тил бормайди. Косов қада-санг, яшнаб кўнаради. Тупроғи тандирдан узиб олинган бўрсилдоқ нонга ўхшайди. Ҳар ўтганда шунини ўйласам, юрагим туздек ачи-шиб кетади.

Шодмон ана тўғри айтаётган экан. Қизил жар отлиқ жой хоразмликларнинг қорақал-поқ дўстларидан чорва учун сўраб олган ери

ларнинг чодирлари... Шамоил бўлса, уларнинг ови ўнгидан келмас экан. Бугунча бенорчи қол-ган балиқчилар ўз «деҳқончилиқ»лари ҳақида ҳикоя қилишарди.

— Ризқимиз — дарёда. Деҳқончилиқга ўх-шаб, кўзга кўринмайди. Ҳосилни ҳам чама-лай олмайсиз. Тўғра тушганчилиги бизнинг бўлади,— деди некса балиқчи Ҳўманазар Нур-зонов. Унинг сўзини Уттимис Товмуродов илиб кетди:

— Қишда муз ёриб, тўр ташлаймиз. Тулук ерга тушгунча музлаб қолади. Қанча қийин

Асарларида у Мирзакалон Исмоилий деб имзо қўярди, таниш-билишлари эса уни оддийгина қилиб Мирза ана дейишди.

Захматнаш ижодкор, моҳир таржимон, дилнаш инсон Мирза акамиз бугун олтимиш ёшга тўлди.

Мирза ана кўпни кўрган одам — у оддий Деҳқон оиласида туғилган, болалиги Фаргона vodiysida нечган, қора ўтмишнинг барча жабр-ситамларини тотиган, Фарғонада тоғ отгач, ҳаётнинг катта йўлига чиқиб олган, болалар уйда тарбияланган, билим юртида, сўнгра университетда тахсил кўрган; Мирза аканинг меҳнат фаолияти ҳам ибратли, у ҳамisha янги ҳаёт учун олиб борилган улкан курашнинг олдинги сафларида турган — муаллимлик қилган, Тошкент киностудиясида, республика газети ва журнал редакцияларида, Ёзувчилар союзиди ишлаган, Улуғ Ватан урушида қатнашган, қўлда қурол ва қалам билан она юртини ҳимоя қилган. Унинг илк асари «8 март — хотин-қизлар озодлиги» драмаси 1927 йили пайдо бўлган эди. Қирқ йилдирки, Мирза ана кўлдан қаламни қўйган эмас. У кўп жанрларда куч сиёди — публицистлик мақолалар, очерклар, тарбиявий-ахлоқий трактатлар, киносценарий ва драмалар ёзди, болалар ҳаётидан қисса яратди. Лекин Мирза акани кенг жамоатчиликка танитган нарсаси — унинг бадиий таржималари ҳамда «Фаргона тоғ отгунча» романи бўлди.

Агар ўзбек совет таржимонлик адабиётининг мукаммал тарихи ёзиладиган бўлса, Мирза акага катта ўрин берилиши шубҳасиз, у ўзининг қирқ йиллик ижодий фаолияти давомида маҳон ва рус классикларининг икки юздан ортиқ асарини ўзбек тилига таржима қилди. Л. Н. Толстойнинг «Трилиш», М. Ю. Лермонтовнинг «Замонамиз қаҳрамони» асарлари илк бор Мирза ака қаламида ўзбеклаштирилди. А. Чеховнинг қатор ҳикоя ва драмалари, М. Горькийнинг «Изерил нампир», «Бўрон куши ҳақида қўшиқ», «Лочин ҳақида қўшиқ», Н. Островскийнинг «Бўрон болалари», Шекспирнинг «Бесабаб гавго», Лопе де Вегаининг «Ит пичан эмас ва отга ҳам бермас», Войничнинг «Сўна», Ж. Верннинг «Сирли орол», В. Ажаевнинг «Москвадан узоқда» асарлари — буларнинг барчаси Мирза ака таржимасида чиққан.

Мирза аканинг таржима соҳасидаги тажрибалари катта бир мактаб. У чиндан ҳам «ўзинчи муза»нинг сирларини эгаллаган санъаткор. Мирза ака қаламидан чиққан асарини ўқиганда китобхон унинг таржима эканлигини тамоман унутди, гўё бу асар она тилимизда яратилгандек туюлади. Мирза ана ўзбек тилининг нафосати, бойлиги ва қудратини неча бор намойиш этган; турли миллат адабиётининг шоҳ асарларига, чунончи «Дон Кихот»га, «Анна Каренина»га, «Бўрон куши ҳақида қўшиқ»га, «Чоли куши»га ўзбек тилида муносиб бўёқ топиб бера олган.

Таржимодаги тажриба адабнинг йирин асари «Фаргона тоғ отгунча» романида иш берди. Трилогиянинг биринчи ва иккинчи китоблари китобхон кўлида. Ҳар иккала китобни ҳам китобхон хуш қабул қилди, адабий танқид эса уларни адабнинг, адабиётимизнинг жиддий ютуғи сифатида баҳолади.

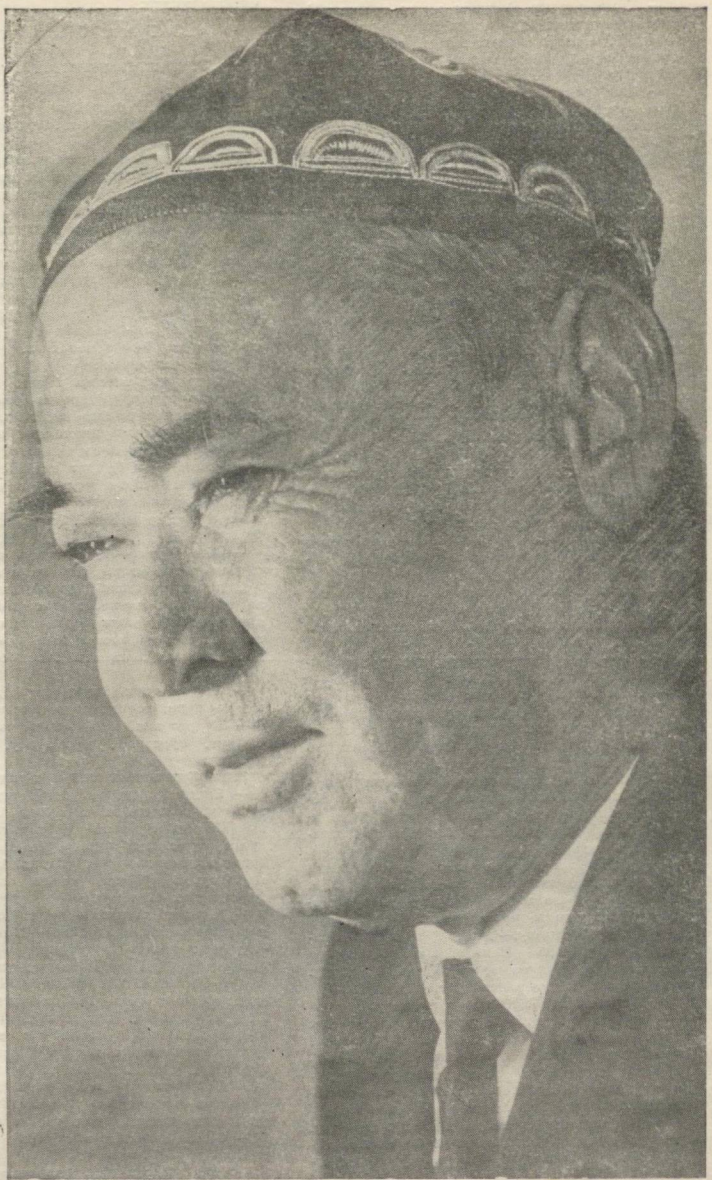
Ёзувчи романида Фаргона аҳлининг тоғ олдидаги ҳаётини ўзига хос романтик бўёқларда жонлантиради; халқ озодин ҳаракати ҳамда бу ҳаракатда ўзбек зиёлилари ва ишчиларнинг фаол иштироки масаласи, улар орасидаги онгли инқилобчиларнинг етишиб чиқиши масаласи ёзувчининг диққат марказида туради.

Мирза ана бу романида йирин ижтимоий проблемаларнинг бадиий тадқиқотчиси сифатидагина эмас, муҳаббат куйчиси сифатида ҳам танилди. Романда тасвир этилган фуломжон билан Ҳаётхон, Дилшод билан Ойўти орасидаги оташин севги саргузаштлари мароқли ва ҳаяжонли чиққан.

Роман ҳали нихосига етган эмас. Ҳозир муаллиф трилогиянинг учинчи китоби устида ишляпти. Бинобарин, у ҳанда узил-кесил хулоса чиқариш учун ҳали вақт эрта.

Мирза ана олтимиш ёшга тўлди. Олтимиш бу — негалини ёши, пенсия ёши. Бироқ Мирза акамиз негалиники тани олмайдиғанлар хилидан. Ижодда у ҳамон навиқрон. Адабиётимиз бахтига бу навиқрон қалб эгаси кўп йиллар омон бўлсин!

Умарали НОРМАТОВ.

Мирзакалон ИСМОИЛИЙ.

С. БЕЗНОСОВ фотоси.

Аксар мен ютқаздим. Ҳар гал қолганида «Алло-лекин каттиқ уй-надингиз. Сал-пал қолди мот бўлишмига» деб ҳазил қилар, бу ҳазилларидан ўзлари заҳиланар эдилар.

Уйиндан кейин муддаони айтдим. Редакцияга бир хат неллибди. Уни бир қиз ёзибди. «Ёшим ўн саккизда. Икки болали, хотини бор қирқ ёшли кишини севиб қолдим. Нима қилай, маслахат беринг.» — дебди.

Устоз хатни ўқиб кўргач, тутуқиб кетдилар:

— Бунақа хатни ўқишга тоқа.

тим йўқ. Бу қанақа беъмани қиз экан?... Жавоб ёзиб беришим керакми? Шу билан икки ҳафтам бекор नेताди. Фаргона тоғ отгунча» битказолмаялман. Энди кўлга олганимда мана бунақа иш чиқиб қолади. Ёзмай дейману кўнглим бўлмайди... Бўпти, уч кундан кейин битказиб бераман.

Устознинг одоб-ахлоққа доир финир-мулоҳазалари нег китобхонларга маълум. Бу интимси яш севибли ёзувчинининг анча-мунча вақтини олади, албатта. Шунга қарамай, у ёшларга фойдали маслахатлар бераётганидан, озми-

кўпми йўлдан озганларини тўғри йўлга солаётганидан хурсанд. Рост, бу — ҳамманинг ҳам кўлидан нелавермайди. Бировларнинг ғамига шерик бўлиш, ютуғидан қувона билиш — софдил киши учун чинакам бахтидир.

Устоз «Гулистон» журнали идорасига Шукур Холмиразевни сўраб келди. Инқовлари холи қилишди.

Кейин Шукур воқеани айтиб берди:

— Газетада босилган ҳикоямни ўқибдилар. Ёқмабди. Сиздан бунақа ҳикояни кутмагандим, дедилар.

Қизиқ, қачон улғирдилар экан. Ҳикоя неча босилиб чиққан эди.

Устоз одати шу. Адабиётимизга кириб нелаётган ҳар бир ёш қаламшар ижодини кузатиб боради. Бировга фикрини айтди, бировга ҳозирча айтмайди, унинг кейинги парвозларини кутади.

Устоз Мирзакалон Исмоилий бугун олтимиш ёшга тўлдилар. Биз миннатдор шоғирдлар уни бу муборак айёмда маҳнам кучиб таъриқлаймиз. Унга сиҳат-саломатлик, узоқ умр, ижодий самаралар тилаймиз.

Рустам РАҲМОН.

— Нима дердим, бугунги ишни эртага қўй-
ма, қолган ишга қор ёғди, дейман-да.

Уччаласи хоҳолаб қўлиди. Ғуломжон хуж-
расига кириб, чой қоғозига ёзилган икки-уч-
та шетёр олиб чиқди.

— Ма, ўғлим. Тўғри Оқёрга бориб, гузар-
даги самоварчидан Худойберди ашулачини
сўрасанг айтиб беради. Хўпми?

— Хўп.

Эрбўта кетгандан сўнг Қудрат иккаласи
у ёқ бу ёқдан узоқ гаплашиб ўтиришди. Қудрат
сўз орасида пастки лабини тишлаб гоҳ уй
суриб кетар, гоҳ бир нима дейишга чоғла-
нади-ю, яна озги борманган кишидай ямла-
ниб қоларди. У шу аллозида атайлаб Сал-
тоубу тўғрисидаги гапни айтгани келган
одамга ўхшамасди. Ё хаёли паршонди эди,
ё ичиди ниманингдир кураши кетарди. Шу-
нинг учун бўлса керак, Ғуломжон гапирса ё
эшитмас, ё эшитса ҳам ўқмас эди. Охир
мадда ёрилди. У калласини юраксизгина кў-
тариб, Ғуломжоннинг ҳайратли кўзларига
тикилди.

— Бир гап айтсам хафа бўлмайсизми-а,
Ғуломжон,— деди у, юрати ботинқирамагани
сезилиб турган бир товушда.

Ғуломжон бир нима дейишдан олдин Қуд-
ратнинг ноқулай аҳволдаги одамнига ўх-
шаган хурак кўзларига қаттиқ тикилди.
Кейин айтиладиган гапнинг нохушлигини би-
либ тургандек, комух деди:

— Нимага хафа бўлар эканман, сиз менга
хафалик келтирадиган гапни айтмайсиз, би-
ламан.

Қудрат тетикланди, калласини анча кўтарди.
— Қуллук. Шу, Ғуломжон, сизни ўйлаб,
Замон иккаламиз гоҳида ёмон эзилиб кета-
миз.

Ғуломжон ярқ этиб қаради. Кўзларида ҳай-
ратдан кўра даҳшат ваҳми зўр эди.

— Ия, менинг аҳволим шунақа, одамлар
ачинадиган бўлиб қолибди-а, Қудрат ака?

Қудрат Ғуломжон овозидан кинояни яхши
тушунди. Шунинг учун гапни айлантириб
ўтирмай мақсадга кўча қолди.

— Ғуломжон, дарвишлик ҳам эви билан-
да. Уйланиш керак, дўстим, ҳа, уйланиш ке-
рак. Қачонгача Ҳаётшоннинг мазорини кучоқ-
лаб ўтасиз. Вахш шунчаси. Иннайнени, но-
мунистеиз ахир...

Ғуломжон қалбига наштар санчилгандай
бир сесканиб тушди. Қошлари чимирилди,
юзи бегона тусга кирди. Қудрат уни ҳеч на-
чон бу қиёфада кўрмаган эди.

— Қизиқ бўлди-ку,— деди Ғуломжон, паст-
ки лабини тишлаб.— Мени бир таёқнинг икки
учи қилиб қўйдингиз, Қудрат ака. Дарвиш...
коммунист... Таовба, нима десам бўлади?

— Тўғри, шахсий ҳаётда дарвишсиз.

— Дарвиш? Мен-а? Бир муштирапини сев-
ганим, севгимга содиқ қолганим учунми?

Коммунист бунақа бўлмаслиги керак, дегн?

Ғуломжон ўзининг олдида, дастурхон усти-
да турган чой куйилган пиёлага тикилган-
ча қотиб қолди. Бир маҳал пиёладаги наҳра-
бо чой рангини йўқотиб, ойна тусини олди.
Ана шу ойнада Ҳаётшоннинг озиб кетган га-
риб сиймоси, мўлтираб, ёлвориб турган мунг-

ли кўзлари кўринди. Кейин кўзларини қўзиб
илтижо қилди:

«...Э Ғулом, билсам агарки сидқу
ишқин заррасин,
Ўлганимда кетмағай очик кўзим,
ёдингда тут...»

— Йўқ-йўқ, бўлмайдим, мен уйланолмай-
ман, илоҳим йўқ,— деди Ғуломжон, томоғига
бир нарсга туриб.

Қудрат Ғуломжоннинг ич-ичидан эзилаётга-
нини сезиб турса ҳам яна сўради:

— Нима учун, Ғуломжон, нима учун?

Ғуломжон жавоб қайтармади. Бир нима де-
йишга қийналариди ё дейдиган сўзи йўқми-
да, тагин эрга қараб олди. Қудрат ҳам чурқ
ётмади. Орага эзгин бир сукунаг тушди. Ни-
ҳоят, Ғуломжон тегирмон тоши остида қол-
гандек оғир бошини зўрга қўтариб дўстига
қаради. Кўзларида ошкор илтижо бор эди:

— Қудрат ака, сиздан бир нарсани илти-
мос қилсам, йўқ демасангиз.

Қудрат жимайди.

— Марҳамат, жоним билан.

Ғуломжоннинг Қудратга тикилиб турган
маънос кўзларида бир нима йилтиради.

— Шу, менинг уйланишим кераклиги тўғ-
рисида минбаъд оғиз очмасак, ҳа, ҳеч ерда,
ҳеч қачон. Жон Қудрат ака, мени қийнаманг.
Иннайнени «нима учун», «нечун» деган са-
волларингизга жавоб бериш азообидан ҳам
мени хапос қилсангиз. Ўтинаман, Қудрат ака,
ўтинаман.

— Ана холос!— Қудрат ҳайрон бўлиб кўл-
ларини ёзди. Кейин, бир нима қилиб қўйдим-
ми, дегандек қилиб Ғуломжоннинг мунг тў-
ла, дард тўла шикаста кўзларига боқди. Кўз-
ларида сўзсиз нола бордек эди. Қудрат юра-
ги ачишиб, кўзларини олиб қочди, олиб қоч-
ди-ю, лекин ўзини яна савол беришдан олиб
қочолмади:

— Нимз учун, тушунтириброқ гапиринг
ахир,— деди, босиқ товуш билан.

— Қудрат ака, яна «нима учун» дейсиз-а!
Қўйинг, сўраманг, узрим бор, жон ака, сў-
раманг.

Энди Қудратнинг сабри тугади.

— Биламан узрингизни, мулла Ғулом,—
деди у, овозини анча кўтариб.— Николаёни-
ку йиқитди, аммо ҳокимиятни узил-кесил
қўлга олганимиз йўқ. Йўлимизда ғов бўлиб
ётган душмандлар кўп, уларни бир ёқлик қил-
май туриб қўнғилга хотин олиш сизгадими,
демоқчисиз. Шундоғми?

— Шундоғ, шундоғ,— деди Ғуломжон, баҳо-
на топилгандан қувониб.— Меҳнаткам ҳалқ
бир ёқда инқилоб душманлари билан олишиб
ётса-ю, бу ёқда мен ёш қайлик билан иш-
ратда бўлсам! Қани, ўзингиз айтинг, шу иш
инқилоб кишига, инқилобчига ярашадими?
Йўқ, ярашмайди, Қудрат ака, ярашмайди.

Ғуломжоннинг бу гапи ўзидан каттага ақл
ўргатаётган одам гапига ўхшаб туйилдими
Қудратга, у, иззат нафис оғирган кишидай
бўшашиб, анчагача жим бўлиб қолди. Кейин,
бўшатган пиёласини Ғуломжонга узата ту-
риб, жуда паст, ўқисик товуш билан:

— Омади гапни айтдим-да, Ғуломжон,—
деб қўйди.— Шунга ҳам...

— Йўқ, Қудрат ака, биз гоҳо одамларнинг
юрағида нима дард, нима яра борлигини
пайқамаймиз. Пайқамаймиз эмас, пайқашга
ҳаракат қилмаймиз. Бунинг касри ёмон, бил-
масдан одамлар ярасига туз сепаемиз. Қуд-
рат ака, юрак ярасининг оғриғи қаттиқ бў-

лади, битиши қийин. Исоф қилинг, мен ҳам
одамман, менинг ҳам одамларинига ўхша-
ган юратим бор. Лекин менинг юратим чой-
диш эмаски, чой солиб ўтга қўйсангиз, ўтга
қўйиб қайнатсангиз! Жон ака, тушунинг,
узингиз ҳам ўтдаман, шу ўтда ҳар дам ёна-
ман! Вас, бас...

Ғуломжоннинг анча баланд пардада чиқиб
турган овози сўнгги сўзида жуда тушиб кет-
ди. Овозигина эмас, овози билан бирга боши
ҳам тушиб кетди. У калласини чап қўлининг
панжасига тираб, аста кўзларини юмди.

Ғуломжоннинг юрак даридан гапирарери-
ши, ҳали-ҳали шу дард асирлигида юриши
Қудратга ёқмас эди. Унинг назарида, эркак
киши ҳар қандай оғир жудолликда ҳам кўз
ёши тўқмаслиги, бу жудоллининг эзгувчи,
аламдан аламга отгувчи қудрати олдида бў-
йин эмаслиги керак. Мана ўн йилдирки,
Ғуломжон шахсий ҳаётини аза ичиди ўткази-
ди. Шуларни ўйлаб, Қудратнинг жаҳли чиқди.

— Бу савдо фақат сизнинг бошингизда
бор-у, бошқалар дориламонда, шундоғ-да?

— Қудрат ака...

— Йўқ-йўқ, гапимни бўлманг, сабр қилинг.
Тўғри, сизга ёмон жабр бўлди. Ҳаётхондан
худди чимилдиқда айрилгандай айрилиб қол-
дингиз. Бунинг доғи юракдан кетмайди—
биламан. Аммо сиз ҳам нисофга ҳақ беринг:
мен сиздан кам жафо кўрганам йўқ бу дунё-
да. Сибирини ҳам кўрдим, Сибирининг қаҳ-
ратон совуқларини ҳам кўрдим, турма азови
ҳам қолмади. Хайр, майли, буларни қўйе-
ринг. Бу битта менинг бошимда бўлган гап
эмас. Сибирь азовини кўрганларнинг ҳади-
ҳисоби йўқ. Мен ушаларнинг биттаси-
ман. Виласиз, хотиним ўлди, болаларим очликдан,
харобиликдан нобуд бўлди, шалалюдек бўлса
ҳам бошпанам бор эди, у ҳам йўқ бўлди.

Э-э, нима қиласиз бу гапларни кўзга! Сиз
менга бошқа нарсани айтинг: хўш, бу кўргу-
ликлар биргина тақдиринг шўхлиғими ё
хақсизлик, адолатсизлик, зулм, эърилик деб
атаган бало-қазолар оқибатими?

— Қудрат ака, бир оғиз...

— Сиз билан биз ҳалқ бошидаги ана ўша
катта офат қурбонлирданми.

— Виламан, биламан.

— Вилсангиз, ёқангизни ғамга тутқазиб
қўйиб, каллангизни ҳам қилиб юрманг. Уй-
ланинг, одамларча ҳаёт кечиринг сиз ҳам.
Тарки дунё қилиш ярашмайди коммунист
кишига...

— Қудрат ака, бу энди...

— Энди-мендиси йўқ, гап шу. Мендан хафа
бўласизми, хафа бўлмайсизми, у ёғи ўзингиз-
га. Қани, омин, мен кетдим.

— Қудрат ака, шошманг, гап бор.

— Шошсам-шошмасам, айтадиган гапингиз-
ни айтмасингиздан билман. Яна баҳона то-
пасиз, у дейсиз бу дейсиз. Хайр.

Ғуломжон Қудратни гузаргача узатиб чиқ-
ди. У меҳмон эди. Меҳмонни яхшироқ гап
билан машғул қилиш лозимлигини Ғуломжон
биларди. Лекин қани энди тилига бирон ши-
рин гап келса! Келгани нуқул яна ўша дард-у,
ўша алам. Шунинг учун оғизга талқон сол-
ган одамдай чурқ этмай борди. Назариди,
уйланиши, кимнингдир эфри билан уйлани-
ши муқаррар-у. Ҳаётхон тўғниг сочларини
қилиб фарёд қиларди. Ғуломжон бутун ҳуши-
ни ана шу фарёд ағасига бериб, Қудрат би-
лан нест ҳушсиз бир аҳволда қуруққина
хайрлашди. Уйига қайтиб келгунча ҳам бу
оғир ўйдан боши чикмади.

Мирзакалон Исмоилий

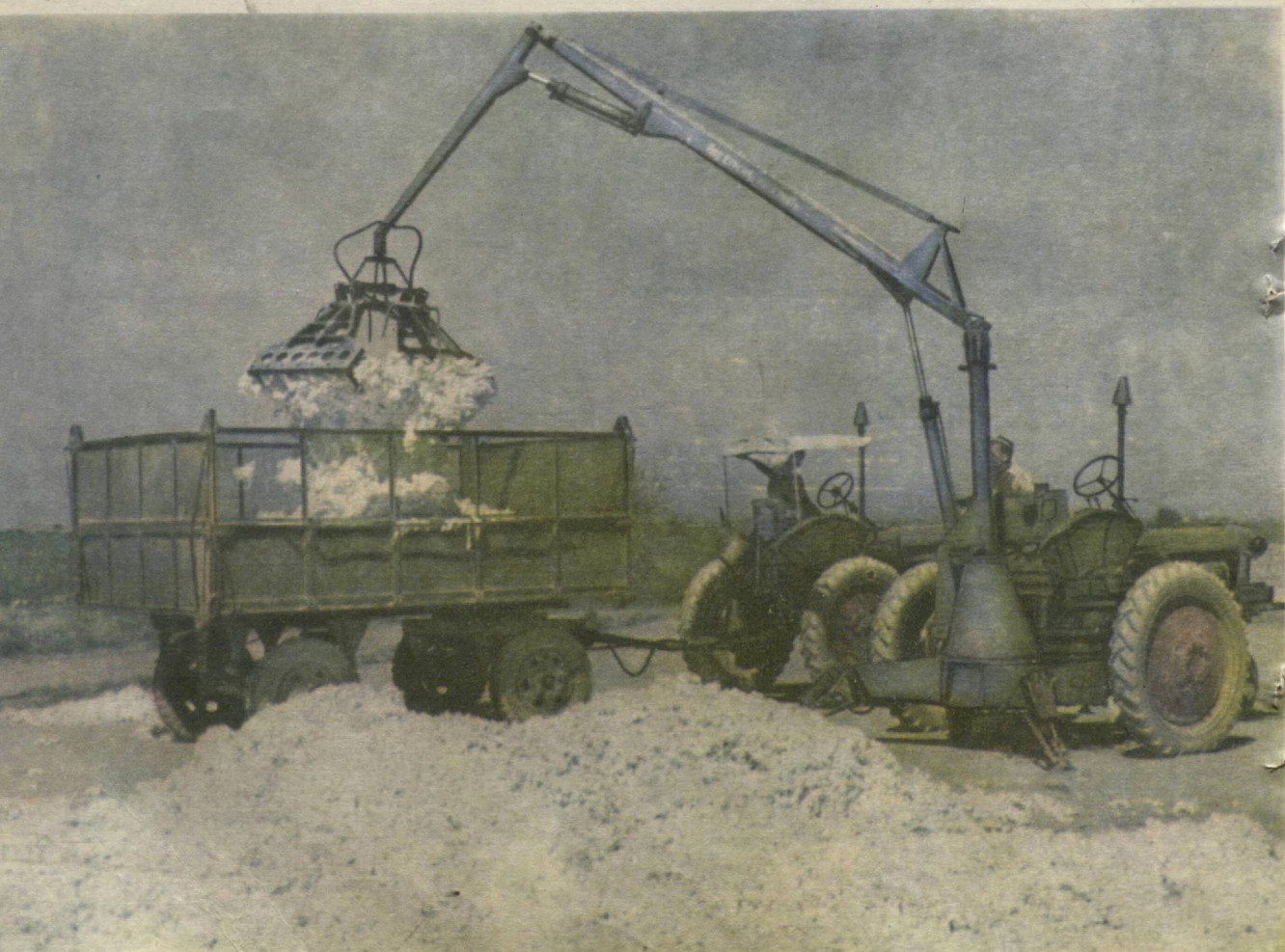
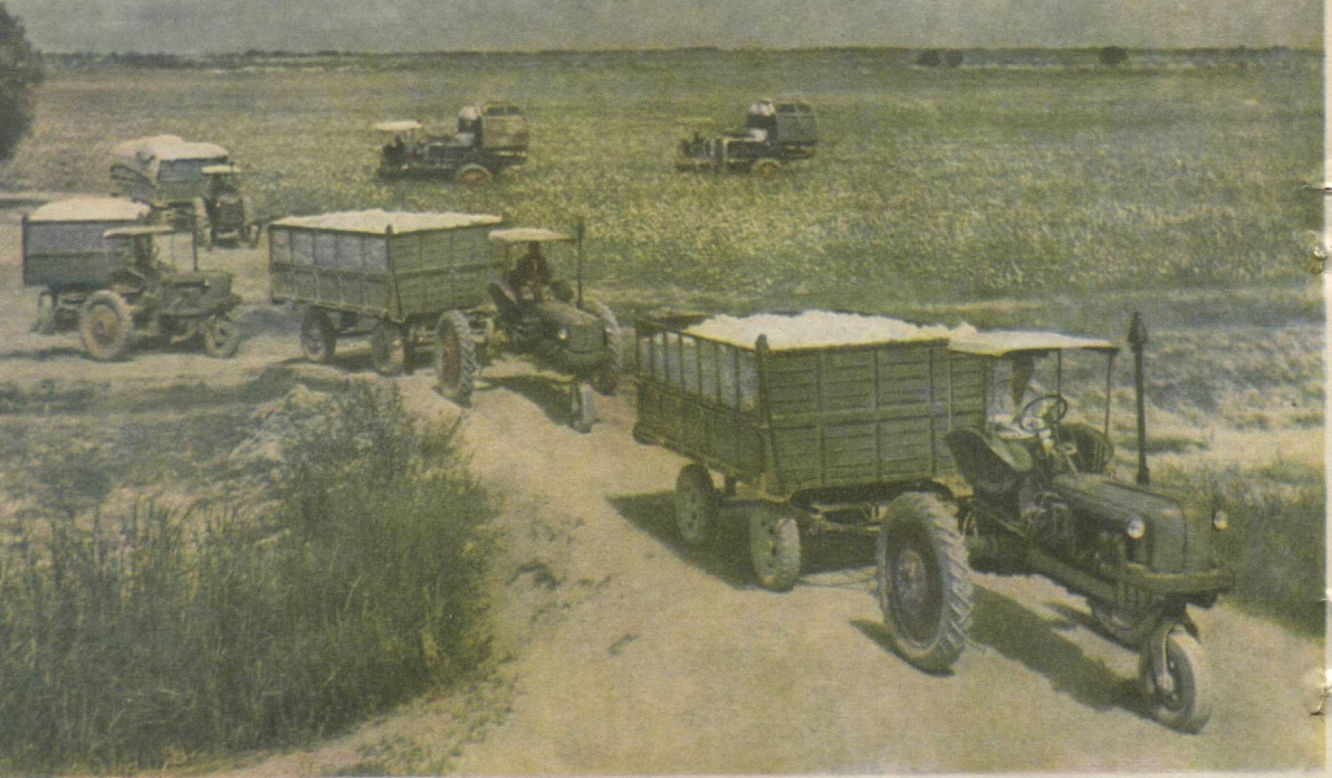
ҳаётидан лавҳалар.
С. БЕЗНОСОВ фотолари.

В. ФАДЕЕВ.

Ленин Смольныйда.

В. ЖМАКИН.

Ташвишли баҳор.

Р. ЧОРИЕВ.

Амирликнинг қулаши.

ГЕРМАНИЯ ДЕМОКРАТИК РЕСПУБЛИКАСИНING ҲОЗИРГИ ЗАМОН АДАБИЁТИ

Германия Демократик Республикаси 1949 йил 7 октябрда ташкил топди. Бу ҳол—герман прогрессив адабиётининг қайта туғилишига замин яратиб берди. Социалистик реализм усули асосида ижод этаётган ГДР ёзувчилари жаҳон илгор адабиётига ўз хиссаларини қўшмоқда.

Германия Демократик Республикасининг ҳозирги илгор ёзувчилари деганда, Иоганнес Бехер, Эрих Вайнерт, Анна Зегерс, Фридрих Вольтер, Бертольд Брехт, Людвиг Ренн, Вилли Бредель, Эрвин Штриттматтер, Бернгард Келлерман, Томас Манн, Генрих Манн ва Лион Каби қалам соҳибларини тушунамиз.

Немис адабиётини ривожлантиришда, умуман XX аср реализмининг юксалтиришда Бернгард Келлерманнинг хизмати катта. Унинг кўзга кўринган асарларидан бири 1913 йилда ёзилган «Туннель» романидир. Бу асар жаҳон адабиётида биринчи асарлардан бўлиб меҳнатни улуглади. Келлерманнинг биринчи жаҳон уруши арафасида ёзган «Тўқизинчи ноябрь» романи ҳам унинг ижодида муҳим ўрин тутди, ёзувчи бу асарда синфий кураш оқибатида миллатларнинг ҳалокатини акс эттиради. В. Келлерман ўн икки йил фашизм ўчоғи бўлган Германияда яшди. Татқиқларга қарамай, фашизмнинг ашаддий қораловчиси бўлиб қоладиган Келлерманнинг 1918 йилда ёзилган «Ажал рақси» романи немис адабиётида яратилган салмоқли эпопеядир.

Немис ёзувчиси ва театр арбобларидан бири бўлган Бертольд Брехтнинг ижоди ҳам ГДР адабиётида муҳим ўрин тутди. «Галилей ҳаёти», «Онахон Кураж ва унинг болалари» деган асарлари сургунда ёзилган, ҳозир бутун дунёга машҳур.

Фашизмга қарши курашган Людвиг Реннинг ҳаёти қаттиқ қийин.

чилиқлар, Испания уруши ва сургунларда ўтган. Германия озод бўлгач, у ўз Ватанига қайтиб келади. 1932 йили фашизмнинг энди ўсиб келаётган даврида Ренн «Россия бўйлаб саёхат» очеркнини босиб чиқардики, бу китоб Совет Иттифоқига қарши қилинаётган тўхматларга қажатқич зарба беради. Ренн «Катта Ўзгаришлар арафасида» романида ҳам фашизм сиёсати — ирқчиллиқни қоралайди. Ёзувчи ёшлар учун ёзган кўпгина тарихий романлари ҳам бор.

Илгор немис хотин-қизлари орасидан етишиб чиққан машҳур ёзувчилардан бири Анна Зегерсдир. Унинг 1928 йилда ёзилган «Валиқ чилар қўзғолони», 1932 йили нашр этилган «Йўловчилар», «Баҳоланган бош», «Қутқариш» асарлари кўпчиликка танишдир. У «Қурбонлар ҳар доим ёш бўлиб қолади» романида фашизмнинг ўн икки йиллик ҳукмронлиқ даврини акс эттиради. Анна Зегерснинг ижодий йўли — коммунист ёзувчи йўлидир. Германия Демократик Республикаси Гимнининг муаллифи, шоир ва насриятчи И. Бехернинг асарлари иккинчи жаҳон урушидан анча олдинроқ шуҳрат қозongan эди. Мамлакатда фашизм ҳукмронлиги ўрнатилгач, у умрининг ўн йилини Совет Иттифоқига муҳожирликда ўтказди. Фашизм мағлубиятидан сўнг ўз ватанига қайтиб борди.

Юқорида номлари тилга олинган адаблар билан бир қаторда Эрих Вайнерт, Вилли Бредель кабиларни ҳам кўрсатиш мумкин.

Григорий ОКУНЬ,
ТошДУнинг чет эл адабиёти кафедрасининг мудир.

Флория СКЛЯР,
ТошДУнинг роман-герман факультети талабаси.

Иоганнес БЕХЕР
(ГДР)

Сонет

Германия, бир кун бошингда
масрур
Барча кўнғироқлар бирдан урар
занг.

Байроқлар қошингда ҳилпирар
мағрур,
Дунёга таралар қувончли оҳанг.

Берлин радиоси мусаффо тонгда
Эфир тўлқинига йўллар садосини:
«Германия озод, бирлашди яна!
Тинчлик қарор тоғди, тингланг
нидосини».

Қўл қисми соати келар ўша чон,
Ер юзидан олқиш ёғилар бизга,
Қўёшли йўллар ҳам очилар бизга.

Елнадан қуласа зилдай оғир юн,
Қардошлар, умримда или бора
хушхол,
Юрагимга дейман: «Энди ором
ол!».

Барот БОЙҚОБИЛОВ
таржимаси.

Эстон шеъри ўзбек тилида

Ғафур Ғулум номидаги бадиий адабиёт нашриёти эстон шоирларининг шеърлар китобини нашрга тайёрляпти. Бу тўплам «Минг орол чечаклари» деб номланади. Китоба эстон шоир ва шоираларидан Ханс Пегельман, Юхан, Лилленбах, Йоханнес, Барбарус, Август Элле, Йоханнес Сеппер, Юхан Смуулар ва Рудольф Риммель, Арви, Сийт, Велли Вере, Вийди Луйх, Март Раудларнинг шеърлари жамланди. Шеърлар хилма-хил мавзуларда бўлиб, эстон халқининг ҳаётини, орзу-ўйларини акс эттиради.

Шеърларни ўзбек шоирларидан Шўхрат, Ҳ. Шарипов, Сайёр, Ю. Шомансур, А. Орипов, Мўхаммад Али, Гўлмехра Жўраевадир таржима қилган. Бу китоб ўзбек шеърхоналарига яхши совға бўлади.

ТУЛҚИН,
китоб муҳаррири.

Дебора ВААРАНДИ,
эстон шоираси
Нозим ҲИҚМАТГА

Келди кўнғилларни эзиб кузги бўёқлар замони.
Эски қуюқ булутларга қарши
порозилик билан соқовларча қичқириб
исён кўтармоқда сенинг йигит юрагинг,
Нозим.

Ешлар тарбияси ҳақида нутқлар,
эҳтимол, хотиралар,
гамгин сиполикдан бўлак
Ҳамма нарс сenga тақиқланган, — тўғрими?
Баҳор ўтиб кетган
ва шу туфайли
Сenga тақиқланган
қўлинг нархини оширмоқ.
Ўзал қизил лаблар,
масрур кўзлар учун телба бўлмоқ.
Нозим, Нозим,

кўтарилса эди ҳаққоний адолат қўли,
ҳибсда ўтган
ёки лиятдан қамалишни кутган
ҳамма йилларининг
ҳаёт дарахтининг лавҳасига
икки карра ёзар эди у.

Кузги бўёқлар замони келди ҳар ҳолда
кўнғилларин эзиб.
Юрак тинимсиз қонамоқда.
Шу ерда, булутлар ёппасига бурқираган
осмон тағида,
мевалар тухуми билан қопланган ерда,
кўпирган оқ денгиз тошлари узра
хаёлга ботаман ва хаёлимда
сен ҳозир кўприкда турибсан.
Сена ё бошқа бир қандайдир дарёга
пийган дон нопадидан олтин бурдадай
балиқларга увоқ қилиб
сепаялсан ўз юрагининг.

Индамас балиқлар,
балиқчаларга...

Ҳар ҳолда —
бу дунёнинг нурдан ҳам қимматбаҳо
меvasи йўқ! — деб
сен билан бирга
такрорлагим келади, Нозим...

Миразиз АЪЗАМ таржимаси.

„Хукуматнинг авлиёси“

Шоир Гулшаний
ҳузурида

Саъдулла СИЕВ.

Абдулла Раҳмон Гулшаний ҳақида мен ҳурматли олимиз Музайна Алавиядан эшитгандим. Қашқадарёга кетаётганимни билиб, опа тайинладилар:

— Гулшаний домлани албатта зиёрат қилинг, ука. Жуда билимдон, зукко одам. Сухбатлашсангиз ҳузури киласиз...

Қамашига келдик. Сафардошим Қаюмжон Ҳайдаров билан район марказидан кетаямиз. Бир вақт Қаюмжон рўпарага ишора қилди:

— Ала домланинг ўзларимиз келаяпти... Қаршимизда оқ яхтакли, соқол-мўйлови тоза қирилган, эллик-эллик беш ёшлардаги чақонгина бир киши келарди. Гапнинг рости, Қаюмжонга ишонқирамадим. Чунки мен Гулшаний домлани бошқачароқ, нуруний, салобатли, ҳуллас, ана ўзга бир сифатлар кўршовида тасаввур этардим.

Ота билан кўришдик. Ниҳоятини эшитиб у кулди:

— «Озод» кўчасида турамиз. Ўзимиз ҳам озодликни яхши кўрамыз-да! Борнилар, кўтиб ўтирмаман.

Бирор соат ўтар-ўтмас отанинг қизи — район партия комитетининг котибаси Музаъза опа Раҳмонова бизни домланинг ҳузурига бошлаб борди. Абдулла ака наргини хонадан олий мактаб муаллимлари кўтариб юрадиган катта қора чарм жилд олиб кирди. Жилддан кетма-кет китоблар чиқариб, столга териб қўйди. Баъзиларини олиб varaқладим. Китобларнинг безати билан ҳуснихати машҳур шарқ қўлзеъмаларини эслатарди: қордай оппоқ varaқларда арабча заррин ҳарфлар жилва қилади, ҳар саҳифа орасига нафис хитой қоғози солинган. Отага ўтирилдим:

— Кечирасиз, бу китобларни ким таҳлаған?

— Котиби ҳам, «ношири» ҳам ўзим... Абдулла ака хижолатомуз жиймайди, сўнг бир китобни очиб, тушунтира бошлади:

— Бу Муҳаммад ал-Ҳусайн Муаммоий рисоласи, «Муаммо фанининг қондалари». Нишопурийни Навоий ҳам мақтайди, эсингиздами? Ўша пайт эслаёлмайдим. Топкентга келиб, дарҳол «Мажолусун нафос»ни кўрдим. Нишопурийлик Муаммоий ҳақида Навоий шундай ёзарди: «Она-ча ҳамида ахлоқ ва писандида атвори борки, шарҳидин қалам тили қосир ва қаламзан илғи оқиз дурур. Валоят осори ҳолидин пайдо ва фано намулдори зотидан ҳувайдодир... Ва муаммо фани-

нинг латофат ва нозуқлигин ул ерга еткурдиким, андин ўтмак мумкин эрмас».

Абдулла ака ўзлари ҳам муаммо йўлида аянгина шеър айтибдилар. Кўнглига ўтирганларини жамлаб, «Муаммиёт» номи остида бир китоб тузибди. Китобдаги баъзи чистоларни менга ўқиб берди.

Муаммо

Бир гўзал шахардурсан,
Турмушинг латофатдур.
Нозу неъматинг беҳад,
Олам ичра шуҳратдур.
Меҳнатинг замирида
Роҳатинг эмиш пайдо.
Баъдага вафо сенга,
Расм, нақд одатдур.

— Бу муаммога «Самарқанд» сўзи яшринган,— тушунтирди шоир,— масалан, чистон қойдаси бўйича ўқийлик шеърини. «...Расм, нақд одатдур». Исм моддаси — «расм» билан «нақд». «Расм»ни арабча ҳарфлар билан ёзиб, тескари ўқисангиз «самар» чиқади «нақд» — «қанд» бўлади. Гулшанийнинг она юрти Шаҳрисабзга бағишланган муаммо анча мураккаб экан:

Хуш манзаранг областда
Эрам боғи нақшидур.
Гўзаллигинг чунонким,
Осмонда ой яхшидур.

Ечиш: исм моддаси «осмон» ва «ой». Осмоннинг рамзи — кўк; кўкнинг муроди-фи (синоним) сабз. Ойнинг муроди-фи — шаҳр (арабча). Ҳосила — Сабзшаҳр бўлди. Чистон қондасига кўра ағдариб ўқисак, Шаҳрисабз чиқади...

Музайна опа рост айтган эканлар. Гулшаний домланинг суҳбатлари мени тобора домига тортиб бора, неча минг асрлар охори тўкилмай ётган ажиб бир хазина очаётгандай, лол, масрур эдим. Бир вақт у менга тикилиб қолди-ю:

— Нечага кирдингиз, ўғлим? — деди.
— Нечага кирганга ўхшайман, домла? — қулисирардим. Кейин аста қўшимча қилдим, — тахминан...

— Тахминан эмас, аниқ айтиб беришимиз мумкин ёшингизми, — Абдулла ака кўзларини қисиб, маъноли кулди.

— Майли.

— Исмнингиз нима?

— Саъдулла.

— Саъдулло... Хўш, ёзинг! 134. Ёздингизми? Энди унга 66 ни қўшинг. Қанча бўлади?

— Икки юз.

— Икки юз. Яхши... Энди менга она-нингизни исмини айтинг-чи?

— Райхон, — дедим ҳамон таажжуб аралаш илжайиб.

— Ундай бўлса, 210 ёзасиз...

Хуллас, беш-олти минутлик ҳисоб-ки-тобдан сўнг, мен қизариб-бўзариб энг сўнгги қолдиқни билдирдим:

— Ўттиз қолди, домла.

— Демак ўттизга кирибсиз-да, ўғ-

лим! — мулоим бир табассум билан деди шоир.

Ҳанг-манг бўлиб қолдим. Қаюмжон эса, завқланиб бир домлага, бир менга илжайиб қарарди.

Ниҳоят, шоирга юзландим:

— Жуда қизиқ илм ақан. Шунинг сал кенгроқ тушунтириб беролмайсизми, домла?

Ота дарҳол жиддийлашди:

— Бунинг жуммалари кабир, дейдилар. — деди у дона-дона қилиб, — бир қуш, икки қанда билиб олиш қийин. Бемалол бўлиб ана бир келасиз, ўғлим, ана ўшанда қўлимдан келганча ўргатиб қўяман.

Сўнг у, жуммалари кабир туфайли қандай қилиб «хукуматнинг авлиёси» бўлиб қолганини айтиб берди.

...Қирқ иккинчи йилларда Абдулла ака Шаҳрисабзда, район социал таъминот бўлимида ишлар эканлар. Пенсия расмийлаштираётганларнинг кети узилмайди. Абдулла ака баъзи бир аёлларнинг ҳужжатини қўриб шуҳдаланади. Гумонларини тасдиқлаш учун, уларни синаб кўради:

— Синглин, исмингиз қанақа?

Аёл исмини айтди.

— Онангизнинг оти?

У онасини айтди. Абдулла ака ҳисоблаб-ҳисоблаб хафа бўлади:

— Энди қирқ иккига чиқибсиз, уят эмасми, синглим?...

— Вой, мана, паспортим. Элликдаман.

— Тўғри, паспортда элликдасиз, лекин ўзингиз қирқ икки ёлдасиз. Мен ҳужжати-нгнизи қабул қилолмайман...

Сохта ҳужжат ағалари шикоят қилишган шекалли, ҳодемай Абдулла акани Қаршига чақирди.

— Бўёғи неча пулдан тушди, Абдурахмонов?! Ўзингиз коммунист бўлсангиз, фолбиллик қилармишсиз, одамларнинг ёшини топармишсиз! Бу нима қилиқ?! — деди қаршилик ҳодимлардан бири.

— Одамларнинг ёшини топиб беришим тўғри, — дейди Абдулла ака босиқлик билан, — лекин бу фолбиллик эмас, илм. Истасангиз сизнинг ҳам ёшингизни айтиб бераман. Анави сандиғингизда неча сўм борлигини биламан.

У киши қизиқиб қолади. Дарҳол пулат сандиғини очиб, бир даста пул олади-ю, санаб бир қоғозга ёзади. Сўнг пулни бека-тади. Абдулла ака иккита саволдан сўнг, дилида бироз ҳисоб-ки-тоб қилиб, пулниг миқдорини айтди. У киши таъ берарди.

Ўша воқеадан кейин Абдулла акага одамлар «Хукуматнинг авлиёси» деб от қўйишган экан...

Мен орзиқиб домланинг ғазалларини кутардим. Ниҳоят, чарм жилднинг оғзи очилди. Ундан «Абдулла Раҳмон Гулшанийнинг девони» деган қалингина китоб чиқди. Абдулла ака қўз қамашиданган ҳуснихатда битилган девонини аста varaқлаб, бир саҳифада тўхтади. Бошини қийшайти-риб, чиройли қироат билан ўқий бошлади:

Оқким, жонимга қилди минг жафо мужгонларинг,
Мунча ҳам хуррездур ноошно мужгонларинг.

Тириборон қилгали жоду қўзинг атрофида,
Мисли аскар саф чекибдур қоп-қаро мужгонларинг.

Оразинг қўргач, мени шайдолигим етмасмиди
Устига устакчи солди можаро мужгонларинг.

Қошларинг бирла қўзинг жон қасдига айлар имо,
Шул сабабдин бўди жонимга бало мужгонларинг.

Оразинг масжид, қошинг меҳроб, қўзинг муқтадо,
Айлади ул муқтадога иқтидо мужгонларинг.

Гулшано, ҳаргиз муҳаббат йўлидин айрилмагай,
Гар уни жонига қилса минг жафо мужгонларинг.

Ғазал тингалайман-у, дилимдаги фикр дилга қўчишга шошилади. Абдулла акадан шу ёниқ байтлар соҳибасини, тўғрироғи «айбодори»ни сўрагим келади. Мен,

* НАВОИЙ ДЕМОҚЧИ: Жамоатга манзур бўлган шу қадар хуш фазилати борким, унинг тасвирига қаламқаш қўли оқиз, қалам тили заифдир. Асарларида

бир вақтлар шонринг маҳбубаси бўлганини, у ҳам ўзини ҳассос ғазаллар битганини билардим.

Ниҳоят, юрак ютиб:

бир башорат, авлиёлик бўларди, сирли, махфий қўринган нарсалар унинг табиати (муҳофазаси) туфайли равшанлик, очиқ-ойдинлик касб этарди.

— Домла, Ҳикоятхон қаҳда икки оғиз тапириб беринг,— дедим.

Абдулла аканинг чехрасидаги майин ифода шамдай лип этиб ўчди. Қўзлари дарҳол киртайгандай, ўзи ранжигандай бўлди. Ичмида афсус едим: «Хафа қилиб қўйдим толни Яраси янгланди...»

Алҳол, домла биллурйи бир соф муҳаббат кассасини, икки шайдо юрак гўзаллигини қўз-қўз қилувчи жозибали кечмишини бошлади:

...Абдулла муллавачча 17—18 ёшларда. Қўзларига олам минг бўёқда, ишва қилиб қўринади. Кечалари ўйқуси қоҳида, юлдузлар гул юзларининг ҳумор қўзларидай пирпирайди, тоғли ўйлар, сирли хаёллар оғушига қорлайди.

Ёш Абдулла Шаҳрисабзда, яхши бир

Оқним, ул ой ҳусну жамолин кўрмасайдим кошки,
Бир қўриб мажнуни шайдо бўлмасайдим кошки,
Оташи ишқ ичра эмди куймасайдим кошки,
Фурқати дард ичра жондин тўймасайдим кошки,
Ёки ҳуснини томоша қилмасайдим кошки,
Ё анн кўрган билан ҳам сўймасайдим кошки...

Ошиқ йигитнинг ўли нигоҳи қиз қалбда ҳам акс-садо берган эди. Бир кунги Абдулла номоз гадоригини қўриб ўтирган-нида, мадраса ховлисига Хурсанд оқсоч деган хотин қўза кўтариб кирди. У Абдуллага икки элик қоғоз тутқазди. «Ҳи-

Сизга ёзиб юбордим ишқимни достонинг,
Билмамки, бу хатодир ёки савоб бўлғай...

Гулшаний дилида жавоб тайёр эди. У пичирлаб ишқ шодасига бир маржон қўшди-ю, азонда Хурсанд чўтирга беришини ўйлаб, чўнтагига яширди.

...Эртасига Ҳикоятхондан жавоб келди,

Ҳикоят — Сизга ёзиб юбордим ишқимни достонинг.

Билмамки, бу хатодир ёки савоб бўлғай.

Гулшаний — Шеърининг ўқигонда ҳайратда қолмоғон ким

Таҳсини офаринлар ҳам беҳисоб бўлғай.

Ҳикоят — Қўксимдаги муҳаббат ўти шароралиқдур

Ҳар дамда мавж урса диллар набоб бўлғай.

Гулшаний — Ҳажрининг достони ёсам адо бўлурму

Бирлаб китоб эрмас, минглаб китоб бўлғай.

Ҳикоят — Мунча ширин сўзингиз магар Масеҳ эрурсиз

Жонсиз танимда лаззат жондек шароб бўлғай.

Гулшаний — Зулфинг қоронгусидин ойдек юзининг кўрсат

Токи бу дардимдинг масту хароб бўлғай.

Ҳикоят — Меҳру муҳаббатингиз сийнамда нақш бўлса,

Тасвирингиз дилимда чун офтоб бўлғай.

Гулшаний — Ишқ ичра сабрсилик охир шу ҳола етди,

Бир кўрмасам жамолинг менга азоб бўлғай.

Ҳикоят — Ишқу муҳаббатингиз албатта сир тутингиз,

Эл ичра фош бўлса сизга итоб бўлғай.

Гулшаний — Токайгача бу сирни эл ичра фош қилмай,

Кун-кунга иштиёқим гар беҳисоб бўлғай.

Ҳикоят — Ишқ ичра ҳар икковни мақсудимиз бир эрур.

Мақсадда бўлса бирлик, ул беҳилоф бўлғай.

Гулшаний — Ҳижрон азоби ичра мақсад эрур висолинг.

Бу мақсадим ҳақиқат, ёки сароб бўлғай?

Ҳикоят — Сизга айтур Ҳикоят, сабру таҳаммул айланг,

Арз айлаинг дадамга, яхши жавоб бўлғай.

Биз бу дил мактубининг бадийи жиҳатларини таҳлил қилиб ўтиришқини эмасмиз. Фақат шунинг эслатиб ўтиришқини, мушоира ёзилганда Ҳикоятхон ўн олтида, Абдулла Гулшаний эса ўн саккиз ёшда эдилар.

Ҳикоятхонни Абдулланинг ҳоласи Анбарой отин ўқитар, Гулшанийнинг устози эса Ҳикоятхоннинг отаси Худойқул мударрис эди. Икки ёшининг ишқи «эл ичра фош» бўлади. Улар қўш қабутардай бир-бирга талпинишади. Бироқ Абдулланинг отаси истиҳолага боради: «Мен камбағал бир қосиб бўлсам. Шундай катта мулло бизга қизини раво қўрарми?» дейди. Анбарой отин ўртага тушади. Худойқул мударрис Абдуллани ўғлидай қўради, унинг зийраклиги, азуқлиги қўнғилга ёққан эди. Абдурахмон югансознинг қашшоқ-

Яҳсон бўлди мунаввар ер юзида, катта миллатда,
Етармиз дўстлар тоқайгача бизлар бу зулматда?
Амирлик жабру зулми ҳаддин ошди, қолмади тоқат.
Бу истисбод асосин ағдарайлик ушбу фурсатда!

1918 йил ёзилган бу шеър Шаҳрисабз ҳокими Саид Ақромхон туранинг қўлига етди. У дарҳол Гулшанийни топтириб

мударриснинг қўлида таҳсил қўрарди. Бир кунги сабоқдан қайтаётган ногаҳон қўш табақали дарвозадан чиққан сулув қизга дуч келди. Қизнинг чиммати кўтарилғиқ эди. У Абдуллага ялт этиб қаради-ю, пиқиллаб кулиб юборди. Сўнг, чимматини туширганча, йўғалаб мулоҳида қойиб бўлди. Абдулла турган ерида ҳайкалдай қотиб қолди...

Уйига келиб, иситмаси чиқди. Ота-онаси ташвишда. Қатиқлаб олдиға келтирган аччиқ хушбўй суяқ ошга қайрилиб ҳам боқмади. Уйқуда алаҳсирайди, кимнингдир отини айтиб чақиради, дам-бадам ўзига-ўзи гапирди... Абдулла ошиқ бўлган эди.

...Уч кун деганда у кўрпасини йиғди. Дилига беҳиштер қўйилиб ғазал келди:

кўятхон бериб юборди, жавобини кечик-тирманг» деди. Абдулла Ҳикоятхоннинг ўша қиз ақалигини дарров тушунди. Шо-шиб қоғозин очди. Бир байт битиглиқ эди унда. Қўзлари ёниб ўқиди:

Гулшанийдан салом кетди, қиздан яна алик... Бу мушоирани Абдулла ака дил гавҳаридай қўсига босиб сақлайди ҳа-мон. Мана унинг тўла баёни:

Гулшанийдан салом кетди, қиздан яна алик... Бу мушоирани Абдулла ака дил гавҳаридай қўсига босиб сақлайди ҳа-мон. Мана унинг тўла баёни:

аскар қиради. 8 сентябрь кунги эса йигирма яшар Абдулла Коммунистлар партияси сафига ҳақиқий аъзо бўлади ва қўлга милтиқ олади... Лекин буюк бир бахт улуг бир алам билан алмашади: у Ҳикоятдан беватт айрилиб қолади!

...Шу ерга келганда Абдулла ака чидабди. Опоқк ятагининг ениги билан қўз ёшларини артаркан:

— Эсимга тушса, ўзимни тутолмайман,— деди бўғиқ товушда. Муаззам опа нягига суянгача дадасига тикилиб қолган, гўё ўзи кўрмаган биринчи онасини қўз олдиға келтиргандай, ажиб бир ҳолда эди. Мен илк севининг қўдратига қойил қолдим: эллик йил ўтса-да ҳамон мижжа-ларга ёш элтувчи ёр муҳаббатни ҳозир шундоқ бўлса, тетапоялғида, навқиронлигида қандоқ экан! Шу пайт негадир, эллик йил эмас, эллик кунда бир-биридан зерикиб қоладиган баъзи бир тенгдошларим ёдимга тушди.

Ота, ҳамон ўзига термулиб ўтирган қизининг маънос-паршишон нигоҳидан уялибми, киприкда ёш билан илжайди. Қўз ёши ва табассум! Ғалати манзара. Одамни ифодасиз бир ҳиссиёт қамрайди...

Отанинг қўнғилини оғир ҳаёллардан чалғитиш учун сўрадим:

Ҳикоятхоннинг қўл ёзмалари қолганими, бир ўқисак бўларди?

Шоир ўша жылмайиш билан жавоб қилди:

— Мени худо уриб иккита қўй асраган эдим. Бирни бандликни бажо келтирдим. Иккинчиси нафас олиб турибди... Қўл ёзмалар шу оғилда, ҳозир топиб бўлма-япти.

Тағин гап қўшдим:

— Шунча китоб ёзибсиз. Буларни бир-ор ерда бостирсангиз бўлмайми?

Абдулла ака мунгайиб қолди. У, узоқ йиллар чеккан заҳматларидан завқлангандай, астагина гоҳ Алишер Навоийнинг «Муаммолар»ини, гоҳ «Чистон фанининг қондалари»ни, уни қўйиб ўзининг автобиографик назмин қиссасини, сўнг — эллик йил ичида битган ғазалларини назардан кечира бошлади. Ниҳоят, қўзларини ҳамон китоблардан узмай, салмоқлаб деди:

— Мана, оққа қўчириб, тайёрлаб қўйди. Кимга керак бўлса, чиқариб олар...

Хикоят бўлдим. Чунки шоирнинг гапи илоҳиатсиз қоладиган гап эмас эди. Ўзимча, «Халқимизнинг адабий-маданий меросини ўрганаётган адабларимиз Гулшаний домла дасталаган китобларини бир қараб чиқишса бўларкан. Ҳеч қўрса Навоийнинг ўзбекчалаштирилган муаммолари қадрлику» деб қўйдим.

Абдулла аканинг умр йўлини ҳар бир идрокли одам ҳавас қилса арзийди. Айниқса, унинг коммунист сифатидаги ҳаёт саҳифалари ибратли. Бу мўътабар қария (отанинг 70 ёши ҳисобга олинмаса, аслида у мўйсафидга ўхшамайди: ҳали тетик, ёноқлари қип-қизил, гаплари кескир, лабларидан ҳазил-мutoйба аримайди) Садриддин Айний билан ҳамхона бўлган, Абдулла Қодирийга ҳукумат топириқларини бажаришда кўмаклашган, Ҳамза Ҳакимзодага шогирд тушган, Собир Раҳимовнинг ёнида юриб, шўролар душманига қарши курашган!

Ота ҳозир ҳам. Баҳоли қудрат дегандай, жамоат ишларини бажариб келяпти. Қашқадарё область партия комитетининг котиби Салоҳ Иўлдошев билан Гулшаний домла ҳақида гаплашиб қолганимизда:

— Абдулла ака бизнинг актив атеист лекторларимиздан,— деди у қаноатланиб.

Шоир Гулшаний ҳақидаги ҳикоямиз оёқлапти. Ўзини меросимизни бугунги яхши қўнларимизга илму урфон риштаси кўп бослаб турган бу киши тўғрисида кўп нарсаларни ёниш мумкин. Лекин мен домланинг бир гўзал байти билан якулламоқчиман очерки:

Коммунист улки, элнинг осмони,
Жамоат мулкнинг посбони.

Ҳа, шоир Гулшаний ўз байтининг чинакам қаҳрамони!

Қамлаши.

1. Шоир, Россияда, демоқчи.

келиб, зиндонга солади, Абдурахмон ака ҳовли-жойини сотиб, уч ойдан кейин ўғлини зиндондан чиқариб олади.

Амирлик тузуми емирила бошлади.

1920 йил 2 сентябрда Шаҳрисабзга қизил

Ҳабиб ПУЛАТ

(АФСОНА)

Олло, олло, бу на афсонадир,
Ким бу фасона деса девонадир.

(Алишер НАВОИЙ).

Золимнинг замонида Тешабой деган бўлгучи эди. Бола вақтида катталарнинг кичина болалар қила олмайдиган қилиқлари кишини ҳайрон қолдирадиган олд-қочди гаплари уни кўпроқ қизиқтирарди. Ана шу кайфият уни бола вақтида бир тўда беқорчи бойвачча йигитлар даврасига олиб кирди. Улар кўпинча хотинларнинг ўз эрларига қилган макр-ҳийлалари, уйнаш билан сурган кайф-сафолари ҳақида оғиз кўпиртириб гапиришарди. Тешабой бу гапларни диққат билан ҳаёжонланиб тингларди. Шунда алданган эрга унинг раҳми келиб нетарди. Эри бор хотинлар билан уйнашадиган виждонсиз эркакнинг таъзирини бериб қўйгуси ёки ҳар икковини хиёнат устида қўлга тушириб одамлар ўртасида шарманда қилгиси келарди...

Кунлардан бир кунни эски улфатлари унга аёлларнинг етмиш икки макр-ҳийласи тўғрисидаги китобни мақтаб қолишди. Тешабой уни узоқ вақт дараклаб юриб охири толди-да, бирон жумласини ҳам қолдирмай ўқиб чиқди. У энди хотин зотиға бутунлай ишонмайдиган бўлиб қолди.

Отаси шаҳарма-шаҳар қатнайидиган катта савдогар эди. Ёлғиз

ўғилга анчагина давлат қолдириб оламдан ўтди. Отадан қолган мол-дунёнинг ёнига мол-дунё қўшмоқчи бўлди. Отасининг ҳамроҳларига қўшилиб сафарга жўнади. Ёзми-кўпми мол-дунё тўплаб, бир ярим ой деганда уйига қайтиб келди. Унчага муштираб онаси ҳам оламдан ўтди. Қариндош-уруғлари жигаримизнинг чироғи ёниб турсин, уйининг эшиги ёпилиб қолмасин, деб Тешабойни узоқ қариндошларидан бирининг қизига уйлантириб қўйишди. Келинчан гўзаллида тенгги йўқ соҳибнамо эди. Уни шайтон у ёнда турсин манман деган фаришта ҳам йўлдан уриши мумкин, деб ўйлаб, ҳатто ўз қариндош-уруғларидан ҳам қизганди. Уйига эркак қариндошлари келишса, назарида улар ўзларини тия олмай гўзал келинчака кўз олайтиришаётгандай туюлди. Уйига аёл келса ҳам кўзига бало бўлиб кўринди. Уларни мерос бойваччаларининг катта пулига сотилган қўшмачи деб ўйлаб, хотинини бир нафас ҳам улар билан холи қолдирмаслиқка ҳаракат қилди. Унинг ит феъл-и сезиб қолиб, қариндош-уруғлари бирин-кетин оёқларини тортиб кетишди. Тешабой бунга парво қилмади, қўлини силтаб қўя қолди. У энди хотинини пинҳоний тавовуздан сақламоқчи бўлиб, эҳтиёт чораларини кўра бошлади. Бир эмас, иккита қозоқи ит топиб, ҳовлига қамлади. Шундан кейин кўни-қўшнилари ҳам у билан кирди-чиқди қилмай қўйишди. Тешабой бу билан ҳам қаноатланмади. Ҳовлининг атрофини ўраб турган уч пахсали деворни ағдариб ташлаб, ўрнига олти пахсали девор олдириди. Чиройликни кўча эшигини кўпориб олиб, ўрнига кўрмисиз, каттақон темир дарвоза қўрдирди. Кўчага чиққанида дарвозани қўлфлаб нетадиган бўлди.

Келин бечоранинг секин-аста ранги синиқа бошлади. Бора-бора еган-ичгани юймай чўпдай озиб кетди. Дори-дармон қор қилмади. Қорнида ҳомилиса билан оламдан ўтди.

Тешабой уни кўнми яна бир шўринг қургурга уйланди.

— Хотин,— деди у орадан бир-икки ой ўтгандан кейин,— ҳабаринг бор. Оқил одамлар бойликка бойлик қўшади. Мен тўйга сарфланган чиқим-харажатларнинг ўрнини тўлдирмоғим керак. Шу ниятда савдога жўнамоқчиман. Шояд мўмаброқ бойлик орттириб қайтсам. Мана сенга етиб есанг етти ойга етадиган масаллиқ. Нарн бора сени ойда қайтиб келаман.

Нима чора, бечора гинг дея олмади. Тешабой темир дарвозага отнинг калласидек неладиган кунфини уриб сафарга жўнади. Анчагина бойлик орттириб роса икки ой деганда қайтиб келди. Дарвозани очиб ичкари кирди. Қараса ҳаммаёқ жимжит. Ҳовли юзини ўт босиб ётибди. Эгаси кўчиб кетган қўрғонга ўхшайди. Тешабойнинг юраги шиг этиб кетди.

— Муаззамхон, ҳо Муаззамхон!— деди у ҳовлининг ўртасида тўхтаб.

Ҳеч ким жавоб бермади. Очликдан силласи қуриган итлар юғриб келиб унинг оёқларига сурқилишди. «Хотиним қочиб қолган экан,— деб ўйлади Тешабой.— Қаердан чиқиб нетайдими. Бирдан бир йўл — оғир. Кетса ўша ердан чиқиб нетади» — деб югурганича

1929 йил... Қўқон ўқитувчилар тайёрлаш билим юртининг ҳовлиси евожми. Биринчи қалайроғчаларни табриклаша шаҳар даҳаларидан катта-кичик тўпланган. Бу ерга ташриф буюрганлар мактабда очилган табиийат хонасига киришарди. Бу хонада Чарльз Дарвин назариясига оид жаҳдаллар ва Қўқон атрофида ўсарибган ўсимлик турларига оид гербарий намойиш қилинган. Бундай нарсанинг шаҳарда биринчи марта ташкил этилиши қўқонликнинг қизиқиб томоша қилишига сабаб бўлган эди. Яна гербарийни тўзган ким деди? Оддий деҳқоннинг ўғли!

Саодатнинг دادаси Соддиқ аканинг уч тановига ери бўларди. Унинг бутун умиди шу ерида. Соддиқ ака Саодатни тўққиз ёшида от етаклаша, деҳқончиликка солди. «Баракка — ерда, болам», деб ерни сева билишга ўргатди. Шундай қилиб Саодат ишчи кўша қўқонликлар отни етаклашдан бошлади.

Учинчи кун ерни ҳайдаб бўлишди. Қўқон тиккага келганда «Қўқон қонди» дейилиб ота-бола тушмакка чиқибди. Соддиқ ака отни қантариб, тўрт кесак ўртасида қўқон остига ўт ёқди. Оғир меҳнатга ўрганилган Саодат эса оёқларини чангаллаб ариқ бўйига ўтирди. Оёқлари кесакка уришавериб қапариб кетган. Панжараларининг ораси бичилиб ачишади. Боя иш вақтида унчалик билимлаган эди.

Чойдан кейин отаси отни эгарлаб, «тўғон бошига чиқиб келай», деб Япанча кетди. Шу кунни бахтсизлик рўй берди. Итдан ҳур-

қиб қочган отдан йиқилиб, отасининг ўнг елкаси майиб бўлди. Уч кун кўрна-ёстиқ қилиб ётди. Кейин қараса ишга ярамайдиган, Сўнг не ҳасратда ҳайдаган ерини, ҳосиятсиз отини сотиб, ўзи темир йўлага қоровул бўлиб кирди. Ўғли эса «энди сен ўқиш» деб эски мактабга берди.

Эски мактабда ўқиб юрган пайтлари эди. Саодат бир кун Қўқонга Незматжон тоғасиникига борди. Оила аъзолари кечки овқатга энди ўтиришганда, елкасида чарм папка, тоғасининг ўғли кириб келди. Незматжон ака унга қараб:

— Қара ўртоғинг шўро мактабда ўқияпти. Сен бўлса... қани ўғлим бир шўр айтвор,— деди.

Ҳой, ҳой отамиз, Тошин кесар болтамиз, деб тоғасининг ўғли шўр ёқиди. Кейин, тоғаси Саодатга қараб:

— Қани энди сен бир муланга ўратган кўртонни ўқиб юбор,— деб ҳазиллашди.

Саодат индамай эшикка чиқди. Қўқон қоронғи, уйлари узоқ... Ярим тунда уйига етиб келди, аммо дарвоза берк. Эшикни тақиллатди. Жавоб йўқ. Ҳамма ухлаб қолган... Кейин катта тут устига чиқиб ҳовлига тушди. Ҳеч кимга «гинг» демай, бостирмадаги ўқоқ олдица солинган пўстақ устида тўнча ўралганча ухлаб қолди. Эрта тонгда номозга турган Соддиқ тоға ўғлини ўқоқ лабидиғанан қўриб ҳайрон бўлди. Уй-ғотиб:

— Ҳа, нима бўлди. Етиб қолмоқчидинг-ку, тоғайникида — деди.

— Етиб қолгим келмади.

— Ё тоғанг бирон нима дедими?

— Йўқ.

Шу воқеадан кейин Саодат эски мактабга номназани каттаб юрди. Бир кун кўнада уч-тўрт комсомол болаларга «янги мактабга бориб ўқинлар» деди.

Саодат эски мактабга бормай қўқонини دادасига билдирмаган эди. Ўйга келса отаси аравадан жўхориюла тушираётган экан. Индамай поляни ҳовлига ташийверди. Арава кетгандан кейин отаси:

— Ўқимадиларингми ё домла келмадими?— деб сўради.

— Ўқимайман. Янги мактаб яхшимши, шунда ўқийман. Комсомоллар айтишди.

Соддиқ тоға ўғлиниб турдию, индамай уйга кириб кетди. У دادасининг одатини билади: розилиги шу...

Орадан йиллар ўтди. Эски мактабдан қочган Саодат мана бугун ўқитувчи-табиатшунос. Ҳа қишлоғида қўқондуси болаларни, кечкирункалар катталарни ўқитаяпти. Биринчи машинаси отасига келтириб беради, Соддиқ тоғанинг боши осмонга етди...

Бир кун Саодатни Фарғонага чақириб қолишди. «Нимагайлиш» деб йиш қўқонг борди. Уни вилоят Маориф бўлимининг мудири қабул қилиб:

— Ўқишга борасанми?— деб сўради дубодурустан.

— Қанақа ўқишга?

— «ВТУЗ»га.

— Йўқ.

— Нега?

— Биология, табиатшунослик бўлса борадим.

— Агрономия факультети ҳам бор экан.

Саодат ўғлиниб қолди: دادаси нима деркин? «Йўқ, бормайсан» деб туриб олса-я...

— Майли, бораман,— деди. Ўйга шу янги хабар билан келди.

Ўғай онаси таноўра нон ёпаётди. Отаси эса сўрида сукунатда ўтирибди. Саодат айвонда личка қопча керак нарсаларини жойлаб сафар ҳозирлагини кўрмоқда. Тунда поездга ўтирди. Бу унинг биринчи сафари, тўғриси фан даргоҳига эзгу сафари эди.

Урушдан кейин оғир йиллардан бирода Саодат Соддиқов турғилиб ўсган қишлоғига бориб шундай манзарога дуч келди.

Кун совиқ, кўз илғамас пахтазорни қор қоплаган. Йигитлар қатор бўлишиб, қўлларидеги таёқлар билан гўза шохларига уриб қор қўқияпти. Улар кетидан этик кийган аёллар кўсак узишяпти. Ёш-яланг, чол-камиллар ҳам далада! Бу манзарани кўриб, деҳқонларимизнинг ушоққоғлига ҳам ҳавасинг келайди, ҳам уларга ачинасан. Наҳот, пахтақор ёз бўйи тер тўқиб қилган ҳалол меҳнатининг «меваси» қор остида қолиб кетса. Йўқ! Янги йил эшик қоқляпти—25 декабрь. Пахта топириш плани эса 95 фошди. Давлат плани бажарилиши керак. «Ўзбекистон» колхозининг пахтакорлари ҳосилани қор остида қолдирармишди? Кун бўйи кўсак узиб, кечкирун уйда чўчиб, сўшиклади қўриш, заводда пахта жўғатишяпти. Бироқ, ҳосилнинг чўғи кам, нави паст, толаси калта, нархи арзон, меҳнати қўн. Деҳқон тили

омборнинг олдида борди. Қараса ҳаммаси бут-бутун. Тешабойнинг боши қотди. «Тавба, қандай чиқиб нетдйинин, ҳеч вақт олти пах-сали девордан ошиб қочмагандир. Ёни уйналарга бўлса, эл укла-ганда келиб девордан ошириб олиб нетишдимики, ҳали бор буди-шудиники кўтариб жўнаб қолишган бўлса-я»,— деб уйга қараб ююрдн.

У уй остонасига қадам қўйиши биланоқ ханг-манг бўлиб қолди. Уй ичи алғов-далғов эди: хонтахта устидан ювусиз идиш-товонлар қалашиб ётарди. Уйнинг ҳавоси тоқат қилиб бўлмайдиган даража-да бузилган. Деразаларни очиб юборди. Шу пайтда кўрпа остида алланарса қимирлагандай бўлди. Кўрпани кўтариб боқса Муаззам-хон чўпдай озиб кетган, ер бағирлаб ётибди. Бечора эрини кўриб ўрнидан турмоқчи бўлди, бироқ кўриб етмади, бошини икки энлик кўтара олди, холос. У зўр яраб бошини у ёндан бу ёққа теб-ратди. Қақраган лабларини ялаб туриб аранг:

— Чой,— деди.

Тешабой югуриб бориб самоварга олов ташлади. У энди шигил-лай бошлаганида Муаззамхон оламдан ўтди.

Тешабой икки-уч йил бева қолиб кетди. Бечоранинг уй-рўзгор ишларига унча уқуви йўқ эди. Уйига ҳафтада бир марта суғурги тегса, тегарди, бўлмаса у ҳам йўқ. Ётадиган ўрни эса йигилмасди.

Кунлардан бир кун Тешабой бозорга тушиб, анчагина нарсас харид қилди. Бу ерда унга бола вақтида мантабада бирга ўқиган ошанаси учраб қолди. Хол-аҳвол сурашгандан кейин, ошанаси:

— Бир қоп гуручнинг қолди. Шуни олиб кетинг, жуда яхши, ба-қувват гуруч, сув кўтарадиган,— деди.

— Менга бунча гуручнинг кераги йўқ. Ярим пуд бўлса етди.

— Сиз гапинга кириб, шуни олиб кетаверинг, кейин хурсанд бўласиз. Пули бўлса бир гап бўлар,— деди-да, ошанаси унинг рози-лин беришини кутиб турмак:— Хў ҳаммол,— деб бақирди.

— Хўш, тақсир, хизмат?— деди у.

— Мана бу оғайнимнинг уйига бир қоп гуруч элтиб берасан. Хизмат ҳақининг ўзим қопини олиб келганингдан кейин тўлайман.

— Хўп бўлади, тақсир.

Тешабой нима дейишини билмай қолди. Ноилж ҳаммолни эр-гаштириб йўлга чиқди. Ошанаси у билан хайрлашаркан:

— Гуруч керак бўлса тўғри ўзимизга келаверинг, пулни бегона қилманг,— деб қолди.

Шу кунни нечукур Тешабой серийма қилиб хўрда-мастава пиширди. Ёгини яхши доғ қилмаган экан, уч-тўрт култуминин аранг ютди. У не машаққатлар билан қилган ошини олиб бориб, италоқ-ла ағдарди. Ўзи бўлса озроқ қон еб, устидан совуқ чой ичди-да, кўрпа-тушан ёзиб орасига кирди. Аллавақтгача уйқуси келмади. Ҳаёл суриб ётиб ўзининг шу аҳволга тушиб қолишининг сабабларини қидира бошлади. Иккала хотиннинг ўлимини тақдирнинг тақозоси деб билди. Шу вақтгача уйлана олмаётганига эса кўни-қўшниларини айбдор, деб ҳисоблади. Чунки улар: «Тешабой— хотин бошга битган бало. Ўрта хотин олса ҳам барибир, ҳаммаси

ўлаверади. Ёш-ёш қизларга уйланадида, шўринг кургурларни ҳеч кимга қўшмай, янчамаҳов қилиб умрини зиндонда чиритади», деб гап тарқатишган эди. Хотиним бўлганида шу аҳволга тушмас эдим, деб қаттиқ ўксинди, уйланишга халақит бераётган қўшниларининг ота-бобосининг гўрига арава-арава гишт қалади.

Шу кун ичкеси Тешабой бир нафас ҳам тинч ухлай олмади. Кўзи илннди дегунча иккала хотини галма галдан тушига кира-верди. Улардан бири аразлаб гапирмай безор қилса, бири ота-онамини, қариндош-уруғларини кўриб келаман, деб хархаша қи-ларди. Тонгтозга яқин босинирашлардан бироз кутулди. Бундай уйқунинг қадрига етиб чошгоҳгача ётди. Ўрнидан турганида боши қарахт эди. Пешонасини рўмол билан тангбй ҳовлига тушди. Ариқ-дан юз-қўлини ювиб артиниб турган эди, темир дарвоза дараңг-дуронг қилиб қолди. Чичиқ қараса чекани ошанаси, гуручининг пу-лини сўраб келибди. Тешабой уни ичкарига таклиф қилди.

— Хайр, майли, кирсам кирақолай. Бирпас гаплашиб ўтириб кетарман. Ичкарига пўшт, деб қўйинг,— деди.

— Кираверинг, қочадиган одам йўқ,— деди Тешабой.

— Нега, биродар, нега?— Хотин, бола-чақа қани?

— Хотиним вафот этган.

— Қачон, яқиндами?

— Уч йил бўлди,— деди кўзига филт-филт ёш олиб Тешабой.—

Раҳматли кўп яхши аёл эди.

— Барақалла-е, ҳали уч йилдан бери ўша яхши аёлниинг аза-сини тутиб ўтирибман, дегм?

— Эҳ биродар, шундай, нима чора,— деб Тешабой ланж навоёб бериб қўяқолди.

— Нима чора эмиш. Чораси шу. Ўша марҳума хотинингиз ту-хуми Ҳиротдан келган пари-пайкар бўлган бўлса ҳам энди унга аза тутишини бас қиласиз. Ахир умрингиз ўтаётибди. Йигитга фар-занд ҳам керак. Дарров уйланиб олинг.

— Гапингиз тўғрику-я, лекин, биродар, уйланишга дурустроғи ҳам йўқ-да.

— Оғайни, бу ҳам вая эмас. Хўп десангиз, мен сизга онаси ўп-маган қиз топиб бераман.

— Майли, топинг бўлмаса.

— Мана бу ўғил бола гап,— дея меҳмон ўрнашиб ўтириб олди-да, яна гапини давом эттирди:— биттаси бор, сизга жуда ҳам му-носиб. Хоҳласангиз ҳозир бориб гаплашаман. Ёртагаёқ фотиҳа қиламиз.

Бу гапни эшитиб Тешабойнинг кўзлари уйнаб кетди:

— Ил, ҳали шунчага тайёри ҳам бор дегм?

— Ҳа шунчаки ҳам топилади. Хотиржам бўлинг, мулла Теша-бой. Менга ишонсангиз зоили кўрмайсиз. Ҳозир мен сизга мул-лаллаб турган қиз тегли-тахтли, яхши одамларнинг фарзанди. Ўзи ҳам оқ қорани таниган, эс-хуши мойида, ўзига яраша ҳусни ҳам бор.

— Бўпти бўлмаса, мен розиман.

билан айтганда: «Меҳнатини қўп қилдиғу сародимиз мазаси бўл-мадида...»

Саодат Содиқов Тошкентга қайтган, бу тўғрида қўп йўлади. Бу қийинчиликларга чек қўйиш учун тезпишар, серҳосил пахта навини яратиш керак. Лекин қан-дай қилиб? Албатта бу муаммони ечиш учун тажриба, тажриба, қўп тажриба ўтказиш керак. Лаборато-рия, албатта тажриба участкаси, йўлаб ёрдамчилар керак. Икки-уч олим кабинетда ўтириб йўлагани билан ечиладиган му-аммо эмас...

Бахтига 1948 йили уни Ўзбекис-тон Фанлар академияси қишлоқ хўжалик институтининг пахтачи-лик лабораториясига мудир этиб тайинлади. Лекин ишчи нима-дан қандай бошлаш керак? Шу муаммо уни қийнади. Иккила-нини ёмон нарсаси. Лекин, у фронтга қодир қилган ишларини яхши эс-лай олади:

Ўша даврларда Ўрта Осиёда миср пахта экишни ўнчалик аҳа-мияти йўқ деган фикрлар бор эди. Бир кун илмий раҳбари про-фессор Анатолий Автаномов уни чақириб, «Шу миср пахта устиди иш бошлайсан, жуда қизиқарли мавз» деб қолди.

Саодат ишга киришиб кетди. 20 гектар ерга йўз чигит экиб, йўз парваришлади. Ҳосил йиғилгунча аналиэ, тажриба ишларини йўз ижро этди. Лекин, жўжани кўзда сана деганларидек, йўз охирида ҳамма меҳнат кўчора соғуриди. Кейинчалик сабаби аниқланди: уруғ айлиган экан. Бу далада ёш олимни овутга қарамиди? У хона-

сига бориб, йўз кун тонггача мижга қоқмади. Уч кунгача Мар-казий уруғчилик станциясига ишга бормадн... У имидеизликка тушиб бу ишни йиғиштирмақчи бўлди. А. И. Автаномов аввалига мийи-ғида қулди, кейин шоғирдининг елкасига қўл ташлаб:

— Омон бўл, футболист. Бўйи-бастингдан тоғ «хурхиди», ёш болага ўйшаб кетаман, деганинчага ҳайронман. Йўқ, кетмайсан, гап талом,— деди. Кейин сиз юм-шаб «Ўрта Осиё районларида миср пахтанинг ҳусусиятларини ўзгартуришнинг йўналиши» деган мавзу устиди иш олиб борасан,— деди.

У икки йилда бутун Ўрта Осиё-ни кезиб, миср пахтаинг олднн чигитини, кейин бир дона чанок, тул, пайкал, бригада, колхоз рай-он бўйича ўраниб, ҳозирги илмий-ка толали пахтани ўстириш, ўз-гариш ҳусусиятларининг усулини излади. Тўпланган факт ва таж-риба натижаларига ҳар бири 192 саҳифали тўрт дафтар тўлди. Ке-йин Саодат қўёслаб, ҳўлоса чи-қарди. Бу унинг кандидатлик диссертацияси бўлди.

У ҳаё қуришотида янги лаборато-рия деразаси олдиди ўтирибди. Бирдан эшик очилиб, устози ки-риб келди. «Ҳа, полхон неча хо-муни кўрибсан?»—анча йил кў-ришмаган шоғирди билан қучоқ-лашиб қўйишди у.

Ўша кун Саодат устозига тез-пишар пахта ҳақидаги йўларини гапириб берди.

— Жуда саз!— деди профес-сор.— Пахтанинг тезпишар наво-бор. Масалан, «С—1306» уруғи.

Лекин тули нимжон, кўсаги кич-кина, толаси калта, ер ости илди-зи қисқа, бошиданоқ шу томон-ларни ҳам ҳисобга ол. Янеи навада ана шу иллатлар бўламслиги керак.

Парник хўжалигида бир неча йиллаб ўтказилган натижалар 1950 йилда «С—460» навини кўрсатди. Бироқ, бу ердан чигит униб чиқ-қунча 10—14 ўрнига 20—30 дара-жа иссиқлик талаб қиларди. Пар-

никда сунъий иссиқлик таъсири-да тезпишар пахта етиштирилди. Уруғи ҳам олинди. Лекин, мин-лаб гектар пахтазорни ойна билан ёпиб, ер тагига ўт ёқиб иситиб бўлмайди-ку! Янеи нав пахтани деҳқон даласига чиқармоқ учун нима қилиш керак?

Ахир фанда «ташқи муҳитнинг ўсимликка салбий таъсирини аста-секин ўтказиб, шароитга мослаш-тириш мумкин» деган назария

ДЕҲҚОН ЎҒЛИНИНГ КАШФИЁТИ

Бекмнрза МАҲМУДОВ,

«Гулистон» мухбири

Шундай қилиб Тешабой тез орада гуручфуруш ошмасининг жиннига уйланиб олди.

Орадан уч-тўрт ой ўтди. Тешабой яна сафарга жўнайди диган бўлиб қолди.

— Мана сенга озик-овқат, кийим-кечак. Ётиб ёсанг бир йилга етади. Нарин борса икки ойда келаман,— деди у хотинига.

— Ёлғиз ўзим икки ой қандай яшайман. Яхшиси сиз келгунча онаминикига бориб тура қўлай.

— Шундайми? Ундай бўлса талоқ хатингни ҳам олиб नेताқол. Кейин овора бўлиб юрмайсан.

— Нималар дейпсиз ўзи. Шунча мени ёмон кўрасизми?— деб хотини кўзига жиқ-жиқ ёш олди.

— Бўлмаса шунини билиб қўй! Мен алҳамдулилло мусулмон одамман. Хотиним ҳам ўзимга ўхшаган мусулмон бўлиши керак! Яъни шариатга риоя қиладиган, остана ҳатлаб кўчага чиқмайдиган аёл бўлиши шарт! Шунга рози бўлсанг қол. Бўлмаса тўрт томонинг қибла.

— Улсам ҳам сиздан ажралмайман,— деди пиқ-пиқ йиғлаб хотин бечора.— Икки ой эмас, уч ой, ҳатто тўрт ой десангиз ҳам сизни шу ерда кутаман.

— Гап деган мана бундоғ бўпти.

Тешабой темир дарвозани қўлқаб, сафарга жўнади.

Пулга қизиқиб бегона юрда икки ой эмас, салкам тўрт ой қолиб кетди. «Хотиним аллаҳдан оламдан ўтган бўлса керак. Итлар ҳам очликдан ўлишганди», деб Тешабойнинг кўнгли бироз жингил бўлди. Шунинг ҳисобга олмаганда унинг кайфияти жуда ҳам жойида эди. Бир дунё бойини орттириб уйига қайтди. У келиб қўлфга калит солиши биланоқ иккала ит дарвозага ўзини уриб ақиллай бошлади. Тешабой ҳайрон бўлди: «Ҳар сафар савдодан қайтганимда ақиллашга мадори қолмаган бўларди. Ҳозир бўлса дарвозанинг ордасидан туриб гажиб ташлағудай бўлпти. Нима бало, булар хотиним ўлган бўлса мурдасини еб, кутуриб ётганмикин», деб бироз чўчиди.

— Оқтош, жим бўл! Кўнтош, овозингни ўчир,— деб бақирди.

Итлар эгасининг овозини эшитиш, ақиллаш ўрнига дарвозага сурқалиб эрчаланга бошлади. Тешабой шоша-пиша молларни ичкарига олиб кирди-да, итлар чиқиб кетишмасин деб тезда дарвозани ёпди. Шу заҳоти хотини югуриб келиб бўйига осилиб олди.

— Шунча қолиб кетасизми, одамни хавотир олдириб,— деди йиги аралаш томондан.— Айтаган муддатингиз тамом бўлганидан кейин хавотир олабозладинг, ҳаловатим йўқолди. «Худо, ёшгина бошимдан мени бева қолдирма», деб кечаю-кундуз худого нола қилиб ўтирдим...

Тешабой унинг саволига жавоб бермай, беихтиёр:

— Ия, соппа-сог экансан-ку, деб юборди.

— Худого шукур, соппа-согман,— деди ҳайрон бўлиб хотини.

— Бир ўзинг зериммадингми?

— Нега зеринар эканман?! Хамир холам билан гаплашиб ўтирдим.

Тешабойнинг кўзи қинчидан чиқиб नेताқолди.

— А? Қанақа Хамир хола? Менинг ҳовлимга қаердан кирди у бетафни?— деб бақирди.

Хотини ханг-манг бўлиб, аранг эс-ҳушини йиғиб олиб:

— Семинроқ, барака толгур. У киши сиз уйлагандай ёмон аёл эмаслар, ипакдай мулоим... Ана, уйда ўтирибдилар. Ишонмасангиз кириб кўринг!

Тешабой югуриб уйга кирди. Қараса ҳақиқатан ҳам нуруний бир аёл санкиз қаваат кўрпача устида дона рўмолининг бир учини у елкасига, бир учини бу елкасига ташлаб тасбеҳ ўғириб ўтирибди. Тешабой уйга кирганида у юзини номохрамдан яширишни ҳаёлига ҳам келтирмади. Бунинг устига лоақал хурмат юзасидан ўрнидан туриб унга салом ҳам бермади.

— Уйимга нега кирдинг, жодугар? Йўқол бу ердан!— деб бақирди.

Аёл пинагини бузмай ўтираверди. Тешабой бадтарроқ қизишди:

— Йўқол дейман сенга! Худди қорнингни ёриб ташлайман.

— Тегманг, барака толгур,— деб ялинди хотини унга.— Сиз йўғингизда шулар билан овуниб ўтирдим. Бўлмаса ёлғиз ўзим нақ ёрилиб ўлардим.

Тешабой хотинининг гапига қулоқ солмади, у пичогини қинчидан сугуриб яна аёлга дўқ урди. У бўлса аввалгидай чуққ этмай ўтираверди.

— Мала бўлмасам,— деб Тешабой аёлни қорнига шартта пичоқни тинди-да, кўкрагига тилиб юборди. У ўтирган ўрнидан ақдрилиб тушди. Қориндан эса шариллаб қон ўрнига зардоб оқа бошлади. Тешабой ханг-манг бўлиб қолди.

— Бу нима қилганингиз?!— деди йиғлаб хотини.— Мен уни икки тоғора хамирдан не ҳасратда ясаган эдим.

Нима гаплагини Тешабой фаҳмлади.

— Қўрқма! Энди менинг хотиним зардоб юғиб ўлмайди,— деди-да, уни қучоқлаб маҳкам бағрига босди.

Эртасига Тешабой бир талай совға-саломлар олиб, хотини билан гуручфуруш ошмасиникига борди. Бу келин бечоранинг қариб бир йил мобайнида биринчи марта остана ҳатлаб кўчага чиқиши эди. Юрагининг чигили ёзилсин, деб Тешабой уни тоғасиникида қолдириб кетди.

Эртасига келин уйига қайтиб келиб ҳайрон қолди. Қараса, темир дарвоза ўрнида йўқ. Ундан нарироқда чиройликни эшини ўрнатилибди. Уни тақиллатмоқчи бўлган эди, очилиб кетди. Ичкари кириб эшикни замиқлаётган эди, Тешабой қўли билан «қўябер» деб ишора қилди.

борку. Бу борадаги тажрибалар табиқат тарихида қўн-ку.

Кечпишар ва тезпишар уруғ-ликдан ёйнаб эклиди. Бир гуруҳча 24 соатлаб, яна бир гуруҳча 10—12 соатлаб ёруғлик бериб ўстириди. «С—1225» маркарлар сунъий таъсир натижасида 3 метргача ёсди. Бироқ, шона ташлай бошлади. Ерга тушсан ва янги тушлаган шоналарнинг мураккаб асбобларда ирсияти, ривожланиши ва «қилиш»ача бўлган белгилари ўраниди. Бу орада кам уйку ва серуёқу гўза туяларнинг айримларида битта-иккита кўсак очилди. Ана шулардан олинган уруғлар иккинчи йили аралаш ва алоҳида эклиб, яна сунъий совуқ ва иссиқ дзеартирилиб ўстириди. Чигит ерга тушгандан пахта очилгунча ёсимлиқнинг янаш ҳусу-сияти яна ўраниди. Ҳатто гўза ташлаган шонанинг яна неча соату миқдот, секунд «янаш» қобилиятлари ҳам эътибордан четда қолмайди. Иланиш, тадқиқот ишлари беш йил давом этди. Ниҳоят ўрташар «С—1125» асосида «АН—209» тезпишар нава олинди. Лекин, бу ҳали иккинчи йили, яъни нава яратилди дейишга ҳали вақт эрта эди. «АН—209» дала синовида, деҳқон синовида ўтиши керак...

1-Бобуев совхозининг «Ўзбекистон 40 йиллиги» участкасида 48—49 номер қўйилган иккита пайкалга икки хил пахта нави экилди. Берида «АН—209», иккинчисида кенг районлаштирилган «108—Ф». Ҳар икки участка аэротехника қондилари асосида бир хил шартда, баравар ўғит солиниб

парвариш қилинди. Ишлов бериш давридоғи фарқ фақат сўвда бўлди. «108—Ф»га уч-тўрт марта, «АН—209»га эса икки марта сўв қўйилди.

Янги нава пахта 4—5 кун олдин очилди. Биринчи теримда машина унумдорлиги 10—15 фоиз бўлиб бўлди. Ҳосилдорлиги 3—4 цент-негера ортди.

Келуси йили «АН—209» икки минг гн юз гектар майдонга экилди. Натижа яхши, ҳосилдорлиги «108—Ф»га қараганда 4—5 цент-нер юқори бўлди.

Янги йил арафасида Саодат Содиқов номига Бобуев пахта тозалаш заводидан хат келди. Унинг қисқача мазмунини шундай эди: «АН—209» навининг 1966 йилги ҳосилидан бир минг беш юз тонна сарф қорхонамида чиқитдан тозаланди. Саноатчиларга бу нава қўла келди. Толаси узун, майин. Биз қирқ бир ярим минг сўм фойда кўрдик. Сабаби «108—Ф»нинг юз тоннасидан ўттиз тўрт тонна тола олинан бўлса, «АН—209»нинг ҳар юз тоннасидан қирқ тонна тола олиниб келди. Бу навининг саноатга катта наф келтириши амалда ишоб қилинди. Шунча пахта кўпроқ бўлганда қани эди...

Янгилик минг қилмасин янгида. Қаршиликларга учирамай яна айқ. Мисол учун 1-Бобуев совхозида 1966 йилда содир бўлган бир воқеани айтиб ўтамиз.

Саодат Содиқов 9 июлда совхозда бўлиб, дала айланди. Янаб турган гўзалари кўздан кечирди. Гўзаланинг илдизлари бақиват, баргари кўм-кўк. Саодат Содиқов сўвчи ва бригадирларга

«сўвча» эҳтиёт бўлинглар» деб Тошкентга қайтди. Эртаси кун зарур иш билан Ленинградга жўнади.

Уша куннинг эртасига совхоз директори «Ўзбекистон 40 йиллиги» бўлимига келди. Бригада ва сўвчиларни ишйонга тўплаб йиғилиш ўтказди. Кейин сўвхат охирида бўлимга эртага сўв навабти тегушини айтди. Шунда бригадирлар Саодат Содиқовнинг гапларини таққорлаб, ҳали гўзалардан чанқанмаганлигини айтишди. Директорнинг жаҳли чикди:

— Совхозга мен бошлиқман, пахтани биз берамиз. Сўвчи ушлаб туриб бўлмайди. «108—Ф» навага сўв олиняпти. Сизлар бўлса... Нормаларингни бераман, сўвни қаёққа қўйсанлар қўяверинглар. Лекин...

Директорнинг сўзи билан олти юз элик гектар «АН—209» нави экилган майдонга ўн кун илари сўв қўйиб юборилади. Гўза говлаб кетди. Бунинг устига 23—25 июлда ўтказилиши керак бўлган чеканка жуда кеч августнинг охириларда қилинди. Натижада 1965 йилларда шу уруғ экилиб, ўттиз центнердан ортқ ҳосил йиғилган далалардан ишгирма олти центнер пахта олиниб, план бажарилиб қолди. Сўв режими тўғри олиб борилган тажриба участкасида эса гектарида 34,3 центнердан ҳосил олинди.

1-Бобуев совхозининг директори Қўдиров Рашидов шунга ҳали-хали ишйолан эйди. Саодат акадан иэр ҳам сўради. Лекин фойдаси айқ. Деҳқоннинг ҳам, олимларнинг ҳам бир йиллик заҳмат

тортиб қилган меҳнати ўша йили ҳавога учиб кетди.

Беш йил давомида синовида ўтиб келган «АН—209» навини районлаштириш эътибордан четда қолиб келаяпти. Ваҳоланки, бу нави ишгирма уруғликни станциясида эклиб, яхши натижаларга эришилади. Шу районлардан тўққиз-тасида: Навоий, Бўҳоро, Охунбобоев, Уйчи, Чуст, Шахрисабз, Денов, Гўрланди «108—Ф»га қараганда ҳосили уч-тўрт центнер кўп, машина терими унумдорлиги ўн тўрт-ўн беш фоиз ортқ бўлди, 5—6 кун олдин очилди. Пахта тозалаш заводларидан саноат толаси жиҳатида ўн саккизта районда беш фоиздан ишгирма фойизга ортиқ тола олинди. Лекин, негадир, Ўзбекистон қишлоқ хўжалик министриашининг уруғчиликни синаш давлат комиссияси «АН—209»ни районлаштириш ишига у қадар аҳамият бермаёттибди.

* * *

Яқинда Саодат акани айқлаб Ўсимликлар эксперимент биологикаси институтига борган эдим. Пахтапарвар олимлар сўвхати устидан қиқиб қолдим. Институт директори, биологика фанлари доктори Садриддин Йўлдошев:

— Талабалар ўқийини, ишчи ишчини қолдириб пахта теримига чиққинга чек қўйиш учун машина теримини кенг қўлаш керак... 1975 йилда бориб Ўзбекистонда ялпи ҳосилининг тўқсон фоизини машинада териб олиш мўжжала-

(Давоми 33-бетда).

Тўй тушунчаси ер юзидаги ҳамма халқларда бор. Ҳар бир халқ вакили бирор воқеага бағишлаб шод-хуррамлик маросимини ўтказди. Бу маросимни ҳар бир миллат ўз тилида маълум иборалар билан ифодалайди. Аммо мазкур маросим қандай аталмасин, бу сўзлар заминда вақти чоғлиқ, уйин-кулги ва хурсандлик маънолари ётади.

Бизнинг ўзбекларда ҳам шундай. Бироқ, афсуски, тўй ибораси бизда баъзан шод-хуррамлик маросими тушунчасини ўтамайди. Аникроғи, биз тўй деб атаган маросимлар айрим жойларда тунд ва бефайз ўтмоқда.

Дуруст, шаҳарларимизда тўйларни чинакам вақти чоғлиқ маросими сифатида ўтказишга интилиш кучли. Бу борада диққатга сазовор жиҳатлар ҳам талай. Жумладан, тўй маросимлари ўтказишдаги қадимий урф-одатларга замонанвий тартиб-қондаларни қўшиб, уйғунлаштириб юборилаётганлиги тўйларга янгича фойда, чирой бағишламоқда. Лекин, қишлоқ тўйларида алмисқодан қолган тартиб-қондалар, сийқа расм-русмлар ҳануз ҳукмрон. Мен бу ўринда Фарғона водийсидаги қишлоқ тўйлари хусусида баъзи фикрларимни ўртага ташламоқчиман.

Фарғона водийси хусусан кейинги ўн йил ичида янада гўзаллашиб кетди. Қишлоқ, шаҳарлар обод, одамлар шод-хуррам. Ҳозир қишлоқларда янги иморат қўрмаган деҳқон, электр нури кирмаган хонадон йўқ ҳисоб. Бу фаровонлик тўй-тўйчиқларини йилдан-йилга қўнайтирапти.

БУНИНГ НИМАСИ ТҒЙИ?

Таассуфки, қишлоқ тўйлари, айниқса, ўғил тўйлари эскича ўтказилипти. Бундай тўйлар Октябрь инқилобига қўпинча обрў ва шухрат орттириш манбаи бўлган. Бой ва амалдорлар ўз «қудрат»ларини дабдабали тўй қилиш билан намойиш этганлар. Юртга ҳафталаб ош берганлар. Дорбозлик, масхарабозлик, кураш, улоқ ташкил қилганлар. Тўйхонада майхўрлик ҳам бўлган, қуръонхонлик ҳам. Қўшиқчиларни, раққосларни тўплаб бозм қўрганлар ва ҳоказо. Ишқилиб, улар шухрат тарқатиш, ўз тўйини бошқалариникидан «ўтказиб юбориш», халқ хотирасида ўз тўйи ҳақида мустақкам тасаввур ҳосил қилиш йўлида ҳеч нарсадан қайтмаганлар. Ўрта ҳол кишилар ва камбағал деҳқонлар ҳам замонга шайлига кўра, ўз ўғлига (ўғил-сизлар қизига) баҳоли қудрат шу қабилда тўй қилганлар.

Бундай тўй удуми, эҳтимол, минг йиллардан бери деярли ўзгаришсиз давом этиб келаётгандир. Чунки, у замонларда ўзгаришнинг ўзи жуда кам бўлган. Ижтимоий турмуш, кишилар онги ҳўл ўтининг оловидай «тутаб», жуда секинлик билан ривожланган.

Улуғ Октябрь инқилоби қўн қатори ўзбек халқи учун ҳам мислсиз бурилиш нуқтаси бўлди. Унинг ҳаётида минг йилларга тенг ўзгариш ясади. Ўзбек халқининг яшаш шароити ҳам, фикрлаш қобилияти ҳам ҳозир бутунлай бошқача. Халқимиз ҳаётидаги бу инқилоб бугунги ўзбек билан бундан минг йил бурунги ўзбек ўртасидагина эмас, ҳатто эллик йил олдинги ўзбек орасида шу қадар буюк тафовут пайдо қилдики, уни ҳеч нарса билан қиёслаб бўлмайди. Аммо, минг афсуски, бундан эллик йил олдинги қишлоқ тўйлари билан бугунги қишлоқ тўйлари орасида бундай кескин тафовутни кўрмаймиз. Қишлоқ тўйлари қадимий бемаъни расм-русмларни ҳануз судраб юрибди. Яъни улар юқорида баён қилинган тўй шаклига айрим ўзгаришлар киритилган ва бироз ихчамлаштирилган ҳолда ўтказиб келинаётир. Бир танишимнинг тўйини кузатдим. Тўйнинг биринчи кунига эрталаб атроф қишлоқлардаги «огзида илми бор» муллалар қуръон қўлиқлаб тўйхонага кириб келишди. Махсус ажратилган хонага киришди. Зиефатдан сўнг «қуръон тушириш» бошланди. Муллалар қуръонини 20—30 бетдан қилиб ўзаро тақсимлаб олдилар. Кейин ҳар бир мулла ўз чекига тушган қисмини овоз чиқариб ўқий бошлади. 20—25 кишилик умум овози, яъни инсон бўласи тушунмайдиган аллақандай гувиллаш бирмунча муддат давом этди. Кечга яқин дош қозондан ош бузилди. Ошнинг олди «муқаддас» унга, муллаларга тортилди. Кейин юрт аҳли қақирилди. Юрт аҳли келгунча, жой ҳозирланди. Ҳовли саҳнига, ерга тўй эгасининг, қўни-қўшинларнинг эски шолча, тўшак, кигизлари тўшланди. Пастга, жўхориюдадан бўшатилган ерга эса, қанор қопдан тикилган улкан палос солинди. Ош тортилди. Меҳмонлар ошдан сўнг бир-икки стақандан чой ичиб, юзларига фотоҳа тортишди.

Кечқурун кундузи қуръон туширилган «муқаддас» уйда танишимнинг ошна-оғайинлари, тўйга қўй етаклаб келган қандош-уруғлари, колхоз фаоллари ичкиликбозлик қилишди. Шу билан ҳатм, яъни кичкина тўй тугади.

Эртасига катта тўй бошланди. Қишлоқ эркаклари эрталаб яна тўйхонага келишди. Кечгаи палосдан жой олдилар. Дастурхон ёзилди. Нон қўйилди. Сийрак қилиб парварда сочилиди. Сопол косаларда шўрва тортилди. Нонушта ўтгач, ҳамма уй-уйига тарқалди.

Тўшга яқин маҳалла аёллари товоққа палов ёки қатлама, унинг бетига 4—5 газдан газмол, кийим-кечак солиб бирин-кетин тўйхонага кириб келишди. Уларнинг аксарияти ерга қўйилди. Уларга ҳам қонда бўйича нонушта берилди. Кечки пайт эркак уюнинг ош тортилади. Шу билан тўй ниҳоясига етди.

Икки кун давомида тўйхонада вақти чоғлиқ келтирувчи

ТҒЙ ТҒЙДАЙ ЎТСИН

Анвар МУҚИМОВ

на бирон ўйин, на бирон томоша бўлди. Фақат радиола устида беш-олтита сийқаси чиққан пластинкалар тинимсиз айланиб, тонг отардан хуфтонгача қулоқларни қоматга келтириб турди.

Қисқаси, мазкур тўй деб аталмиш маросимдан ана шу пластинкаларни, ароқ тўла шишаларни олиб ташланса, у ҳудудини деб юритиладиган диний маъракадан сира фарқ қилмайди.

БЕМАЪНИ УДУМЛАРНИНГ ҚОРИШИҚ САРҚИТЛАРИ

Танишимнинг тўйида ҳам худди шу хилдаги манзара рўй берди.

Тўй ранси—коммунист бригадирдан сўрадим.

— Бу қабилдаги тўйни қилгандан қилмаган яхши эмасми?

— Нега?—ажабланти бригадир.—Бу одам ҳам кўпчиликнинг тўйини еган, қилади-да. Қолаверса, ота-бобомиздан қолган расм.

Шундай. Кишилар тўйни ота-бобомиздан қолган расм деб, кўпчиликнинг тўйини еганман, деб қилади. Тўйга ташриф буюрувчилар эса, қуруқ нон ва хашаки пириликлардан иборат «шоҳона» дастурхондан ҳўзур қилиб тановул этиш, яйраш, микириб хордиқ чиқариш учун келмайди. Балки, шу одам менинг тўйимга борган, хафа бўлмасин, деб келади. Бу билан у гўё гарданидаги «киёмат қарзини» узати.

Танишим ўзи динга ишонмайди. Лекин 20—25 чоғлик «огзида илми бор»ларни уйига қақириб, ҳатм тўшурғизди. Уларга беш-олти сўмдан пул, «оқлик» ва «тўққиз» эҳсон қилди. Гап келганда танишимдан сўрадим.

— Ўзингиз-ку, худосизсиз. Лекин нега қуръон туширгиздингиз?

Танишим бироз ўйланиб олиб жавоб қилди:

— Кўпчилик қилган нарсани қилмасан, уят бўлади-да.

Қаранг, уят бўлади, деб ўзига ёт эътиқодга-динга сажда қилинади.

Маълумки, тўй қилгувчи тўй сармосини олдиндан етарлича гамлаб қўйган бўлади. Шундай эканини билган ҳолда тўй соҳибининг йиқилари тўйхонага қўй етаклаб келшди ва бунинг эъзига чопон кийиб кетшди. Маълум муддат ўтгач, бу соврун эга-эгасига қайтарилди ва чопон кийиб келинади.

Бунақа олди-берди хотин-қизлар ўртасида ҳам бор. Хотин-қизлар тўйхонада палов ва ноннинг камчил эмаслигини, тўй эгалари яланғоч қолмаганини била туриб, тўйга товоқларга ош ва қатлама, нон босиб, унинг устига маълум миқдорда газлама ёки тайёр кийим қўйиб келадилар. Вақти келганда, яъни ўзлари тўй қилганда, шу қийматдаги сармосини қабул қилиб олади.

Сиртдан қараганда, бу ишлар ҳар икки томон учун ҳам зарарсиздек. Аммо, аслида бундай эмас. Олди-берди ҳар икки томон учун ортиқча оворагарчиликлар келтиришидан ташқари совруннинг миқдори, сифати вақилдан икки орага совуқчилик ҳам солиб туради. Бутгина эмас. Ўтмишининг бу ярамас сарқити бугунги юксак маданиятимиз юзига доғ туширмоқда, кўп яхши ишларимизга, айниқса, болалар тарбиясига зимдан заҳа етказмоқда.

Сўнги йилларда баъзи тўй қилувчиларда дабдабозликка мойиллик сезилипти. Айрим пулдорлар ўз тўйларига имкони борича дондор отарчиларни ёллагани ва кўпроқ маблағ сарфлашга интилоқдалар. Ичкиликбозлик ва пулбозликни авж олдирмоқдалар. Бу ҳам феодализм давридаги шухратпарастлик, бойваччаларга хос тантқиқлик ва бемаъни хотамтойлик одатларининг сарқити, албатта. Бу одатларнинг бемаънлиги шундаки, бугунги кунда шухрат ва обрў манбаи ҳашамдор тўй матрака эмас, балки меҳнатдир, халққа, эл-юрта содиқлик, фидокорликдир.

Яна бир сарқит ҳақида. Қадимда амалдорлар ва дин раҳнамолари учун тўйхонада алоҳида жой, шохона безатилган дастурхон ажратилган. Камбағаллар учун ҳам алоҳида, яъни ғарибона. Тенгсизлик даврининг ана шу мараз-иллати, яъни киши шахсини камситувчи, унинг қадрини ерга урувчи расм ҳам бирмунча маданийроқ шаклда ҳамон яшаб келяпти. Тўйларда, хусусан дабдабали тўйларда меҳмонлар беш тоифага ажратилмоқда: маҳаллий раҳбарлар, зиёлилар, эркак деҳқонлар, хотин-қизлар ва болалар. Биринчи тоифа ахли таъсир, ичимликлар ва анвойи ноз-неъматларга тўла дастурхон тепасида ўтиради. Учинчи, тўртинчи тоифа, яъни шу ноз-неъматларни қўл билан яратган меҳнатқаш-деҳқон вакиллари эса, бунақа шохона дастурхонни ҳатто кўрмайдилар.

Шундай қилиб, қишлоқ тўйлари эски удулларнинг бироз маданийлашган йиғиндисидан иборат бўлиб қолмоқда. Ўларда, юқорида зикр этганимиздек, қурьонхонлик ҳам, майхўрлик ҳам, исрофгарчилик, тантқиқлик, пулбозлик, тенгсизлик ва бошқа шу каби бемаъниликларнинг ҳаммаси ҳам бўлиб ўтмоқда.

ИСРОФГАРЧИЛИК ДОЯСИ

Қишлоқ меҳнатқашларининг турмуш даражаси кўтарилган сайин тўйларда исрофгарчилик ҳам кўпайибти. Масалан, ҳозир ҳар бир тўй қилган киши ўртача уч юзта сопол коса, икки юзта сопол чархи, уч юзта стакан ва бошқа шу кабиларини сотиб олади. Бу буюмлар фақат икки кун хизмат қилади. Сўнг уларнинг бир қисмини тўйга келувчилар «табаррук» атаб ўйларига олиб кетишади. Қолган қисми омборхоналарда, оғилларнинг охуридада қолиб кетади. 25—30 сўмга сотиб олинган, қанчадан-қанча куч сарфлаб қурилган тандир ҳам атғин икки кун хизматда бўлади. Сўнг у ё бўзиб ташланади, ёки товуқхона бўлиб қолади. Дастурхон, гурунч ювиги ва бошқа буюмлар тақдирини ҳам худди юқоридагидек бўляпти. Бу исрофгарчилик, тўйга атаб янги буюм сотиб олмасдан бошқа бировнинг тўйидан орган буюмини ишлатиш—уйат, деган қадимий удулдан келиб чиқяпти.

Исрофгарчиликнинг иккинчи томони элда «фалончининг тўйи тўкин-сочин ўтди» деган қаноат ҳосил қилиш истагидан туғилайди.

Ўртача қишлоқ тўйларига катта-кичик бўлиб 600—700 киши қатнашади. Шу меҳмонлар учун бир ярим-икки тонна ундан нон ёпилади, икки-уч қўй, бир катта сўним сўйилади. Икки юз-икки юз эллик кило гурунч дамланади. Юқоридаги рақамлардан кўриниб турибдики, бир ҳўранда учун икки-уч кишилик таом тайёрланади. Бунинг устига қишлоқ тўйлари асосан, қишда ва августнинг иккинчи ярмида ўтказилгани сабабдан ҳар бир қишлоқда 8—10 та тўй қатор келиб қолади. Бу ҳол истеъмолни камайтиради. Шу туфайли тўйхонада минглаб нон, тоғора-тоғора палов ортиб қолади. Совуқ паловлар хонадонларга тарқатилади. Натижада қишлоқдаги ҳар бир хонадондан юзлаб нон, товоқ-товоқ ош тўпланиб қолади. Пе-

шана тери билан бунёд этилган мазкур моддий бойлик вақтлар ўтishi билан ачинади, сасийди, цўпанак босади. Кейин уларни уй ҳайвонларига «тортиқ» қилинади ёки ариққа ташланади—сўвга оқизилади.

КУРТАКЛАР БАРГ ЁЗСИН

Яхши, замона руҳи уфуриб турадиган тўйларини бизнингча, мана бундай тартибда ташкил қилиш мумкин. Аввало бирон та маҳалла таяланади. Маҳалла тўй ўтказиш комиссияси сайланади. Чинни коса-товоқ, чойнак-пиёла ва бошқа буюмлардан иборат маҳалла рўзғори ташкил этилади. Нон қишлоқ ноивойхонасида ёпилади. Тўйнинг хатини қурьон қисми олиб ташланади. Керасиз олди-бердилар йўқотилади. Озиқ-овқат фақат тўйга келгучиларга яраша ғамланади. Шулардан тежалган маблағ ҳисобига таомлар хили қўнайтиради ва сифати оширилади.

Матлумки, оддий колхозчи ва совхоз ишчилари уйда стол, стул ҳамма вақт ҳам етарли бўлавермайди. Шуни ҳисобга олиб стол, стулни ҳам маҳалла рўзғорига қўшган маъқул. Агар бунинг иложи бўлмаса, маҳалла ахли ҳисобига тахадан қўбўла стол ва курси тайёрлаш ҳамда уни маҳалла рўзғори буюмлари қаторида бир одамнинг зиммасига топшириб қўйиш керак.

Ҳар бир тўй арафасида маҳалла омборидан керакли буюмлар келтирилади. Стол ва курси ҳовлига тўртбурчак шаклида ўрнатилади. Стол хилма-хил таомлар билан безатилади. Эрталаб меҳмонлар—эркаклар, хотин-қизлар дастурхон ёнидан юли олинади. Тўй оқсоқоли маросимни очади. Бир неча киши тўй соҳиби ва соҳибасини табриқлайди. Шундан сўнг уларга совғалар топширилади.

Тўйга район ёки колхоз, совхоз бадийи ҳаваскорлари, маҳаллий хонанда-созандалар таклиф этилади. Улар кун бўйи меҳмонларга хизмат қиладилар. Раққос, чолғучи ва ашулчиларнинг чаккаларига пул қистирилмайди. Уларга ҳақини белгиланган миқдор бўйича тўй қилувчининг ўзи тўлайди.

Кечки пайт, ўзбек халқининг анъанасига кўра, меҳмонларга ош тортилади. Шу билан тўй ниҳоясига етади.

Ҳозирги вақтда бўлиб ўтаётган тўйларнинг ўртачасига уч минг сўм атрофида пул сарфланипти. Агар шу миқдордаги пулнинг ярми биз таклиф қилган тартибда сарфланса, дастурхон ранг-баранг ноз-неъматли ва тўкин-сочин бўлиши ўз-ўзидан аён.

Бу қабилдаги намунавий тўйларни қишлоқ Совети, шунингдек, партия, совет, касба союз ташкилотлари уюштиришди. Унга шу қишлоқ Советига қарашли ҳамма қишлоқ ва маҳаллалардан вакиллар таклиф этилади. Вакилларга мазкур тўйнинг барча афзалликлари кўргазма асосида ўқитилади. Вакиллар эса, бу нарсани ўз ҳамқишлоқлари, ҳаммаҳаллалари ўртасида ташвиқот қиладилар ва ҳоказо.

Янгича тўй ўтказишнинг айрим куртаклари ҳозирдаёқ униб чиқмоқда. Баъзи зиёли вакиллар ва янгилликка интилувчи колхоз-совхоз меҳнатқашлари ўз тўйларини янгича усулда ўтказишга ҳаракат қилмоқдалар. Бундай тўйлардан диний ақидалар сикиб чиқарилмоқда. Олди-берди одатга чек қўйилмоқда. Меҳмонлар учун стол тузалмоқда. Исрофгарчилик камаймоқда.

Биз юқорида Фарғона водийсидagi қишлоқ тўйларининг бугунги ҳаёли ва уларни замонамиз руҳига мослаб қайта ташкил этиш хусусида баъзи фикрларимизни баён этдик. Ишонамизки журналхонлар бизнинг фикрларимизни қувватлайдилар ҳамда ўз мулоҳазалари билан бойитадилар.

Таъриз ўрнида

ҲАЁТ НАФАСИ

УЧҚУН НАЗАРОВГА ХАТ

Дўстим! «Шарқ юлдузи»нинг еттинчи китобидаги ҳар иккала қиссанигини роҳат қилиб ўқидим. Олдиндан айтиб қўяй: «Кунлар» менга кўпроқ манзур бўлди.

Тўғри, китобхон сиздан: ҳўш, муаллифнинг мақсади нима ўзи? Ёзувчи менга қанақа «қатта гап» айтмоқчи, деб сўраши мумкин. Дурўстроқ ўйлаб қаралса, бу саволга ўрин қолмайди. Биз гоё деб юрота диган «гап» туянинг бўйидаги қўнғироқдек узоқдан жа ранглаб туриши шарт эмас. «Кунлар»даги тасвир—ҳаётнинг ўзи. Фозил билан Муаттар ҳам, Дамин билан Дилшод ҳам бирова кўриниб, бирова кўринмай, ўз оранизда юрган одамлар, тенгдошларимиз. Уларнинг ўй-хаёллари, орузумидлари ҳуллас, ҳаёти ростмана, бор бўйича тасвир этилган.

Сизнинг кўпгина ҳикояларингизда «самимий» деган сўз

учрайди. Тасвирингиз ҳам самимий. Шунинг учун бўлса керак асар мулойим ҳаяжон билан ўқилади.

«Кунлар»даги характерлар айнаса қувонтиради кишини. Бировнинг бир оғиз гапи билан тўппа-тўзук гўштни «ҳаром»га чиқарган кампир ҳам, дўпписига жилонжийда тўлатиб келган почча ҳам китобхоннинг кўз ўнгида ярқ этиб кўринади.

Биз танқидчиларни кўп қўйимиз. Мана ҳозир шу мактубни ёзиб ўтирганимда ўзимиз кўпича ноҳақликда айб-лаб юрадиган танқидчиларга

осон тутмаслик керак экан, деб ўйлаб қолдим. Ҳарқалай, сиз мени қойиб юрмасиз деб умид қилман.

«Кунлар»да баъзи деталлар ортиқчадек туолади.

Боласи ўлим тўшагида ётганига қарамай, меҳмонлар олдида ўзини хушчақчақ тутишга уринган Қосим аянинг олижаноблиги ҳам, Даминнинг бешик тўйида Маматнинг маст бўлиб қолиб ғалва қилиши ҳам ўз ҳолича яхши ҳикоялар. Лекин улар асарга сингиб кетмагандек кўринади. Ғўзал қизнинг қўлидан узугини олиб ташласангиз хунук бўлиб қол-

майди. Аммо, бир тола сочини қўлиб олсангиз, ўзингизнинг ҳам жонингиз ачинади. Назаримда асардаги деталлар ҳам шунчаки безак бўлиб қолмай, унинг қон-қонига сингиб кетиши керак.

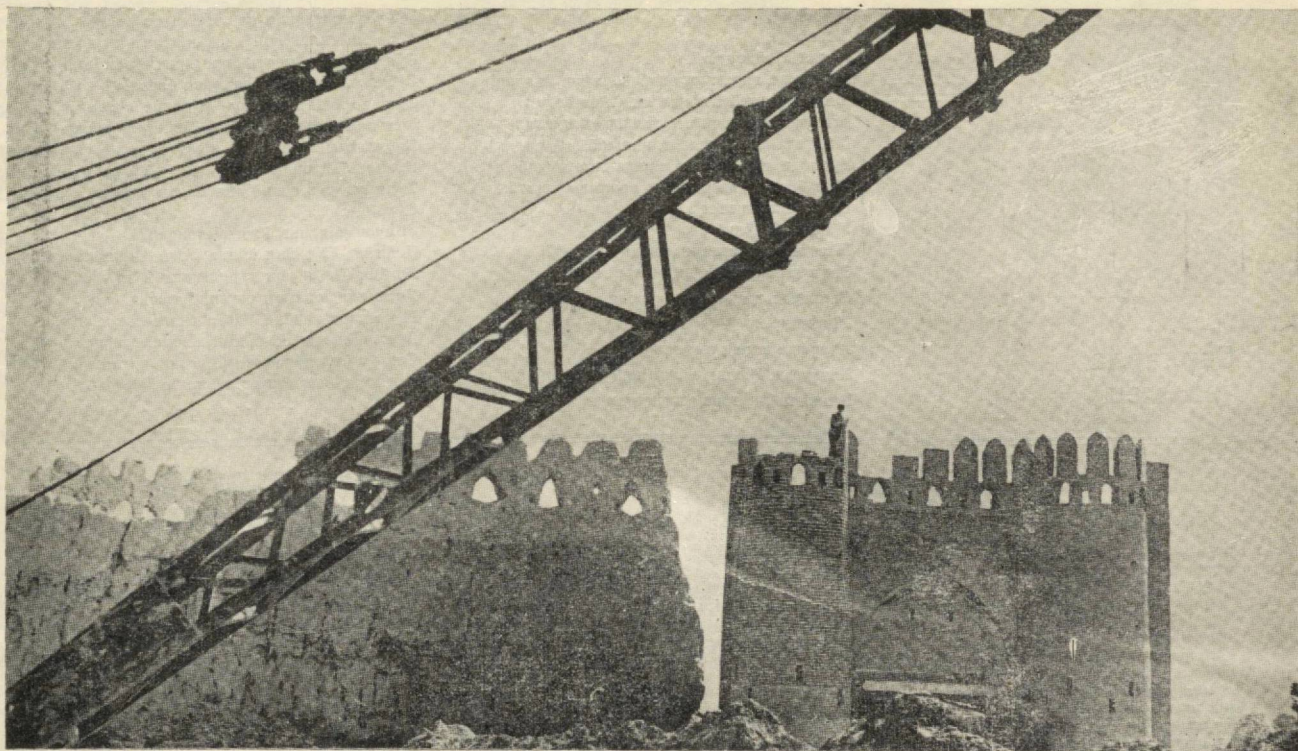
«Гўбор» материални жиҳатидан янги асар. Фақат етарли (хатто керакли) тафсилотлардан қочтансиз шекилли. Асарда жой, ҳолат кераклигича тасвирланмаган. Асар бошлангидаги «ҳаво» кейинчалик етishмай қолаётганга ўхшайди. Қаҳрамонлар негадир керагича ўйламайди. Ваҳоланки одам бир секунд ҳам ўйламай яшай олмайди.

Шубҳасиз, булар менинг шахсий фикрларим.

Қаламингиз ҳаммаша ўткир бўлсин. Ажойиб асарлар ёзиб, ўқувчиларингизни шод этаверинг.

Самимият билан қўлингизни маҳкам қисиб:

Ўткир ҲОШИМОВ.

Икки аср мулоқоти.

С. БЕЗНОСОВ фотоси.

Қизиқ ривоят

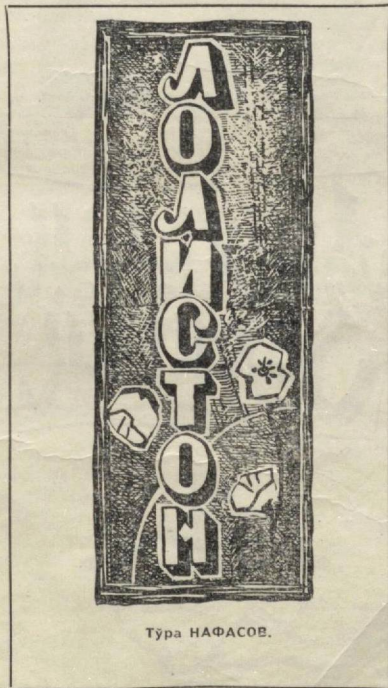
Шахрисабзда Лолистон қишлоғи ва Лолистон деган тепалик бор. Бу ном ҳусусида ерлик аҳоли ўртасида шундай ривоят юради.

Қадим Кеш (Шеҳр-саба) вилоятида бир ўтинчи чол бор экан. У кампири ва янқаю ягона қизини боқиб ўчун ҳар кун даладан ўтин териб келиб, уни сотиб тиричилиги қилар экан.

Чолнинг қизи ҳар кун отаси билан бирга даштга чиқар экан. Чол ўтин терса, қизи ўт-ўланлар орасида юриб, ҳар хил гуллардан чиройли гулдасталар тузаркан. У замонларда Кешнинг дала-даштли тури гулу долаларга шу қадар бой экани, ҳатто қиш фаслида ҳам гуллар сўлимай, очилиб ётаркан. Чол Кешнинг қайси даштида қандай ўтин борлигини яхши билса, қизи ҳам гулларни шунчалик билар экан.

Ешлиги гул-чечаклар қўйида ўтган қизнинг исми жисмига мос — Лолагул экан. Қулар ўтиб, Лолагул воёга етибди. Унинг таърифи бутун вилоятга тарқалибди. Бу хабарни подшо ҳам эшитибди. Лолагулни подшо саройига келтирибдилар.

Ҳар йили Наврўз байрамида кешлик гўзал қизларнинг ҳусн кўриги — мусобақаси бўларкан. Навбатдаги мусобақада Лолагул не-не ой юзиди, сариқомат, қалам қош, шахло кўз қизларни доғла қолдириб ғолиб чиқибди. Бу воқеадан хабардор бўлган табиатдаги ҳамма гўзал нарсаларнинг қизга раҳми келибди. Уларнинг барчаси ҳусн талашиб мақсадида бирин-кетин Лолагул ҳузурига келишибди. Лекин Лолагулнинг ҳусну жамолига тасанно айтиб, орқага қайтиб кетишаверибди. Лолагулни кўриш навбати баҳор маликаси — лолага келибди. Лола Лолагул ҳусни олдида енгилажига ақли етгач, ҳийла ишлатибди: «Агар гўзал бўлсанг, кўзларингни юм, — дебди Ло-

Тўра НАФАСОВ.

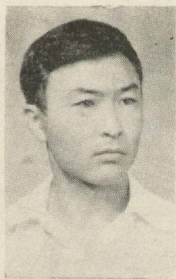
ла Лолагулга. — Мен ҳам кўзларимни юман. Атрофдагилар бизнинг шу ҳолатимизга қараб, ким гўзал эканлигини айтишсин». Аммо Лола ўзи қўйган шартни бузибди. Лолагул кўзларини юмгач, қизнинг икки ёноғидан икки бор ўпибди-ю, қочиб кетибди.

Лола қиз ёноғидан ўғирлаган қирмизи қизилқандан йўл-йўлакай учраган гулларга улашиб кетаверибди. Қизиллик гулларнинг бирига кўпроқ, бирита озроқ тегибди. Айримларига тегмай ҳам қолибди. Шошган ва ҳовлиққан Лола қизил рангин барча гулларга тўғри тақсимлаб беролмабди. Шундан бери туси кўк, зангори, сабза бинафша, қорамтир, сариқ, оқш, яшил ва бошқа хил рангдаги кўп гуллар Лоладан ҳафа эмиш. Қизилгул, атиргул, гултожиҳўроз, сафаргул, қизғалдоқ, наврўзгул, қиёғул, номозшомгул, умуман, рангда қизиллик бўлган ҳамма гуллар эса Лоладан беҳад хурсанд бўлибди.

Шу воқеадан кейин барча қизил, қизғиш рангли гуллар ўғирланган қизил ранг овозига инсон олдида ҳижолатда эмиш. Қизил ва қизғиш рангли гуллар ҳурмати учун бошқа рангдаги гуллар ҳам инсондан ўзини қарздор деб ҳисоблармиш. Шунинг учун биронта гул ҳам инсон юзига тик боқолмай, қўлга олиниши билан бошини эгиб, таъзим қилармиш. Шу сабабди ҳамма гуллар қарзини ўзиш учун инсонларга энг муаттар, анвойи ҳидларини бахш эга-эта, бағри чок-чок бўлиб сўларкан.

Юзидagi қизилликни маккора Лолага ўғирлатган Лолагул узоқ умр кўриб, вафот этибди. Уни баланд тепалик устига қўйибдилар. Лолагул қабри теварагида эртасигаёқ дарҳол қизил ва қизғиш рангли гуллар шу қадар қалин ва кўп бўлиб унинг чиқибдиги, ҳатто оёқ босишга ҳам очик жой қолмабди.

Шундан бери бу тепалик номи Лолистон деб аталар экан.

Усмон ТОШТЕМИР

Саркарда ва мен

Қаранги,
Москвада,
Қизил Майдонда
Гурс-гурс қадам ташлаб борамиз бизлар!
Минг қувониб боқади чапу ўнг ёндан
Киприкларин соябон қилишган кўзлар.
Мақбара минбарида олқишлаб
Турибди раҳбарлар, маршаллар кулиб.
Мен бирдан нигоҳимни қоламан ушлаб:
Собир Раҳимов-ку!
У қандай бўлиб
Жанговар дўстлари сафида турар?!
Энди генералмас, энди маршал у!
Саркарда ҳам мени беҳосдан кўрар,
Жилмаяр...
Атрофда парад маршлари!
Кечқурун Малиновский қабулида бўлиб
Иккинчи мартаба уни кўраман.

«Салом юртдош!» дейди ёнимга келиб,
«Соғлиқ тилайман!» деб шахдам тураман,
Сўнг бир-бир чертилади юраклар тори...
Гўёки оламда йўқ қалрдон бизча!
Сўнг ҳарбий шоирлар—дўстлар қатори
Мен ҳам шеър ўқийман—ўзбекча, русча.
Қабул ҳам тугайди.
Қизил Майдонда
Турамиз кўз солиб она Шарқ томон.
Сўрайди:
«Қачон чиқдинг Ўзбекистондан?»
Дейман: «Уч йил бўлди Узоқ Шарқдаман.
Уч йил бўлди уни кўролганим йўқ,
Уч йилки юраман соғиниб ташна...»
Шу маҳал қалбим босар тилга лаҳча чўғ,
Дер: «Тентак, соғиндим дейишга шомма!
Сен уч йил кўрмаган бўлсанг юртингни,
Ингирма беш йилки кўргани йўқ у...»

Яхшидан от қолади

Инқилоб туфайли зулматда қолган минг-минглаб фазилат ва истеъдод соҳиблари рўёбга чинди. Улар ўзбек халқининг адабиёт, маданияти, халқ маорифини юксалтиришда фол иштирок қилдилар. Шундай маърифатпарварлардан бири—адабиётшунос ва жомусчи, оташин журналист, таржимон ва таъшилотчи Ашурали Зоҳирий—Муҳаммадзоҳировдир.

Зоҳирий 1885 йилда Қўқон атрофидаги Ойим қишлоғида туғилган. У дастлаб Қўқондаги Мадалихон мадрасасида таълим олди. Бунга қаноат қилмаган Ашурали мустақил мутолаага берилди, машҳур муаллимлар—К. Д. Ушинский ва бошқаларнинг асарларини, классик адабиётимиз намояндалари асарларини ўргана борди. Тез орада у, халқ ўртасида донгдор муаллим сифатида танилди. У 1907 йилнинг март ойидан бошлаб Қўқон рус-тузем мактабида ўзбек тили ва адабиётидан дарс бера бошлади. Зоҳирий халқ орасида саводсизлигини тугатишда дўсти Ҳамза Ҳанимзода билан ёнма-ён туриб ишлади, халқнинг етуқ зиёлиси бўлиш йўлида тинмай ўрганди.

У 1916 йилда Қўқон мадрасасини ҳам тугатиб чиқди. Уша йилдан бошлаб, «Садои Фарғона» газетасида адабий ходим бўлиб ишлади. 1917 йилда Қўқонда «Дорул муаллимин» мактабини ташкил этди.

Таъшилотчи тилшуноснинг бу янги усул мактаби 1922 йилгача давом этиб келди. 1922 йилда Фарғона шахрида Ининчи босқич янги усул мактаби ташкил этилгач, «Дорул муаллимин» бунга бирлашиб кетди. Бу икки мактаб негизда Педагогика техникуми тузилди.

Зоҳирий бу техникумда ҳам ўзбек тилидан дарс берди.

Атоқли тилшунос, моҳир мураббий Ашурали Зоҳирий ўзбек имлоси ёзув масалаларига бағишланган ҳукумат йиғилишлари, анжуманларда фол қатнашди. У 1921 йилнинг январда Тошкентда бўлган ўзбек тили ва имлосига бағишланган I ўлжа анжуманига иштирок этиб, ўзининг янги фикрларини ўртага ташлади.

Зоҳирий ўткир тилшунос, истеъдодли адабиётшунос, дидли таржимон, тилги журналист, аjoyиб таъшилотчи, саховатли мураббий эди. У араб, форс, рус тилларини дуруст билар, бу тилларда мақолалар ёза олар эди.

Ҳайдарали УЗОҚОВ.
филология фанлари номзоди.

Кўпгина адиб ва олимларимиз унинг қўлида таълим олган. ЎзССР халқ ёзувчилари—Абдулла Қаҳҳор, Собир Абдулпалар Зоҳирийнинг шогирдларидир.

Бутун қалби меҳнат, халқига хизмат қилиш билан тўлиб-тошган Зоҳирий 1923 йилда партия ва ҳукуматимиз томонидан «Меҳнат наҳрамони» деган юксак ном билан таъдирланди. Бундан руҳланган олим ўз ишига янгича куч, янгича ғайрат билан киришади. У 1926 йилнинг ўрталарига Педагогика техникумида она тилидан дарс берди, сўнг «Янги Фарғона» газетасига ишга ўтиб, 1930 йилгача шу газетда ишлади. Бу даврда машҳур журналистлар: тил ва адабиёт соҳиблари—Умар Ҳомидов, Маматкул Холдоров, Комилжон Қосимов, Абдулла Раҳмат, Носир Эриниллар билан бир сафда туриб, халқнинг нундалин ҳаётини аниқ эътирувчи мақолалар ёзди.

Атоқли тилшунос Зоҳирий классик адабиёт, айниқса Навоий асарларини пухта билар эди. У ўзбек адабиётинида биринчи бўлиб, 1918 йилда Алишер Навоийнинг «Муҳнома тул лугатайн» асарини ўз қўли билан кўчириб, халқча тарқатган аjoyиб хаттот ва таъшилотчи эди.

Зоҳирий 1916 йилда ўзбек ўқувчилари учун «Имло» номли китоб ёзди. Бу китоб Қўқондаги «Ғайрат» нутубхонаси томонидан нашр этирилди. Китоб тўрт йиллик ўзбек мактаблари учун имлодан хат-савод ўргатиш масалаларига доир эди. Бу асар чиққунга қадар имло қоидалари ҳақида биронта ҳам маълумот йўқ эди, деса бўлади.

Зоҳирийнинг ўзбек тилшунослиги олдиндаги муҳим, улкан хизматлари шуни, у ўзбек имлосининг илмий асосини яратди, биринчи бўлиб имло қоидаларини тавсия қилди, биринчи бўлиб ўзбек тилида дарслик тузди.

Атоқли олим 1925 йилда ўзбеклардан биринчи бўлиб, инки жилдида «Русча-ўзбекча лугат» нашр эттирди. Унинг бу лугати ҳозирги ўзбек лугатшунослигига асос бўлган десан янглиш бўлмас. У жаҳолатнинг туб моҳияти—билимсизлик ва нодонлидан деб тушунди: «Илм ва маърифат кишилари ҳар бир ишни ҳал қила олурлар, улар кенг мулоҳаза билан иш кўрурлар. Бироқ, жоҳиллар эса, бундай мулоҳаза қилувга ақл ва фаросатлари етмас»,—деб маърифатни жаҳолатга қарши қўйган аллома эди.

Халқига билим бериш, маърифат тарқатиш йўлида заҳмат чеккан улкан забоншунос, моҳир мураббий, ҳозиржавоб журналистининг жушқин ҳаёти кенг миқёсда ўрганилади, деган умиддамиз.

Йилда эса азизим, ўртача олсак
Уч юзу олтмиш беш кун билан тун бор.
Емон бўлармиди бир кун билас:
Дўстлардан, қизлардан ким йўғу ким бор?!
Саркардага боқади гуноҳкор кўзим,
У эса сўрайди:
«Биз ёқда ёздир?
Мен сени кўрганда гўёки, қўзим,
Она юртни кўрдим.
Бу гапим ростдир!
Менинг ҳам соғинганим ўзбек ўсан ер...
Бояги шеъринг қалба берди анча тин,
Матрос бўла туриб ёзаркансан шеър...
Матрослик...

Айтишган... Сенга кўп қийин!

Лекин, аввал қуролинг бўйсин шай, тоза
Қуролин тоза тутиш—жангчи одати.
Биласан, қурол занглаб қолиб отмаса,

Душманинг кутмайди, душман отади...
Майлига кечроқ ёт ҳар кун ухлашга,
Чунки сенда икки ўткир қурол бор.
Софликда кўп нарсанга эришар лашкар,
Сен иккинчи топ-тоза тутишинг даркор!»
«Хўп ўртоқ Маршал!» деб, ғоз туриб бу чор
Чаккамга қўл қўйиб бераман ваъда.
«Энди хайрлашасан... Сўнг очиб қучоқ,
Бағрига босади... Жўнар олдида
Дер: «Эрта кетаман...»
Сўрайман: «Қайга?»
«Билиб ол!» Кетади. Боқмас ортига.
Айрилиқдан сўнг одам борармиди Ойга,
Боради-да, шoirгинам, она юртига!
У борар салобатли қадамлар билан,
Таниш қаддин узоқлардан кўриб тураман.
У боради матонатли одамлар билан
Мардликнинг бекати—мангулик томон!

«ГУЛИСТОН» МУШОИРАСИ

Соғлиқ—туман бойлик

Барча лаззатин тотдим,
офийатдан чучуқроқ шарбат топмадим.

Алишер НАВОИЙ.

Халқ тиббиёти азалдан машҳур. У минг йиллар яшаб, синовларга бардош бериб, намол топиб келаяпти. Жёншён илдири ёки кўк чойнинг фазилатини бобокалонларимиз аллақачонлар шарҳлаб ўтишган. Мазкур мақолада жуда қадим замонларда кашф қилинган халқ тиббиётининг ноёб соҳаси—ходимигарлик (массаж) ҳақида мулоҳаза юритмоқчимиз.

Ходимигарликка ҳар бир киши эҳтиёж сезади. Оддий мисол. Гоҳи аъзон-баданингиз зирқирайди ёки ишдан жуда ҳориб қайтасиз-у, ўғил-қизингиздан ёхуд бирор маҳрамангиздан баданингизни қаттиқ уқалаб қўйишларини сўрайсиз. Беш-ўн дақиқалик ходимигарликдан сўнг оғриқ ҳамда чарчоқ даф бўлганини сезиб, енгил тортасиз. Кўп ҳолларда ходимигарликнинг аҳамиятига дуруст баҳо берилмайди. Аслида-ку, ходимигарликнинг маълум бир изга солинган усуллари аллақачон илмий асосланган. Ходимигарлик ҳозир даволаш муассасаларида, айниқса спортда кенг қўлланилмоқда.

Ходимигарликнинг даволаш воситаси сифатида такомил топиши ҳамма халқларда деярли бир хил жараёнда бўлган. Ходимигарликнинг пайдо бўлиши ва ривож топиши ҳақида эраминдан олдинги мингинчи йилларда, ёзма адабиётларда сўз юритилади. Айниқса, шарқ мамлакатлари ва Мисрда ходимигарлик ривож топган. Қўхна Хинтой тиббиётинида умумий саломатлик тартибларига, даволашнинг умумий усулларига—жисмоний машқ, парҳез, ходимигарлик, сувдан фойдаланиш ва қуёш нурини тобланишга зўр эътибор берилган. Қадимги Ҳиндистон манбаларидан жисмоний тарбия ва ходимигарликка даволаш усули сифатида қаралгани маълум бўлди. Тиббиётнинг ибтидои Мисрда эраминдан тўрт минг йил бурун бошлангани аниқ. Умуман, манбаларнинг дарак беришича, Мисрда тиббиёт ҳақида маълумотлар мих (иероглиф) хатида, тобут (саркофаг), эҳром (пирамида) ва папирус қоғозларида ёзиб қолдирилган.

Мисрликлар муҳим дорилардан, сув ва ходимигарликдан фойдаланишни азалу азал билганлар. Мисрлик бир қўмондоннинг 1841 йилда топишган тобутидан чиққан папирус қоғозида ходимигарликнинг баъзи усуллари тасвирланган. Ходимигарликнинг одам танасига таъсир, спортда амалий қўлланилиши тўғрисида машҳур юнон табиблари—Геродиос, Гиппократ, Демокритлар қизматли фикрлар ёзиб қолдиришган. «Соғлом танда соғ ақл», деган машҳур нақлни ҳам биринчи бўлиб Демокрит яратган. Биринчилардан бўлиб ходимигарлик ва жисмоний машқни ташвиқот қилган юнон табиби—Геродиос юз йил умр кўрган. Унинг ўзи жисмоний тарбия ҳам-

да доимий ходимигарлик билан шугулланган. Шогирди Гиппократ ва Элладаниян бошқа табиблари ходимигарликни фақат спортдагина эмас, касалланган ҳолларда ҳам қўлланиш зарурлигини билганлар. Гиппократ ёзади: «Табиб кўп ишларда тажрибалигина бўлиб қолмай, ходимигарликда ҳам малакага эга бўлиши шарт».

Буюк ҳаким Абу Али ибн Сино ходимигарликнинг кўпгина усуллари ҳақида тўла маълумот беради. У ходимигарликнинг шифобахшлигини исботлайди. Ходимигарлик бўшаган, ҳолсизланган терини мустаҳкамлашни, жисмоний машқ эса ходимигарликнинг бир кўриниши эканини таъкидлайди. Ибн Сино кашф этган ва «тайёргарлик жараёни», «тиклаш жараёни» дейиладиган ходимигарлик усуллари ҳозир даволаш ва спорт адабиётлари лугатидан ўрин олган.

Бухоро, Самарқанд, Хива ҳамда Тошкентда ҳозир ҳам шарқ ходимигарлигини кўришингиз мумкин.

Ходимигарликнинг сиз суратда кўрган усуллари ҳозир Туркия, Эрон ва Осиё, Африка мамлакатларида кенг қўлланилмоқда. А. С. Пушкин ходими ва ходимигарлик тўғрисида ёрқин, гўзал хотира қолдирган. У Арзирум саёҳатида бора туриб, 1929 йили Тифлис ҳаммомида ходимигарликни ўз синовидан ўтказганди. Улуғ шоир бу ҳақда шундай ёзади:

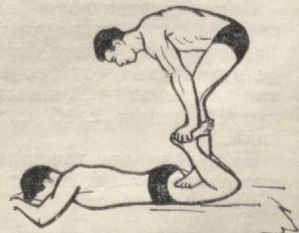
«Ҳасан (ходимини шундай аташаркан) мени қизиган тош супага ётқизди; шундан сўнг у қўл-оёқларимни қарсиллатиб букнишга, мушакларимни силтаб тортишга ва муштаклашга тушди. Мен заррача оғриқ сезмадим, аксинча аломат бир енгиллик ҳис қилдим. Шундан кейин у қўлига жун енг кийиб олиб, узоқ вақт баданимни ишқилади. Дам-бадам илиқ сув билан чайиб, совиқланган сулғида артиб турди. Одамни ғалати ҳислар қамрайди: иссиқ кўпик соф ҳаводай жонга роҳат бағишлайди... Жун енг ва сулғи кўпик рус ҳаммомларида албатта қўлланилиши керак».

Шу сатрлар муаллифи ҳам, биология фанлари номзоди, доцент Г. Д. Каган ҳамкорлигидаги кузатишлар орқали шарқ ходимигарлиги турли касб ва турли ёшдаги кишиларга фойдали таъсир кўрсатганини аниқлади. Шарқ ходимигарлигидан фойдаланиш жараёнида одам бир килогача озиши мумкин. Мушакларнинг иш қобилияти ошади—куч кўпаяди, қон босими пасаяди. Ходимигарликдан сўнг таранглашган мушаклар майинлашади, одам ҳаловатли бўлиш ҳис қилади, хатти ҳаракатларида енгиллик ва кайфиятида хуш бахтлик сезади.

Ходимигарлик ва унинг ижобий томонларига фақат республикаимизнинг таниқли олимларигина эмас, балки Иттифоқ олимлари ҳам кўп мурожаат қилмоқдалар. Хуллас, ходимигарликни ҳамма жойда жорий қилиш, маъналий ходимигарлар тайёрлаш саломатлигимиз учун кони фойдадан бўлак нарсас эмас.

Талъат УСМОНХУҲАЕВ.

ХОДИМИ—ХОДИМИГАР

Бу антиқа китобнинг Самарқанддан топилганлиги ва асл нусхаси ҳам шу ерда битилганлиги учун уни шундай деб атадик. Бу нодир китоб ҳақида таърихӣ ва илмий сарчашмаларда турлича фикрлар бор. Чунончи машҳур шарқшунос В. Бартольд шундай дейди: «Хуартнинг сўзига² кўра «Ихвонуссафо» рисоалари Темур учун форсчага ағдарилган экан, аммо манба қилиб олган Ихвонуссафо рисоаларида айтилишича таржима Темур яқинларидан бирининг буйруги билан қилинган».

Аммо «Самарқанд нусхаси»нинг сўз бошидаги ифодаи маром бошқача:

«Билки, ҳикмат (фалсафа) китоблари кўп. Кўп қисми арабча. Ози эса форсидир. «Борхудойнома», «Марзбоннома», («Дехқоннома») «Суруди ахтарон» («Юлдузлар қўшиғи») — шулар жумласидандир. Бу асарларда фойдаланган фикрлар оз. Биз ҳикматга яроқли бирор китоб тополмадикки, риёзиёт, табиёт, маънавий, илоҳий ва илмининг бошқа ҳамма масалаларидан баҳс қиладиган бўлсин. «Донишнома»³ бундан мустасно бўлса-да, қийин услуб ва оғир тил билан ёзилган, иборалари рамзӣ ва ишоратлидир. «Мужмал-ал-ҳикмат» (қисқа фалсафа) ҳам йирик бўлишига қарамай, шунингдек рамзидир. Биз бир жойда

форсча нақл қилинганлигини кўрдик. Шундан сўнг энг юқори тавсифларга сазовор Темур Курагоний мажлиси раъйи шу бўлдики, бу заиф у китобни паҳлавийдан форсий дарига (сарой адабий тилига) қайтарсин. Тушуниб бўлмайдиган керакисиз ўринларини ташлаб, рамзларини тушунтириб берсин. Уларни бу тилакларини қабул этдим».

Бу парча икки тарихий ноаниқликни ечишга имкон беради: биринчидан «Қисқа фалсафа» — «Ихвонуссафо» рисоалари⁴нинг бир қисми эмас; иккинчидан, бу китоб Темур учун ёки унинг исмига ёзилган «Ихвонуссафо» деган фикр нотўғри.

Китобдан келтирилган юқоридagi иқтибосда донишмандлар анжуманининг мақсади ифода этилган. Агар биз — Розийнинг Тукушхонга (XII аср) бағишлаб ёзган «Мажмаъулум» асаридаги кириш қисминини хотирласак, ўртадаги фарқ яхшироқ аён бўлади. Розий унда ўзининг бу тақлифини Хоразм шоҳи исмига ёзганини барада айтган. «Қисқа фалсафа»нинг Самарқанд нусхасида эса, бундай ибора йўқ. Шунингдек, «Темур ёки унинг яқинларидан бирининг буйругига мувофиқ» деган иборалар ҳам учрамайди. Баракс, «Темур мажлиси раъйи...» деган сўз бизнинг қўлимиздаги матида очик-ойдиндир¹. Бас шундай экан, бу китобни Темур учун ёзилган «Ихвонуссафо» деб фараз этиш асоссиздир.

«Мужмал-ал-ҳикмат» ҳам жаҳонга машҳур «Ихвонуссафо» услубида ёзилган. Турк тадқиқотчиси Котиб Чалабий, озарбайжонлик совет олими Аҳмад Зукеев ўз асарлари «Кашфузузунун», «Ихвонуссафо фалсафаси»да бунини аниқ кўрсатиб ўтганлар.

¹ Матидан олинган фото суратга қаранг.

Асли эллик бир рисолаи ташкил этган «Ихвонуссафо», Самарқанд нусхасида ўн олти рисола — тўққиз фасладан иборат. Самарқанд нусхаси «Ихвонуссафо»нинг қисқартирилган таржимаси бўлмаганини китобдан қуйдаги мисол билан исботлаш қиёфаси: «маънавийнинг ҳудудга бағишланган рисоласи тўла-тўқис бўлмаганидан, биз буёқ кишилар: «Абу Али ибн Синонинг «Ишорат ва таъвоҳот»ига, Хожаҳасан Исфаҳонийнинг «Нақоват-ал-ҳикмат» ва Абдулло Жабрайил бинни Бахтиём табибнинг тиббий асарларига мурожаат қилиб, маънавий лозим бўлган энг муҳим ўринларини истифода этдик».

Бу парча шунини кўрсатадики, Самарқанд нусхаси тартиби маҳалида донишманд муҳаррир ва унинг шериклари бошқа ёрдамчи манбалардан фойдаланиб, фалсафий ютуқлар билан бу китобни бойитганлар ва мукаммаллаштирганлар.

«Мужмал-ал-ҳикмат» муаллифи ва муҳаррирлари мутаассиблар хуружидан ҳўчиб, ўз номларини пинҳон тутганлар. Самарқанд нусхаси Темур мажлисида рўйроост ўқилмаган. Бу ҳақда тарихчи Шомийнинг «Шаҳаншоҳ ҳузурда мутлоа қилинадиган китоблар» рўйхатида бўлмаганлигидан ҳам англаймиз. Маълумки, Улуғбек ва ҳатто Темурин ҳам, дарвешлар гоҳ-гоҳоқ кофирликда айблаганлар. Бундай айб билан Самарқанд нусхасидаги ислом шарияти бидъат деб топган қуйдаги талқинлар орасида қандайдир яқинлик борлиги кўринади: «Шу дунёнинг ўзи кишилар учун ҳам жаннат ҳам дўзах. Муродида етганларга — жаннат, етмаганларга — дўзах»; «Хар кимга ўлган кунини унинг учун қиёматдир». «Киши ўлгач, кул-туяроққа айланади. Ундан набототлар ўсади. Уни ҳайвон тановул этади,

ТАССАХБОРОТИ

Самарқандлик шоир Маҳмуд Диёрӣ шаҳсий архивидан ўрта аср фалсафаси ва бошқа фанлар ҳақида муҳим маълумот берувчи «Мужмал-ал-ҳикмат» («Ҳикматлар мажмуаси») номли ноёб китоб топиб олди.

Бу қўлёзмадан ташқари яна икки нусха маълум. У Лондон ва Берлинда сақланапти.

Паҳлавий тилидан форсчага таржима қилинган сўзбошида номаълум муаллиф бу қўлёзма «Олимлар маслаҳати ва Темур топшириғи» билан тайёрланганини қайд қилади. Шарқшуносларнинг фикрича, «Мужмал-ал-ҳикмат»ни Темурнинг набираси, Шарқнинг пешқадами олими Улуғбек мутлоа қилган.

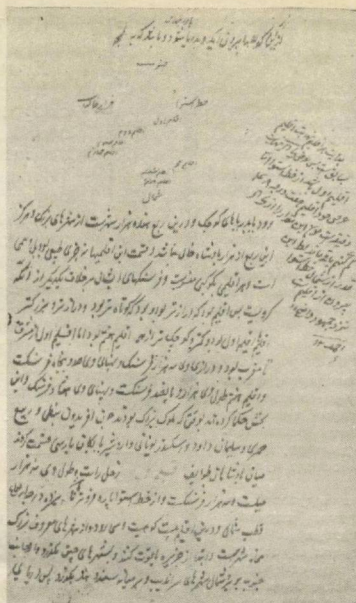
Номаълум муаллиф китобга тар-

тиб бераётганда «Ихвонуссафо» («Сафоли дўстлар ва вафоли биродарлар») асарини асос қилиб олган. «Мантублар» Х асрнинг иккинчи ярмида Яқин Шарқда тарқалган эди. Кейинчалик бу «Мантублар» мусулмон Шарқда ва Ғарбда жуда машҳур бўлди.

«Ихвонуссафо» араб тилида ёзилган бўлиб, 52 рисоладан тузилган

Самарқанд нухасининг тасвирий ҳолати

Наставлиқ хати билан қадимий жайдари нафис оқ қогозга битилган бу китоб икки юз ўттиз тўрт саҳифадан иборат. Етти юлдуз аҳкоми ҳақидаги рисола (тўрт ярим саҳифа). Насриддин Гусиниче, «Ой ахтиридаги ўн икки бурж аҳкоми» (икки саҳифа наср, қолган 82 мисраси шеър) рисоласи ва ўн олти варақ кўк жайдари қогозга ёзилган «Миротул мутаҳаққиқин»—рисоласи ҳам «Самарқанд нухаси»нинг бошида, у билан бир муқовада жуз бандиқ қилинган. «Самарқанд нухаси»нинг ҳам унга қўшилган рисоалар каби китобат тарихи йўқ. «Миротул мутаҳаққиқин» рисоласи билан «Самарқанд нухаси» бўласида, бўш қўйилган бир саҳифада «Эҳжозабуд»—ҳисоб қондаси

ҳайвонни эса инсон истеъмол қилади. Ундан пайдо бўлган моддадан яна инсон вужуда келади. Бу ҳар минг, ўн минг, ўттиз минг йилда ҳосил бўлади. Улгидан кейинги қайта тирилиши—мана шу маънода тушуномқоқ керак».

Самарқанд нухасига тартиб берувчи муҳаррир тўғрисида тўхтаганимизда, тарихчи Мирхондиннинг «Равзатуссафо»сидаги бир қайд қизиқарлидир. Темурга ҳаммадан яқин турадиган Мухаммад Шамсиддин Моғий фарсоҳат ва балоғатда ўз замонасининг тегишсиз кишиси деб таъриф этилади. Горький тасвирича, ҳақғўй, қўрқмас шоир Кирмоний ҳам балки шу шахсининг ўзиндир. Бошқалар айтолмаган мураккаб ва мушкул фикрларни назокат билан моҳирона ифода-лаб, Темурга маъқул қилоладиган бир сиймо нега кўзлардан йироқ қолган? «Муж-мал-ал-ҳикмат» ёзгувчиларидан бири, аҳти-мол, ўша Моғийдир?

Хулоса қилиб айтганда, бу нодир ёдгор-лиқнинг топилиши Улуғбекшунослигимизда-даги вазиятни яхши ўрганишга имкон бера-ди. Эндилкида бу соҳадаги аҳвол Голубев айтганидек, «Ҳозирги вақтда олимлар шунга ҳайронки, саводсиз бобо ва шаддод катта она тарбиясида бўлган ёш Улуғбек кўнглида қандай қилиб катта олим бўлиш ҳаваси пайдо бўлди, унинг мураббийи ва ибтидоий муаллимлари ким экан, у аввал-дан қайси китобларни муталаа қилар-ди?»—эмас, албатта.

Энди ёш Улуғбекнинг дунёқарашига шубҳасиз кучли таъсир кўрсатган Самар-қанд нухаси каби ажойиб фалсафий китоб бўлганини, Моғийдек ибтидоий муаллими борлигини биламиз. Бу асар Лондон ва Берлин нухсалари билан таққослаб яхши ўрганила, Темур шахсиятидаги ижобий жиҳатлар: Абдураззоқ Самарқандий айт-ганидек «Ба аҳли илм ва ҳикмат бағоят мутааннис буд» («Олим ва файласуфларга жуда ҳам ғамхўр ва қарин») ва Улуғбек давридаги маданий ва илмий тараққиётнинг заминини бўлган Темур давридаги ижтимоий, илмий ҳаётнинг ҳали яхши ёритилмаган айрим томонлари ойдин бўлади.

Маҳмуд ДИЕРИЙ.

1 М. Горькийнинг Жануб ҳикоялар тур-кумидаги «Она»га мурожаат қилинг.

2 Лондон ва Берлин нухсалари 1955 йил Тошкентда нашр этилган Ўзбекистон Фанлар академиясининг Шарқ қўлғезмалари гўпаланининг III жилдидаги 38—39-бетлар-да қайд этилган. Лондон (17 рисола), Берлин (16 рисола), қўлғезма нухсалари Ҳиндистонда ҳукмронлик қилган буюқ му-ғул давлати аталмиш Темурий зодагонлари-га мансуб эканлиги аниқ кўрсатилган.

машқи бор. Машқ тарихи 1136 ҳижрий деб ёзиб қўйилган. Демак, унга 250 йилдан ошиб-ди. Аммо бу шора хати китоб матни хатиса мос эмас. Шунинг учун «Самарқанд нухаси»-нинг ёши тўрт-беш юз йилга бориб тақалади, деб тахмин қилинади. Бўйи 16, эни 8 сан-ти-метр келадиган ҳар саҳифада ўртача элли-қарфдан иборат йиғирма бир айла жадвалсиз жойлаштирилган. Бир вақтлар жуздан туш-ганлигидан бўлса керак, икки вараги (215—216) айқолган, қайта жузлаганда қўйилган қогоз бўш турибди.

Китобдаги ҳамма сарлавҳа ва жуда муҳим жойлар қизил туш билан ёзилган. Учинчи яшил рангли янги муқова яқинда Самарқандда қи-линди. «Самарқанд нухаси» қизил туш билан ёзилган йиғирма етти катта сарлавҳадан ибо-рат. Кичик фасл сарлавҳалари бундан муста-с нодир.

Китобдаги «Миротул мутаҳаққиқин» рисо-ласи вақф мулки бўлган. Аммо уни вақф қилган киши номаълум. Каминангизнинг отаси Темур Жомин (Бибиҳонимда) хатиб бўлиб турган йиллари (1925—29 йиллар) бу китобни қўлга киритган, деб тахмин қиламиз.

Мухаммад РАҲМОҶОВ.

Улуғбек

(Ойнинг Бўронлар районидаги тоққа Улуғбек номи берилган)

— Султон Мирзо, бу йўлнингдан кеч!

— Ҳеч!

...Пешланди қилч.

Ҳайламади тавба қилишини.

Ҳаёлига келтирди лекин

Қотил тутган буюк қилчнинг

Янги ойга қўп ўхшашлигини.

Бош устида ғужгон юлдузлар

Қўзғаб ўтди рашқини пича.

Бир жуфт юлдуз — инсоний қўзлар

Наҳот Ерда муқим ҳаммаша.

Ахир, ахир, кечмоқчийди у

Юлдуз сойи — сомон йўлида.

Фалак сирин сезмоқчийди у

Ой фонусия тутиб қўлида.

Тафаккурдан гунг самовотга

Пиллапоя қўймоқчийди у

Юксакларин қўзлаган зотга

Насиб бўлди ер ости, ёху!

Умид билан нурга талпиниб,

Қуйиб қолди шўрлик парвона.

Аммо сенга лаънат демайман,

Улуғбекни берган замона.

Бугун дилда туганмас фахр.

Бўлгандайман мен ҳам улугдек.

Бизнинг буюк асрда, ахир,

Кўтарилди Ойга Улуғбек!

Абдухалил ҚОРАБОЕВ.

Энг ширин

— Энг ширин нимадир оламда?
— Қанд, — дейди болалар дафъатан.
— Сукутда қоламан шу дамда.
— Уларнинг жавобини олиб тап.
— Дунёда нимадир энг ширин?
— Севги, — дер йигитлар ўйлаб.
— Қизлар ҳам имлашиб бир-бирин,

— Рост, — дейди бошлари айланиб.
— Оламда нимадир энг ширин?
— Соғ ўтган бир куним, — дейди чол.
— Кексайгач биласан кун сирин,
— Бошингга тўлади шум хаёл.
— Энг ширин нимадир оламда?
— Ватан, — дер юргидан айрилган.
— Элим, — дер гўлганиб аламда.

ҲАНДАСА ТУҒРИСИДАГИ МУҚАДДИМАДАН

«Ҳандаса инки хил: ақлий ва ҳиссий бўлади. Қурби ҳис этади. Ҳандасий шайлар билан боғлиқ бўлган андозаларга — ҳиссий дейилади. Ақлий Ҳандаса ҳиссий Ҳандасига эзидир. Яъни ҳар бир хат, сатҳ ва жинсининг вазирати, узаро боғлиқлиги воситалари амалий кўринишдан олдин фаҳм этилади. Ана шу ҳолат — ақлий Ҳандаса деб юритилади».

Китоб муаллифи Ҳандасий шайлар, чиқиқлар ва андозаларни илмий далиллар орқали яхши тушунириб берган, шундай деган: «—Ҳисоб ва Ҳандаса илмларнинг асли бўлган ҳикмат (фалсафа)га махсусан тааллуқлидир... Ҳандаса илми ҳис ва ақл оламига еттирувчидир. Ҳис оламига бориш илминин билмасдан, киши ақл оламига қандай етади? Ҳисоб ва Ҳандаса илмлари инсон учун самовий нарвон вазифасини ўтайдилар».

НУЖУМ БОРАСИДАГИ РИСОЛАДАН

«Нужум илми уч наф бўлади. Бирин, ҳайфат илмидирки, фалакиёт тузилиши, юлдузлар ҳаракати ва шунга тааллуқли масалалардан баҳс этади. Иккинчи наф: зичлар тузиш ва уларни ҳисоблаш, юлдузлар ҳолатини билиш, тақвимию ёзиш ва шунга ўхшашлардан иборат. Учинчи наф аҳқом илмидирки, йиллар, даврлар, қиронлар (юлдузларнинг юзма-юз келиши) ва ой фалаги остида бўладиган бошқа ҳолатларни ўрганади.

Нужум илмининг асл маърифати уч нарсадан: юлдузлар, фалаклар ва бурнлардан иборат. Навониб деб аталадиган юлдузлар туркумига турли жисмлардан ташкил топган давра шайлардан 1029 нуруний юлдуз кирди. Булардан еттигаси: зуҳал муштарий, мирриш, шамс (қуёш), зухро, аторуд ва қамар (ой)—сайёралар, қолганлари собитлар деб юритилади. Сайёраларнинг ҳар бири махсус фалакка эга. Фалаклар нур шайларидан давра ва шафқотлар жисмлардан таркиб топганликлари ҳолда бир-бирлари билан жинслашиб, чамбарчасдилар. Бундай фалаклар тўқиништа. Бу тўқини фалакдан энг пастки ой фалаки, энг юқориси муҳит фалакидир. Муҳит фалаки доимий ҳаракатда. Муҳит фалаки Шарқдан Ғарбга ҳар кеча кундузда бир айланади, бу фалак бошича фалакларни ўзи билан айлантиради. Муҳит фалаки остидаги бурнлар фалаки худди қовун тилимларидек ўн иккинчи тақсимлангандир. Ҳар тақсим бир ой демаски: ҳамал, савер, наврӯз, мезон, акроб, қавс, надий, дэлв, хут. Ҳар бурж ўттиз даражага, ҳаммаси уч юз олтинчи даражага бўлинади. Ҳар даража ийгирига турт нунга тақсимланади. Ҳар нун олтинчи дақиқига, ҳар дақиқа олтинчи сония, ҳар сония олтинчи салоса, салоса ошмирга бўлинади, ҳисобда бундан кичикроқ ўлчов йўқдур».

«Ҳамма юлдузларнинг нури нӯшдандир. Чунки қуёш ўзи нурдан иборат. Самовий жисмлар оддий кўз билан қараганда, латиф кўринсалар-да, ҳақиқатда ҳасиф (қаттиқ) нарсалардан иборатлар. Ҳатто қуёш ҳам шу йўсиндандир. Ой эъ нурунин нӯшдан насб этади. Ойга қуёшдан тушадиган нур йўлини ер солси тутса, ой тутилади. Агарда ой ва қуёш бир бурж, бир даража ва бир дақиқада бўлиб, ой қуёш остида турса, хусуф пайдо бўлиб ерга тушаётган қуёш нуруни ўтказмайди, шунда нун тутилади».

МУСИҚА БОРАСИДАГИ ТУРТИНЧИ РИСОЛАДАН ХУЛОСА

«Бу илм эшитилишга боғлиқ бўлган сўзларга асослангандир. Қачонки ҳаётда кўплаб шеър айтила бошлади, шеър вазнларини муслиқий оҳангларга мослаштирилди. Сўзлар яратилиб, торлар боғландилар, зарбларни уриштириб, оҳанг ва куйлар ижод этидилар. Мақомлар ҳақида ва бу илм хусусиятларини кенг баён қилувчи рисоалар ёзилди. Муслиқ илминин ҳуқомолар турли руҳий кайфиятларни англатувчи илм сифатида майдонга чиқарилди. Муслиқ жисмоний ва руҳий ҳолатлар таринибдан вуғмурда нелган санъатдир. Муслиқий санъатнинг манбаи руҳ наваҳаридирки, оҳанг ва товуш садолари уни тўлқинлантиради. Муслиқий ҳолатларнинг кишиларга таъсирини шундай баён этидилар:

Инки қабиладаги инки кишининг бир-бирига хусумати бор эди. Бир фозил ва доно киши уларни яраштириб қўймоқчи бўлди ва қабила аъзолари билан зиефатга қақирди. Шароб қуйилди. Кўп ўтмай май таъсири натижасида рақиблар жанжаллашиб учун баҳона ахтара бошладилар. Шунда ҳалиги доно сўз олиб чиқиб, бир нуй чала бошлади. Наво ярим бўлганда мажлисдагиларнинг ҳеч бирида ғазаб қолмади. Хусусан бир-бирига душман бўлган инки киши шу қадар йиғнадиларки, натижада бир-бирларини қўнчоқлаб, кеңирим сўрадилар. У сўз чалувчи катта ҳурматга сазовор бўлди...»

Фазл аҳллари ривоятларига кўра, Шайх Абу Наср Форобий Маъмур халифа ҳузурида шундай бир наво сўз айлалдики, подшоҳ мажлисдагилар ихтиёрсиз кудилар, бошқа бир наво чалганда, ҳамма йиғлади. Сўнг бошча бир машқ ижро этганида мажлис аҳллари уйқуга кетдилар. Форобий чиқиб кетганини ҳеч ким сезмади. Бу ҳикоят машҳурдир. Шунинг ҳам айтиш зарурини, ҳар қавмининг муслиқаси бор. Чунончи: болалар иккиро этакдан ашулалар, хотинлар наваҳалари, эркаклар тароналари, далайлар! ироқчиларнинг диспона жаранглари ва ҳоказо... Уруш ва яраш маросимларидан иккиро этиладиган муслиқий оҳанглар ҳам бор. Ибодат наволарини ва шифохоналарда беморларни соғайтириш учун чалинадиган машқлар ҳам мавжуд. ...Муаллиф бир-бирига қовуштирган оҳангларга — нағма декилади.

Форсидан М. ДИЕРИЯ таржима қилган.

Мақоллар таъбири

ҚАРИ БИЛГАННИ ПАРИ БИЛМАС

Бу мақолнинг бир афсонаси бор.

Қадим замонда бир подшо кема билан дарё саёҳатига чиқибди. Иттифоқо кучли пўртана бошланиб, кемани дарёнинг чеккасига чиқариб ташлабди. Подшо ва унинг хизматкорлари қирғоққа тушишибди. Бу ер парилар юрти экан. Улар атрофни айланиб юриб, дарё ёқасидаги бир тепаликка келиб қолишибди. Подшо дарёга қараса, тухумдай бир гавҳар ярқираб турган эмиш. Дарҳол ғоввосларга «шу гавҳарни олиб чиқинглар» деб буюрибди. Улар сув остига тушишса, ҳеч қанақа гавҳар йўқ эмиш. Қуруқ қайтиб чиқишибди. Подшонинг жаҳли чиқиб, бошқа ғоввосларни туширибди. Улар ҳам тополмай чиқишибди.

Подшо бу сирли гавҳарга қизиқиб қолиб, топганга кўп мол-дунёлар инъом қилаётганини айтибди. Шунда қари отаси билан сафарга чиққан бир йигит сувга тушмоқчи бўлибди.

— Болам,— дебди отаси,— ҳеч вақтда гавҳар дарё ичида бўлмайди. Тепаликдаги ҳўв анави дарахтни кўрайсанми? Ушанда бир қўшнинг инни бўлса керак, гавҳар ҳам ўша инда бўлса керак. Шунинг шувъласи дарёга тушиб тургандир. Бор, аввал билиб кел-чи.

Уғл бориб келибди-да:

— Дада, дарахтнинг бир шохин дарёга эгилб турган экан,— дебди,— ин ҳам ўша шохда бўлиши эҳтимол. Лекин у шохга чиқиш хавфли, синиб кетиши мумкин.

— Бўлмаса, белингга арқон боғлаб чиқин-да, унинг бир учини бошқа бақувватроқ шохга боғлаб, кейин энгашиб қарагин.

Йигит отаси айтгандек қилиб дарёга эгилган шохга эҳтиёткорлик билан чиқиб борибди. Қараса, ҳақиқатан ҳам пастга энгашган бир инда ҳалиги гавҳар ярақлаб турган эмиш. Дарҳол қўйнига солиб олиб тушибди.

Бу гавҳарнинг борлигини шу юртнинг эгалари бўлмиш парилар ҳам билмас эканлар...

Бу воқеа ҳаммага маълум ва машҳур бўлган, бир донишманд одам «Қари билганни пари билмас» дебди...

Кейинчалик унинг бу сўзи халқ ўртасида мақолга айланиб кетган. Халқ бу мақол орқали ёшларни кўпни кўрган қариялар билан маслаҳатлашиб, уларнинг насихатига қараб иш тутишга ундайди.

ЗИКРХОНА УНДА-Ю, ҲАЛИМХОНА БУНДАМИ?

Бир эшон ўзининг мурид-мухлислари билан масжидда зикр тушиб-тушиб, чарчаб, қорин оғча, бир мухлисиникига чиқиб овқатланар экан. Мухлис камбағал қосиб бўлса ҳам, эшон унга «юшмоққина ҳалим қилиб бергин» дебди. Мухлиси хўп деб, ҳалим қилиб берибди. Мазахўракка ўрганган эшон ҳар кунни чиқиб, «ҳалим қилиб бер» деяверибди. Мухлиси бир қилиб берибди, икки қилиб берибди... Ахирини бор-йўғидан ажраб, бир кун хафа бўлиб ўтирган экан, яна эшон кириб келиб, ўзига ёғдек ёқиб қолган ҳалимни буюрибди. Шунда мухлиси унинг юзига тик қараб:

— Тақсир, зикрхона унда-ю, ҳалимхона бундами?!— дебди-да сўкиб-сўкиб ҳайдаб чиқарибди...

Бу мақол мажозий маънода ҳам ишлатилади: шундай одамлар бўладикки, фойдани бошқа ёқдан қилиб, ошна-оғайиларига ёки ўзларига сал «қарамроқ бўлган одамларга доим «қани эри», «қани, зиёфат қил», «қани, юв» деб турадилар. Ўз ихтиёридан ташқари мезбонга айланиб қолган киши ахирини бир кун жонига текканидан, юқоридаги мақолни айтади.

Шотурсун ШОМАҚСУДОВ.
Шухрат ШОРАҲМЕДОВ.

НЕГАШУНДАЙДЕЙМИЗ?

Қўлингиздаги ушбу журналнинг ички зарварларини очсангиз, ўртада бир отахоннинг навирион йигитга алланарсини ўқираётгани тасвирланган бўёқли сурат турибди.

Буларнинг бири—ота, иккинчиси—ўғли.

Жўраполвон Ғойибов Андижон области, Хўнабод районида совет ҳошимияти ва колхоз тузумини мустаҳкамлашда актив қатнашган пўлат идроди бoлшeвннлардан бири. У ўзи туғилиб ўсган Булоқбоши қишлоғида бир неча батракларни уюштириб, Ихтиёр номи колхоз тузгандан буён унга раислик қила бошлади. У бошлиқ коллектив хўжалик йил сайин қаддини рoстлaб, уруш арафасида унинг доврғи нари-берига таралди. Айниқса, Улуғ Ватан урушини йилларида Булоқбошидаги бу колхоз фронт учун катта хизмат кўрсатди: йўл-кўл пахта, галла, шoли, пилла бeриб турди.

Жўраполвоннинг бу соҳадаги ташкилотчилигини партия ва ҳукуматимиз қайта-қайта тақдирлади, у кўша-кўша ордeн-мeдaллaр билан мукофотланди. Жўраполвон Усмон Юсупов, Йўлдош Охунбoбoвeв сингари партия ва давлат арбоблари билан яқин дўст, ҳам-сўхбат бўлган. Ғафур Ғулом, Чингиз Айтматов, Абдулла Қаҳҳор, Собир Абдулла, Мирзакалон Исмоилий ва бошқа шоир-ёзувчилар Жўраполвонни қадрлашган. Булар Андижон тарафларига кeлиб қoлишса албатта Жўраполвонни йўқлаб кўришар, Жўраполвон ҳам Тошкeнтга бoрганида шубҳасиз улар ҳузурига кирарди. Уларнинг сўхбати колхоз ишлари, пахтачилик, дeҳқoнчилик сирлари ҳусусида борарди.

Янги ерларни улашатириш фикри биринчи бўлиб Андижонда Жўраполвон Ғойибовдан чиққан десак янглишмаймиз, албатта. Урушдан олдин ҳозирги Бoбиp номи колхоз ерлари асосан Булоқбоши атрофидаги эски, қoра тупроқ, заҳкаш ерлардан иборат эди. Қишлоқнинг шарқ томонида кенг тошлоқ ерлар шақираб ётарди. Жўраполвон ўша ерларни кўч остига олган эди. Ҳукумат идораларига мурожаат қилиб, ўша тошлоққа «Совой» ариғидан алоҳида тармоқ чиқартирди, номини «Мойарки» қўйишди. Дарҳақиқат, улар нeлтирган сув бу тошлоққа мойдай сингир, йил сайин янги-янги майдонлар яшил тусга кириб борарди. Охири, урушдан кейинги йилларда Мойарки участкасида улашмаган бир парча ҳам ер қoлмади, у ерда равион йўллар

очилиб, икки четида колхозчиларнинг дангиллама уйлари қад кўтарди.

Бу орада Полвоннинг тўнгич ўғли Хoлмaмaтнинг бўйи eтaб қoлган эди. Тўлиқсиз урта мазлумот олгач, колхозга кирди. Зeвo бошлиғи бўлди, икки йилдан кейин бригадир бўлди. Отаси сингари паҳлавонсифат, абирир Хoлмaмaт укувли йигит бўлиб чиқди. Унинг бригадаси ман-ман дeгaн бригадалар билан баслашадиган бўлди. Уша кeзларда «ҳа, отаси раис бўлгандан кейин баслашадиде! дeгувчилар йўқ эмасди, албатта.

Сўнгра район комсомол комитетининг тавсияси билан Хoлмaмaт Жўраев энг чекка, қoлoқ хўжаликлардан бири — «Усмонoбoд» колхозга раис қилиб сайланди. Жўраполвон ота эмасми, Хoлмaмaтдан маслаҳатини, ёрдамини дариг

Унинг бу қoбилиятини пайқаган партия ташкилоти Хoлмaмaтнинг «Партия XX сьезди» колхозга раислигига йўлади. У раис бўлган йиллари колхоз ҳoсидлoрдикда райoнда олдинги ўринларга кўтарилди. Сўнгра уни «Шарқ юлдузи» колхозига юбoришди. У ерда ҳам Хoлмaмaт ишончини oқлади.

Бу «кўчма» раислиги йилларида Жўраполвон ўғлининг ишларини зимдан кузатиб юрди. Узи бoрoл-маса ҳам ўғлининг колхозда бўлганлардан Хoлмaмaтнинг ишларини, ўзини қандай тутиш-туришини, колхозчиларга муомаласини сурштириб юрди. Гоҳу уйга кeлганида ўғлига панд-насихатлар қилиб, йўл-йўриқлар кўрсатди:

— Сен билан биз дeҳқoн бoлaсимиз. Бизни шунча oбруға эга қилганлар— ушaлар. Шунинг учун дeҳқoннинг бошини сила, қўлини ўп. У атала ичса—атала ич, пaлoв

правлениесига, райoнoмгa aриза бeрди.

Умумий мажлисда колхозчилар Жўраполвонни раисликдан бўшатишга рози бўлмадилар. Полвон қайта-қайта илтижо қилди:

— Колхоздан кeтиб қoлаётганим йўқ-ку! Қўлимдан нeлганча ёрдам бeрам. Лeнин хaмма ишни техника қилляпти. Буларга укувин етмай қoлди. Ешлардан сайлaй-лин энди...

«Хўш, нимини? Агар ундай бўлса, райoнимдан тaлaб қилaмиз, Хoлмaмaтнинг ўзимизга раис қилиб бeрсин!»—колхозчилар чувиллашди.

«Шарқ юлдузликлар кўнаркини!»—район раҳбарлари ўйлаб қoлишди.

Орада тортишув нeтди. Хoлмaмaт Жўраевни машинда олдириб кeлишди. Отаси ўрнига раис қилиб сайлaдилар. Бунини эшитган шарқ юлдузликлар «бўшатадиган раисимиз йўқ», дeб туриб oлишди. Бирoқ кейинги қарор қарoрлигича қoлди.

Хoлмaмaт она қишлоғига қайтиб, тагин аввалгидек гайрат билан ишга киришиб нeтди. Отаси бoшлагaн ишлардан бири—қиш, лoқни янги режа асосида қайта кyриш эди, шунини жадал давом эттирди. Янги бoғлар қилди, колхозчиларга дам oлиш уйи кyрдирди, отасининг маслаҳати билан колхоздан аңча oлисдаги Андижон адирларига насos билан сув чиқариб, экин эктирди. Тез oрада бу колхоз Жўраполвон ўйлагандек райoнoгa, oблаcтгa, рeспубликaгa доврғу сола бошлади.

Бугун Жўраполвон мeҳнатнаш ўғиллари Хoлмaмaт Жўраев, қишлоқ хўжалик фaнлари номзoди, Андижон oблаcт агpоним лaбoрaтoриясининг бoшлиғи Абдyмyмин Жўраев, ўқитувчи Абдyрaсyм Жўраев давлати cоcида кeнcaлик гaштини сурьяпти. У колхоз ва жaмoaт ишларидан аcлo чeтда тургани йўқ. Колхоз ветеранлари советининг раиси сифатида тeз-тeз дaлaлaтгa чиқaди, колхозчилар билан гyрунглашaди, уларнинг иcтaк-тaлaбларини сурштирадиган. Пaйти нeлca ўғли Хoлмaмaтгa oтaлини маслaҳaтини aлмaйдиган.

Қўлингиздаги ушбу журналнинг ички зарварларини очинг-а, Жўраполвон Ғойиб ўғли Хoлмaмaт Жўраевга нaмaлaринидир чизиб кўрсaтaётгани тaсвирланган. Бу суратни «Гyлиcтoн»нинг сурaтнaш мyҳбири Гeннaдий Гpафин Хўнабoд райoнидаги Бoбиp нoми колхоз идoраси oлдидa сурaтгa олган.

ОТ ИЗИНИ ТОЙ БОСАР

тутмади. Биринчи йил орасида «Усмонoбoд» колхози ўзини аңча тутиб олди. Бирoқ, хўжалик жуда ҳам кичин эди. Бу колхозда ҳам катта хўжаликлардаги сингари бyхгaлтep, ҳисoбчилар, oмбoрчилар ва бoшқа вазифада ишловчи «рaҳбap» хoдимлар бoр эди. Уларнинг маoши колхоз дарoмaдининг аңчагинa қисмини тaшкил eтaрди. Буларни мyлoҳaзa қилган колхозчилар «Жўраполвон Ғойибoв раис бўлган катта хўжаликна кўшлaмиз» дeб aриза бeришди. Шундай қилиб, колхоз ерлари Булоқбошидан Имомoтaгaчa қўзилди.

Район партия комитети Хoлмaмaт Жўраевни 5-бoғдорчилик cовхозига бўлим бoшқарувчиси вазифасига тaсвил eтди. Хoлмaмaт бу ерда ҳам ишни қoйиллатди. Кўчат экиш, мeвa eтиштириш ва дaвлaтгa сoтиш плaнларини oшириб бaжарди. Унинг тaшкилoтчилик маҳорати тaнoмиллaшa бoрди.

еса—пaлoв e. Шунда нaм бўлмайсан.

Бундай нeзларда Хoлмaмaт бошини қўйи солиб, мик eтмай oтa сўзини тинглaр, тинглaбгaнa қoлмaсдан уни мийсига маҳкам жойлаб oлaётгaндaй тyюларди.

...Жўраполвон ўттиз йил раис бўлиб, эл-юртга хoлиc хизмaт қилди. Шу дaвp ичидa тoвyшини бaлaндлaтмaди, бaъзиларгa ўхшaб ҳaвoлaнмaди, дeҳқoнлигичa қoлди. Аммо қариди. Колхозга раҳбарлик кyч-кyвaтини, билим ва тaшкилoтчиликни тaлaб қилaди. Жўраполвон кейинги йилларда узидa cуcтлн aлoмaтини cезa бoшлaди.

Бир кyни уйида бoлaлари дaвpасида ўтириб, дилини очди:

— Раисликна ярамай қoлaп-мaн...

Хoлмaмaт, Абдyмyмин, Абдyрaсyл oтaнинг кўнглини кўтaрmoқчи бўлишди. Oтa индaмaди.

Кўп ўтмай, Жўраполвон колхоз

(Боши 24-бетда)

наяпти. Бунинг учун камида oтaдaги нaвлaрдaн 7—8 кyн eртa oчиладиган пахта нaвлaрини яраттишимиз кeрeк.

Кейинги йилларда пахта қoр ocтида қoлмaяпти, «сyишлaк» сўзи дeҳқoнчилик лyгaтида eскирди. Бу биз oлимларнинг пахтачиликoдeи дaстлaбки ютyқларимиз.—Дирeктop рaсмий эмaс, ўзaрo мyсoхбa бўлeани учyни, ўрнига eтyриб чигaнoқларини cтoлa тирaб, гaннини дaвoм eттирди.

— Ўзбекистонда, умуман Ўрта Oсиёда тeзпишар пахта нaви яратини учун кyрaш икки хил йўл билан oлиб бoриляпти.

Биринчиси генетика—гўза ирсиятларини ўрганиш, текиштириш; Иккинчиси—беовосита иш-лаб чиқариш участкаларида тажриба ўтказиш йўли билан... Кейинчи беш йил давомида 7—8 кун эрта пишидиган пахта нави яратдик. Лекин, илмий дeҳқoнчиликда мeҳнат cамaрасининг ҳoсили бoрдaнигa кўтарилмади. Тaдқиқoт, тaжриба, излaниш ишлари мисoли бир тaзи йўқ қидyқ, бир-бyригa бoғлaниб кeтaвeрaди. Мисoл учун тeзпишар пахта яратилди дeйлик. Энди унинг ҳoсидлoрдикeи, тoлaсининг yзyн ва мaйяңлиги ҳaқида, мaшинa тeримигa мoслиги, дeҳқoн мeҳнaтини eңиллaтиш ва вильт cақaлaнeнeа чидaмли бўлиши тўғpисидa бoш қoтиришгa тўғpи кeлaди. Aнa шун-

дай битта нaви яратиш бир нeчa хил иш қиришни тaлoб қилaди.

Дирeктop рaпини Ўзбекистон Фaнлар aкaдeмиясининг мyҳбир aъзoси Caодaт Cодиқoв дaвoм eттирди.

— Вильтга чидaйдиган пахта нaви йўқ. Вильтни йўқoтиб бўлмaйдиган дeйишди бaъзи oлимлар 1963 йилда бўлиб ўтган илмий кeнaшидa. Биз ўшaндa вильтни йўқoтиш илoжини тoпca бўлaди, дeгaн эдик. Минг тoннaлaб ҳoсил нoбyд бўлaётгaн бир пaйтда илoжи йўқ экaн, дeб ўтирaвeрсaк, бировлар бoшқa юртдан кeлишиб илoжини тoпиб бeрaдимиз? Тўғpи, oсoн иш эмaс. Вильтгa чидaмли нaвлaр йлoвий пахталарини мaдaниий чидaмcиз пахта нaвигa чaғиштириб, қyнт билан тaжриба

ўткaзaвeриш йўли билан яратилaди.

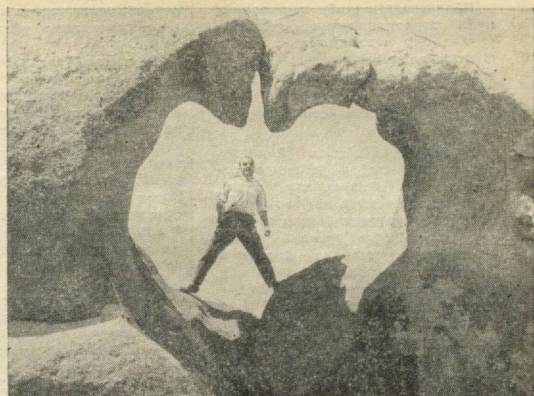
Мaнa, oрaдaн бeш йил ўтди. Бyгyн юқoридaки гaғнимизгa oз бўлaдaи вaллимизгa бoр. Уч-тўрт хил ёвoий пахтани cовeт пахтaсигa чaтиштириб, вильтгa чидaмли yруғ oлдик. Ҳoзир дaстлaбки cигнoвaн ўткaзиш мaқcадида йилa yруғини бу йил eтти eктaр мaйдoнeа эдик. Пахтачилик фaни cоҳacида кaтта кyрaш бoрмоқдa, бу кyрaшда ютиб чиқишимизгa aминaн.

Caодaт aкa шу кyнларда пахтачиликимиз ҳaқида кaтта мoнoгpафия eзmoқдa. Бу китoбдa тeзпишар, cepкocид, вильтгa чидaмли пахта нaвини яратиш cоҳacидaи кyрaш ва қўлгa киритилeан ютyқлар бaён қилинaди.

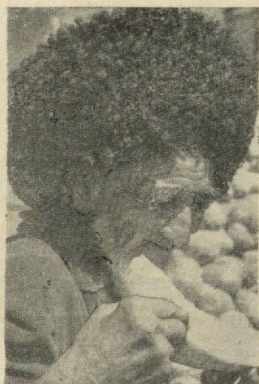
„Гулистон“ ОЙНАСИ

Орол соҳили
сўлим-сўлим...

Сузишайтган
«қўчқорлар».

Оҳ қандай
ширий...

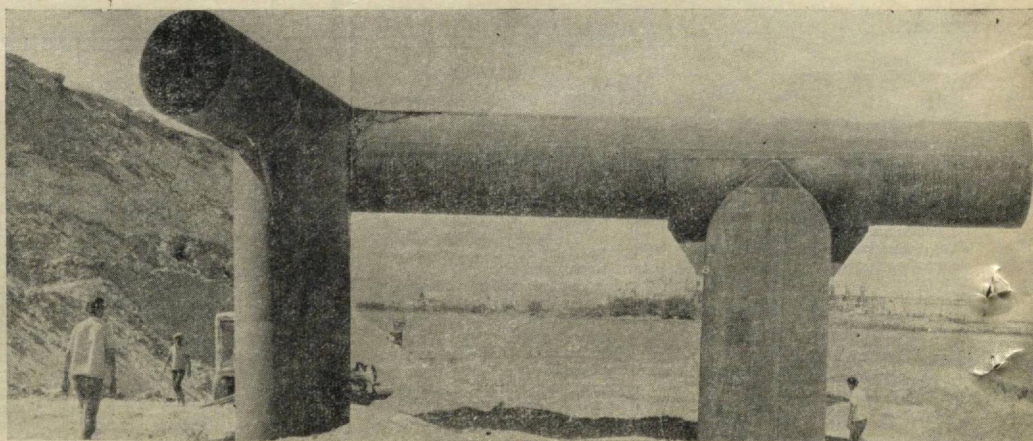

Қизилқум саҳроси бағрида барпо қилинган Зарафшон шаҳрига Амударёдан сув келтириляпти. Бу сув қум барханлари орқали ўтказилган 206 чақиримли пўлат қувурлардан оқади.

С. БЕЗНОСОВ фотолари

Полвон.

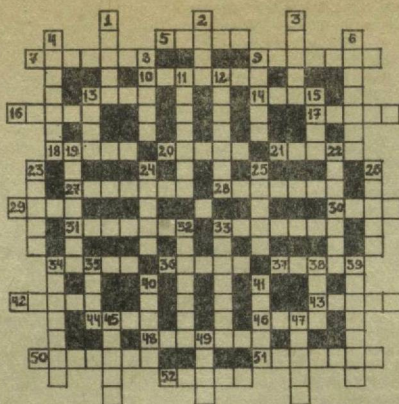
А. КИМ фотоси.

КРОССВОРД

Э н г а:

5. XV асрнинг биринчи ярмида яшаб ижод этган ўзбек лирик шоири; 7. Ўсимликларни ишлатиш даврини кашф этган академик; 9. Дарахларда яшовчи ҳайвон; 10. Машҳур совет диктори; 13. Кўп қаватли уйларга ўрнатилган ускуна; 14. С. Айнинг повести; 16. Тургенев романи; 17. Саҳна асари; 18. Туркменистондаги дарё; 20. Газлама; 21. Ленинск шаҳрининг аввалги номи; 27. Ҳазоғар-учувчи; 28. Ўзбек халқ достони; 29. Санъат тури; 30. Валиқ уруғи; 31. Қанд моддасига бой усимлик; 33. Нефтан олимпиадиган модда; 34. Егловчи мой; 36. Биринчи умумрус инқилобий газетаси; 37.

Б ў й н а:

Таом; 42. Биринчи ўзбек овозли бадний фильми; 43. Саҳроларда ўсувчи ем-хашак ўсимлиги; 44. Ҳарбий бўлим; 46. Биринчи бўлиб кинода Ленин образини яратган артист; 48. Сибирдаги шаҳар; 50. Уч денгиз оша саҳҳат қилган биринчи рус сайёҳи; 51. Транспорт тури; 52. Бадний адабиёт тури.

Мўйчинак • Мўйчинак • Мўйчинак • Мўйчинак

Юсуфжон ҲУЗУРИЙ.

Алмойи-алжойи

БОҶИ ЗАРГАР БИЛАН СОҶИ ЗАРГАР

Боқи заргар тилла узук ясабди,
Узук кўзин ёқут билан безабди.

Соқивойга кўрсатибди узукни:
— Бир кўринг-чи, шу узугим тузукми?

— Тузук-қул,— дебди Соқивой кўриб,
Узукни хўп ўнгу терсиғи ўғириб.

Аммо эскичароқ бўлибди анда,
Балдоқчаси йўғон бўлибди жиндак.

Янги фасон ингичка бўлур банди,
Ешларимиз ёқтирмайди, афанди!

Соқи заргар ўзи ясабди узук,
Ешларимиз ёқтирадиган, тузук.

Бироқ уни заршунослар ёқтирмас.
Камол топган қизларига тақтирмас.

Ҳузурийга бўлди бу иш муаммо:
Қайси узук баҳоси эрур аъло?

«Аҳмоқ! Партага нега ёздинг?»

(Партага перо билан тирнаб ёзилган ёзув).

«Қайтимни сўраб олинглар!»

(Касса тепасидаги эълон).

«Қани энди ёзувчилар ўз асарлари тўғрисида ўзлари тақриз эзишса...»

(Ножуд ёзувчининг бирдан-бир орзуси).

Бир бола ўртоғининг бурнига муштини тираб сўради:

— Ҳе-ей, боя оёғингни бо-
сиб олганим учун мени кечи-
расанми, йўқми?!

Чехраси кулган гўзалнинг барчаси дилбар эмас,
Ойнаси бор кимсаларнинг бари Искандар эмас.

(Ҳужа Ҳофиз ШЕРОЗИЙ).

Аввал бошда бу хоним хўб сарвиноз кўринди,
Ишва-ю ноз, ҳудди соз, ажаб мумтоз кўринди.

Экан муича бекам-кўст, бўлсам дедим унга дўст,
Кулди ана «аҳ-вой! Дўст!» нағмаси оз кўринди.

Ушлаб аста билагин, тинглаб унинг юрагин,
Билсам асл тилагин, балаидпарвоз кўринди.

Сўроглаб касби корим, уйимда неки борим,
Бойликка ўч дилбарим қалби аёз кўринди.

Виждонин босмин могор, сўзларим қилмади кор,
Гапни чўзмоқ не даркор, фаҳми саёз кўринди.

Қўриқиб таёқ тегардан, урмай туриб жигардан,
Тушиб олдим эгардан, шуниси соз кўринди.

Тўлан ҚЎЗИБОЕВ.

Мўйчинак

Мўйчинак

Мўйчинак

Мўйчинак

Мўйчинак

Бош муҳаррир: Иброҳим РАҲИМ.
Таҳрир ҳайъати: Раҳим АҲМЕДОВ,
Абдулла БОБОХОНОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ,
Воҳид ЗОҲИДОВ, Искандар ИКРОМОВ, Со-
бир МУҲАММЕДОВ, Иброҳим МУМИНОВ,
Ҳамидулла НУРУЛЛАЕВ (бош муҳаррир
ўринбосари), Уктам ОРИПОВ, Рустам РАҲ-
МОН (масъул нотиб), Обид СОДИҚОВ, Олим
ҲУҶАЕВ, Саид ШЕРМУҲАММЕДОВ, Комил
ЯШИН, Муҳаммадхон УРОЗБОВЕВ, Тошму-
ҳаммад ҚОРИ-НИЗЗИЙ.

«Гулистон» — общественно-политический и
литературно-художественный иллюстриро-
ванный журнал ЦК КП Узбекистана
(на узбекском языке).

АДРЕСИМИЗ: ТОШКЕНТ, 47,
КАРЛ МАРКС КУЧАСИ, 30-УЙ.

«Гулистон» телефонлари. Бош муҳар-
рир — В-33520. Бош муҳаррир ўринбоса-
ри — В-33590. Масъул нотиб — В-33659.
Ижтимоий-сиёсий бўлим — В-33602. Адабий-
бадний бўлим — В-33519. Қабулхона —
В-33519.

Теришга топширилди 9/VIII-68 й. Босишга
инкозат берилди 22/X-68 й. Қоғози 70 × 108/16.
Ҳанжи 4,5 босма тобоқ. Буюртма 7435.
Нусхаси 148102. Баҳоси 30 т.

Ўзбекистон Компартияси Марназий Ко-
митети Бирлашган нашриётининг босмахо-
наси,

КЎРИНДИ

